

KRITISK DEBAT

1. Jun. 2021

Mikkel Thorup Rune Møller Stahl og Andreas Mulvad

Torben B. Dyhrberg Karl Christian Lammers

Maurizio Landini Gert Sørensen Peter Søndergaard m. fl.

Kritisk Debat

Juni 2021

Indhold i juni nummeret 2021

1. Leder: Spændingsforholdet mellem ret og politik.
Jan Helbak
2. Begrebet: Frihed
Jan Helbak
3. Demokratiets krise (r)
Mikkel Thorup
4. Totalitære tendenser i det liberale paradigme
Jan Helbak
5. Myten om det borgerlige demokrati
Rune Møller Stahl og Andreas Mulvad
6. Den identitære venstrefløj; reaktionært sværmeri i navn af solidaritet
Torben B Dyhrberg
7. Tyskland i supervalgåret 2021
Karl Christian Lammers
8. Arbejdets centralitet som grundlag for en ny udviklingsmodel
Maurizio Landini
9. Hvem overvåger overvågningskapitalismen
Gert Sørensen
10. `Ndrangheta og andre Mafiaer
Peter Søndergaard
11. Bidens ”rescue plan” og videre økonomiske pakker
Henrik Herløv Lund
12. Historien om dansk kapitalisme del 1
Anders Lundkvist
13. Radikal reformisme og nordisk socialisme. Interview med Pelle Dragsted
Carsten Jensen
14. Med Pelle Dragsted på vej mod demokratisk økonomi. Anmeldelse af bog
Bent Gravesen
15. Enhedslisten, EU og demokratiet. Debatindlæg
Anders Lundkvist.

Leder

Spændingsforholdet mellem ret og politik

Af Jan Helbak, medl. af Kritisk Debats redaktion

Gennem de sidste fyrre år har vi vænnet os så meget til den liberale retstæknings stadig mere centrale plads i samfundsdebatten, at vi i vores demokratiske politiske debatter og beslutninger styres af retstækningsens legalitetskrav. Dvs. om der er overensstemmelse mellem det politisk ønskelige og det retligt mulige. Det i sig selv fremmer politisk konservatisme og begrænser politiske forandringsprocesser.

I perioden efter 2. Verdenskrig var der blandt de ledende lag en optimistisk tro i Vesten på, at den politiske vilje og en bred demokratisk deltagelse endegyldigt kunne styre de sociale og økonomiske kræfter, der havde givet næring til *politisk ustyrlighed* afløst af autoritære og totalitære regimer.

I flere europæiske lande fik man nogle helt nye forfatninger, som man mente kunne sikre mod tilbagefald ved at styrke den liberal demokratiske styreform og skrive menneskerettigheder og internationale konventioner ind som grundnormer. Med oprettelsen af forfatningsdomstole havde man til hensigt at skabe en instans, der ”kunne se politikerne over skulderen”. Kort sagt holde politikerne på den demokratiske dyds smalle sti. De liberale rettigheder blev i de næste tiår i nogen lande suppleret med formelle sociale rettigheder til sundhed, uddannelse og social forsorg.

Med den neoliberalistiske og nationalkonservative vending er efterkrigstidens velfærdsmodel kommet under voksende pres og udstiller i dag tendenser, der peger i forskellige retninger. Det har givet den demokratiske styreform en mere ustabil og tiltagende elitær karakter, der er med til at erodere dens folkelige fundament.

Det er nogle af de spørgsmål, som dette nummer af *Kritisk Debat* tager op, når det ser på demokratiets almene tilstand. I henseende til spørgsmålet om politik og ret kan der spores modsatte og ganske uafklarede tendenser, der her blot skal slås an.

De uafklarede tendenser i den aktuelle situation blotlægger samtidig også en politisk og lovgivningsmæssig afmagt, der åbner for, at vi i vores demokratiske politiske debatter og beslutninger styres af en voksende retliggørelses legalitetskrav, som nærmest kræver, at der er overensstemmelse mellem det politisk ønskelige og det retligt mulige. Det i sig selv fremmer politisk konservatisme og

begrænser politiske forandringsprocesser, der igen har banet vejen del for de populistiske bevægelser og deres bestræbelse på at løsrive demokratiet fra enhver form for indbyggede modvægte og dels for en individualiseret og privatiseret kontraktliggørelse af de sociale relationer.

Der er flere eksempler på, at retssystemer træder ind i stedet for det politiske system. Det blev man vidne til, da George W Bushs fik sin valgsejr over Al Gore. Mindre end 1000 stemmer skilte de to kandidater. Det førte til et juridisk tovtrækkeri over flere uger og sejren blev i sidste ende tildelt Bush af USA's højesteret. Men hvilken løsning skulle man ellers have valgt, når det politiske *demokratiske* system herunder et uigennemskueligt valgsystem, der gør brug af *gerrymandering*, svigtede? *Obamacare* blev aldrig fuldt gennemført, fordi der blev anlagt den ene retssag efter den anden. *Obamacare* blev anklaget for at intimidere den enkeltes frihed. Men reformen blev ikke stoppet politisk. Under den amerikanske valgkamp blev hele verden vidne til et farverigt skue, da retssystemet i USA fik en meget central rolle, da Trump ville omgøre det politiske resultat ved de amerikanske domstole. Det lykkedes som bekendt ikke. Mange af hans vælgere sværgede imidlertid til, at valget var blevet dem frastjålet og anerkendte slet ikke domstolenes stadfæstelse af valgresultatet. Det udstillede for alvor nogle dybe svagheder magtodelingen og en dyb mistillid til samme.

I Tyskland vedtog Forbundsdagen efter finanskrisen den såkaldte *Schuldenbremse* med krav om at føre en stram sparepolitik og gav loven status af en grundlovsbestemmelse, hvorefter nye politisk parlamentariske flertals udfordring af loven altid kunne indbringes for forfatningsdomstolen. Det har eksempelvis forsinket effektueringen af EU's *Recovery Plan* i forbindelse med Covid-19 krisen men ikke forhindre et begyndende opgør med de rigide budgetkravs indskrænkning af det politiske råderum. På de europæiske breddegrader taler vi helt uden problemer om illiberale demokratier som eksempelvis styret i Ungarn, der nok har et flertal af befolkningen bag. Men Orbáns styre lader også hånt om de almindelige retsstatsprincipper, der er nedfældet i EU's traktatgrundlag, og som overhovedet er en betingelse for medlemskab. Det overordnede politiske ønske på europæiske plan bliver på dette punkt hæmmet af den reelle vetoret, som andre politiske beslutninger blandt medlemsstaterne har vedtaget for ikke at give for Bruxelles for meget indflydelse på de enkelte landes førte politik.

Men måske er den vestlige retshorisont ved at nå sine grænser, fordi den i takt med de mange internationale konflikter fremstår som en særlig vestlig dominansform, hvor de internationale retsprincipper, konventioner og menneskerettighederne opleves som centrale elementer i Vestens gammelkendte dobbelt standarder for politisk-økonomisk- og militær optræden. Som sådan udfordres retshorisonten fra flere kanter i verden. Her er det ikke et spørgsmål, om udfordringen er

rimelig eller urimelig. Men mere det, at udfordringerne dukker op selv på øverste diplomatiske plan. Det blev eksempelvis tydeligt, da den nye amerikanske udenrigsmister Blinken og den kinesiske topdiplomat røg i totterne på hinanden. Den amerikanske udenrigsminister som alle andre vestlige udenrigsministre hævdede det universelle i den liberale retsorden, hvor den kinesiske repræsentant hævdede den politiske statsret. Kort sagt gjorde han voldsomme indsigelser mod Vestens brug af menneskerettighederne som legitimering af interventionspolitikken og til at udfordre nationernes selvbestemmelsesret.

Men den liberale retstæknings tiltagende indflydelse på de politiske mulighedsbetingelser folder sig ikke kun ud på den ”store klinge”. Den opleves også indenfor nationalstatens rammer. Forskydningerne har været mangfoldige, men retningen har været klar: Kontraktliggørelsen af politikken og borgerne, hvor retten er blevet sidste instans.

Ironisk nok er det de liberales frihedsopgør med ”den stærke stat” og hele det velfærdsinstitutionelle system bl.a. gennem udlicitering, privatisering, effektmåling af kerneprocesserne i den offentlige sektor, der har affødt et helt uigennemtrængeligt kompleks af kontrakter, som dels har stillet politikken og de politiske beslutninger overfor retlige prøvelser og dels successivt begrænset det politiske mulighedsrum. Der er blev væsentligt færre områder i de fleste vestlige landes politiske systemer, der kan reguleres politisk.

Herhjemme behøver man blot at gå strukturreformen fra 2007 og de mange ”frit valgs” ordninger ekstra efter i sømmene for at se forskydningerne fra de politisk demokratiske beslutninger til de kontraktafhængige juridiske afgørelser og legalitet og den juridiske regulering af forholdet mellem offentligt ansatte og borgerne. Endvidere har reformen medført en voldsom styrkelse af den udøvende magt gennem ministerbeføjelser. Politisk ideologisk er det af samme grund blevet vanskeligere og mindre come il faut at begrunde politiske forslag eller beslutninger med legitim politisk interesseforvaltning og mere respektabelt at henvise til ”saglig” (rationel) kontrakt- og transaktionsforvaltning.

Billedet er det samme på verdensmarkedet. Hvor handelsaftaler tidligere først og fremmest skulle regulere samhandlen på verdensmarkedet, har de i dag fået et indhold, der ikke blot løsriver dem for demokratisk kontrol, men udstyrer dem med eksterne voldgiftsretter, der i legalitet hævder kommercielle interesser overfor de enkelte landes lovgivende forsamlinger/parlamentar.

Kontrakten som begreb er ovenikøbet blevet en central politisk og mytisk tanke- og kommunikationsfigur i dagens hegemonikamp. Hvor forestillingen om en ”kontrakt mellem folk og regering” for blot nogle få årtier siden ville være blevet

opfattet som det rene nonsens og Rousseauostalgi, er det i dag blevet daglig politisk tale. Reifikationen er blevet total. Befolkningen er siden Fogh regeringens første dage systematisk blevet omdannet til retssubjekt, der kan indgå kontrakter med et givet antal medlemmer af Folketinget eller en regering.

Markedsgørelsen har godt nok ”frisat” individet som markedsagent, men har i samme bevægelse fjernet den politisk betingede kollektive beskyttelse. Derfor opleves kontrakten og den eksisterende retsbeskyttelse som nødvendig og mere nærværende end politikken. Der er en udbredt oplevelse af, at det politiske system har fjernet sig mere og mere fra velfærdskravet og respekten og forpligtelsen overfor borgerne som både borgere og vælgere. Som demokratiet har taget form de sidste 30 år, oplever borgerne sig som adskilt fra det politiske system og uden indflydelse på politikken. I sin atomiserede tilstand orienterer flere sig forståeligt nok mod de individuelle retskrav.

Med dette nummer af Kritisk Debat forsøger vi som sagt at åbne for en kritisk analyse og behandling af forholdet mellem ret og politik ud fra flere af de nævnte vinkler. I sagens natur magter vi kun at åbne for spredte analyser med det forfængelige håb, at de forskellige artikler vil inspirere andre til at bidrage med kritiske analyser i de kommende numre.

Bevæggrunden for at åbne for temaet skyldes som sagt den synlige polarisering af forholdet mellem ret og politik og ikke mindst et politisk ønske om at udfordre den nuværende liberale retstænkning for at give politisk plads til borgerretsperspektivet som alternativt verdenssyn, hvor social retfærdighed, frihed og tryghed først og fremmest tænkes som en kollektiv og politisk aktiv forpligtelse og handling frigjort fra individets passive og abstrakte retssikkerhed, der i virkelighedens verden alligevel bliver krænket.

Som i det foregående nummer bringer vi også artikler udenfor det valgte tema. Det gælder en artikel om den politiske udvikling i Tyskland. En vurdering af Bidens offensive økonomiske politik. Et længdesnit af dansk kapitalisme samt et interview med Pelle Dragsted i forbindelse med hans bog om Nordisk socialisme.

Begreb

Frihed

Af Jan Helbak, medl. af Kritisk Debats redaktion

”Det almindelige menneske mener, at det er frit, når det er det tilladt at handle vilkårligt; men netop i vilkårene ligger, at det ikke er frit. Hvis jeg vil det fornuftige, handler jeg ikke som partikulært individ, men i henhold til sædelighedens begreber overhovedet: i den sædelige handling er det ikke mig selv, jeg gør gældende, men sagen”. (G.W.F Hegel, Retsfilosofi §15.

Det er den problematik, der med større eller mindre intensitet har fyldt den offentlige debat under hele coronakrisen. Fremtrædelsesformerne har været mangfoldige, men temaet har været det samme: De borgerlige (eller om nogen vil, de liberale) frihedsrettigheder har været og er presset. De protesterende i samlet flok opfatter også sig selv som friheds-kæmpere.

På et tidspunkt i efteråret 2020 spidsede modsætningerne mellem en ”magtfuldkommen” stat (i hvert fald fremstillet sådan) og ”sagesløse” borgergrupper helt til, da regeringens udøvende minister indenfor den gældende epidemilovgivning beordrede samtlige mink aflivet og i ånd og måske også i proces forbrød sig mod grundloven. Statsministeren formåede indenfor en meget kort politisk periode at legemliggøre de liberales arketypiske skrækscenarie; statsmagts overgreb mod det enkelte individ ved at træde de frihedsrettigheder under fode, der netop skal beskytte individets naturbestemte ”frihed til at eje sig selv” (John Locke).

På mange områder har coronakrisen accentueret og eksponeret en række grundkonflikter i vores samfund. F.eks. har uligheden vist sig som værende langt mere omfattende og bredspektret, end den vanligvis behandles. Ulighed i arbejdsforhold, boligforhold, kompensationsmuligheder er kommet frem i lyset. Det gælder også spørgsmålet om den gængse og naturaliserede forestilling om de liberale/borgerlige frihedsrettigheders universalitet og umistelighed. Den hævet over enhver tvivl tungest vejende frihedsrettighed – ejendomsretten, altså retten til frit at kunne bestemme over sig selv, fordi man ejer sig selv og ikke mindst, men først og fremmest frihed fra andres indblanding i individets dispositioner, har selvfølgelig sammen med bevægelsesfriheden stået i centrum for den aktuelle debat om de liberale dyder som det nødvendige modsvar til magtcentraliseringen.

Frihedsbegrebets negative og defensive definition har taget overskrifterne og i det store og hele udgrænset det positive og processuelle frihedsbegreb. Som en understrøm til den løbende debat om frihedsrettigheder, som har præget meget tænkning i Europa gennem de sidste 2-300 hundrede år, går den indirekte

argumentation: ”hvis blot enhver er sikret sine frihedsrettigheder, vil den samlede mængde af friheder og egenytter opveje hinanden i et ligevægtsforhold, som igen vil lede til fremskridt og velfærd for alle”. Ud fra den logik har de borgerlige/liberale ideologer uden at møde voldsom modstand fra segmenter indenfor centrum-venstre omgået kravet om at udfylde frihedsbegrebet positivt. Altså frihed til hvad?

Problemet med det positive frihedsbegreb er nemlig, at det kun giver mening, hvis det knyttes til noget ganske konkret og forudsætter nogle synlige processer. Eksempelvis kræver frihed til at uddanne sig, at vilkårene, som Hegel skriver, tages i betragtning, hvorimod friheden for indgreb (statslig som regel) som udgangspunkt er en passiv forladt sig på en retlig beskyttelse.

Historien bag frihedsbegrebets udvikling følger ikke en ret linje. Som det opkommende borgerskabs opgør med adlen og enevælden gav feltråbet om frihedsrettighedernes naturbestemmelse og universalitet god mening. Men allerede her i selve opråbet bryggede modsætningen mellem frihed og frigørelse. Opråbet var et frigørelsesråb fra en frigørelsesbevægelse, som hurtigt blev til frihed uden bevægelse – til fast ejendom, (man *har* sine friheder), hvor ejendomskravet – individets ejendom af sig selv – definerede frihedsbegrebets grunddimension. Individets ret sat overfor almenvellet, hvis eneste legitime funktion blev at beskytte enkeltindividet.

Senere efter to verdenskrige, revolutioner, skærpet klassekamp og velfærdskompromis kom det rendyrkede liberale frihedsbegreb under angreb, og modsætningen mellem frihedsbegrebets to modsatrettede dimensioner slog ud i lys lue under de mange årtiers kamp for velfærdsstaten. Helt ned på det dagspolitiske plan. Kampen om jordlovene, som socialdemokraterne tabte i 1963. Nederlaget åbnede for en hetz mod ”det socialdemokratiske ensrettede betonbyggeri” og statsdirigisme. I stedet vandt idylliseringen af ”hver mand sin bolig” frem. Det positive krav om alles frihed til uddannelse og justering af vilkårene for, at kravet kunne realiseres, blev udvandet til et formelt friheds- og lighedskrav. Så samtidig med, at de socialdemokratiske regeringer blev tvunget til at forlade deres velfærdspolitik, fordi den kapitalistiske krise sparkede benene væk under velfærdsstatsprojektet, tabte de også terræn i kampen om definitionen af begrebet frihed. Indledningen til det, vi i dag kalder den neoliberale bølge, tog i virkeligheden først form af et opgør med begrebet om almenvellet og det tilsvarende positive frihedsbegreb. Hegel og Marx blev sat udenfor døren i auditoriet. Ind blev hentet Locke, Hume, naturretten, Rousseau, den sociale kontrakt og Kant, det kategoriske imperativ.

Vores anden natur blev over fyrré år dannet til det liberale/borgerlige individ- og frihedssyn, der selv om naturretten róg i baggrunden, i alle sammenhænge blev omtalt som et umisteligt og universelt syn.

Her står vi så i dag og kan kun med møje og besvær tænke anderledes. Vores sprog. Vores sprogopbygning. Vores begrebers bestemmelser og konnotationer. Vores almindelige samfundsdiskurs bærer og vedligeholder denne dannede anden natur. I politiske konflikter. I politiske diskussioner. I mediernes behandling af politiske begivenheder, økonomiske problemer, sociale konflikter, boligindretning, rejser og kunst træder individets universelle fortrinsret igennem som universel norm. Det almene er afledt af forsvaret af det atomiserede individ og begrænset hertil.

”Friheden fra” har fået en efterhånden allestedsnærværende stedsøster, ”frygten for”. Frygten for at miste sin ejendom. Frygten for at miste retten til at forfølge sine umiddelbare interesser. Frygten for ikke at kunne forbruge og vise status. Frygten for ikke at kunne sige og skrive, hvad man mener på Facebook. Frygten for, at man politisk kan vedtage love, som lige præcis krydser ens individuelle og partikulære interesser. Frygten for, at ens pensionsopsparing devalueres. Frygten for, at man ikke kan få den ønskede uddannelse osv. Frygten som den negative friheds klæbende artefakt er konstant til stede i hele samfundslivet og den offentlige debat. Det politiske er blevet en potentiel trussel. Tilbage står alene den defensive ret – retssamfundet og frihedsrettighederne som værnet mod den *politiske vilkårlighed*. Det er nemlig sådan, de liberale i mange forskellige sprogdragter og institutionelle anordninger altid har forholdt sig til demokratiet – den politiske folkesuverænitet.

Disse modsætninger bliver levende nu, hvor en voldsom verdensomspændende pandemi vender op og ned på det hele. Den liberale ligevægtsillusion braser sammen i løbet af ganske få måneder. Almenvellet og samfundssindet, hvor udgangspunktet er ”sædeligheden” og ikke det partikulære, viser sig som det nødvendige udgangspunkt, hvis smitten skal holdes nede og anarkiet skal holdes for døren. Staten skal redde det private fra at gå i opløsning ved at begrænse frihederne og gennemføre stram regulering af erhvervsliv, arbejdsmarked og almindeligt samfundsliv. Samtidig med, at de samme mennesker, samfundsgrupper og partier, der har søgt ly under staten og underkastet sig reguleringerne, nidkært og under megen ståhej er på scenen ved enhver given lejlighed for at holde selv samme regering og stat ansvarlig for magtcentralisering og magtarrogance.

Så et år inde i coronakrisen, hvor den stærke og handlekraftige stat indtil nu har været udslagsgivende i kampen for at få kontrol med pandemien, oprustes der igen til forsvaret af de individuelle frihedsrettigheder. Retsstaten og de liberale

retsprincipper er igen ved at få forrang for politikken, og de politiske beslutninger og handlinger måles igen ikke ud fra, om de gavner almenvellet og velfærden, men om de er i overensstemmelse med retten og den partielle interesse.

Problemet er, at centrum-venstre ikke ser ud til at bekymre sig synderligt om rækkevidden af den aktuelle styrkeprøve, som handler mindre om den konkrete ”åbning af samfundet efter corona” og mere om hvilket samfundssyn, der skal farve den politiske scene.

Men det, der også er på spil, er det menneskesyn eller de konfliktende menneskesyn, som coronakrisen har bragt frem i forreste række. Det cartesianske individbegreb og de liberales frihedsbegreb har stået og står stadig i vejen for, at der kan opbygges en social velfærdsstat, hvor udgangspunktet ikke er den enkelte og ejendommen, men som Hegel argumenterer for i sin Logik og i Retsfilosofien, relationen og bevægelsen i form af tilblivelse og som sædelighed/almenvelle og ikke mindst afvisningen af det enkelte og autonome individ som en gold abstraktion og anerkendelsen af, at ethvert individ overhovedet først bliver ”særskilt” gennem det almene. Afvisningen af, at friheden eksisterer som ejendom. Friheden kan kun realiseres som frigørelse – i bevægelse mod noget.

Ud fra den her nævnte grundopfattelse kunne Hegel, Marx og med de to flere moderne sociologer bl.a. Norbert Elias formulere frihedens tilsynekomst i ”proces uden subjekt”. Dvs. som menneskets konkrete historie på baggrund af ”indsigt i nødvendigheden”, hvor nødvendighed ikke kan henføres til mekanisk determinisme, men til konkret formulerede menneskelige mål. Med andre ord, vilkår, der skal overvindes eller forceres for at nå nogle ganske bestemte mål. I den tænkning står det negative og positive frihedsbegreb ikke overfor hinanden som uforenelige modsætninger eller som parallelle begreber men ophæves som en enhed i bevægelsen mod at nå ganske bestemte formulerede mål, hvor bevægelsen er frigørelse fra noget, formet af indsigten i nødvendigheden hen mod noget fælles ønskeligt.

Hvad er så vores problem? Enhver kan jo se her ved udgangen fra pandemien og undtagelsestilstanden, at myten om det selvberørende enkeltindivid, der har friheden til at træffe selvstændige beslutninger, er og bliver en meget farlig illusion. Alle kan ved eftertanke godt forstå, at menneskets indre ikke kan adskilles fra det ydre. Vi lever i sproget og med sproget, og det er socialt. Det har vi mærket eftertrykkeligt. Vi kan ikke forstå os selv uden gennem sprog – altså uden gennem det sociale. Vi ved godt, at vi ikke bare kan handle vilkårligt. At vi står på skuldrene af generationerne før os. At vi fødes og vokser op i en verden, hvor vilkårene er bestemte, men ikke uforanderlige, og således ved vi egentlig godt, at vi skal forstå de nødvendige vilkår for at handle frit. Vi er også nødt til at forstå

individernes interdependens for at handle på en måde, der ikke skaber antagonismer og konflikter, så frygten og det defensive fortrænger det udviklende og skabende.

Individets frihed ligger i indsigten i at være indfældet i relationen som samfundets og historiens mindste enhed og som frigørelse fra det borgerlige individ- og frihedsbegrebs abstrakte tomhed. Det har vi lært gennem længere tids tvungen brug af mundbind.

Artikler

Demokratiets krise(r)

Mikkel Thorup

Følgende tekst er en forkortet version af Mikkel Thorups kapitel “Demokratiets aktuelle kriser. Et overblik” i bogen *Demokratiets krise og de nye autokratier* (redigeret sammen med Peter Seeberg på Aarhus Universitetsforlag), som analyserer 12 forskellige lande fra Europa og Mellemøsten til Afrika og Nord- og Sydamerika. Som det fremgår, har ‘demokrati’ flere betydningsnuancer, som det altid er vigtigt at holde sig for øje i den løbende diskussion af begrebet og af de flydende overgange, der kan være mellem, hvornår et politisk system er et demokrati, og hvornår det ikke længere er det. Der henvises eksempelvis til det gængse liberale repræsentative demokrati, men også til en mere generel demokratiopfattelse, som det liberale demokrati er et eksempel på, og som tegner en bestemt styreform til forskel fra andre styreformer som diktaturet og det autoritære regime, også det med forskellige fremtrædelsesformer; endelig opereres der med en opfattelse, der alene gør demokratiet til et spørgsmål om flertalsafgørelser (red.).

Undergravning af demokratiet antager i dag demokratisk form. Den klassiske trussel imod demokratiet, statskuppet, er blevet sjældenheder. Under den kolde krig var statskup skyld i tre-fjerdedele af alle demokratiske sammenbrud (1). Tanks kørte ind i hovedstaden, radio og TV blev stormet, grå generaler tonede frem på skærmen og proklamerede den nye realitet. I dag er det ikke soldater i uniform, der proklamerer demokratiets afslutning, men politikere og andre i jakkesæt, der mestendels skjult og indirekte underminerer demokratiet i demokratiets navn.

Demokratiets aktuelle krise kommer ikke uden for demokratiet selv – fra fremmede magter eller fra militærbarakkerne – men indefra, fra politikerne og fra demokratiets sprog. Krisen manifesterer sig ikke i dramatiske øjeblikke – om end der også er sådanne såsom valget af Trump og Brexit – men snarere i længerevarende udviklinger, hvor balancen mellem det demokratiske og det ikke-demokratiske langsomt og ubemærket tipper over tid.

Der er i disse år en vældig akademisk diskussion om, hvorvidt vi aktuelt står midt i en stor global tilbagegang for demokrati. ‘Demokrati i krise’-litteraturen er enorm (og er del af en endnu større krise-litteratur) – og bekymringen indikerer paradoksalt nok en omfattende tilslutning til demokratiet – og det samme er advarslerne om, at vi er på vej ind i ‘vredens’, ‘tyranniets’ eller endda ‘fascismens tidsalder’. Arjun Appadurai har i en bog med den sigende epokale titel *The Great Regression* skrevet, at der er “en demokratisk træthed” at spore i store dele af befolkningen (2). Jeg vil snarere sige, at der er en træthed med det eksisterende

demokrati. Det er ikke demokratiet som ideal, der er under virkeligt pres, i hvert fald ikke i vores del af verden, men en træthed med dets aktuelle udformning og praksis, en kritik ofte formuleret i ønsket om 'bedre demokrati', 'reelt demokrati', 'funktionelt demokrati', 'suverænt demokrati' etc.

Demokratiet er i dag plaget af det, historikeren Adam Tooze præcist har kaldt "en følelse af bekymring" (3) blandt politikere, befolkning og akademikere. Det er i ringere grad store katastrofer og heroiske kampe, der aktuelt er på programmet, snarere utydelige forandringer og diffuse følelser. De demokratiske konsekvenser er mindre tydelige end soldater i gaden, men de er omfattende og væsentlige, og de kræver en nøje granskning, for at følelsen af bekymring kan blive til afklaring.

Disse udviklingstendenser rejser alle spørgsmålet om demokratisk krise; om hvorvidt demokratiet er på vej ind i en dødsspiral, allerede er en levende død, vi bare ikke har fået begravet, eller om det er ved at udvikle sig til noget andet, som vi måske også skal kalde noget andet end demokrati. Derfor titlen på artiklen, *Demokratiets krise(r)*, da der både kan siges at være en generel krise for demokratiet som ideal og institution samt en række langt mere konkrete og specifikke kriser ifht. særlige lande og for særlige udgaver af demokratiet.

Demokratiske brændpunkter

Vi kan overordnet set skelne mellem mindst fire aktuelle demokratiske brændpunkter:

1) *Det markeds-baserede ikke-demokrati* (Kina, Singapore, Golf-staterne ...), der bruger en statsdirigeret hyper-kapitalisme til at give sine indbyggere økonomiske fordele frem for politisk medindflydelse. Regimerne af denne type promoverer sig som alternativer til et demokrati, som især Kina beskriver som ustabil og kortsigtet; og både herhjemme og udenlands findes der stemmer, som advokerer for, at disse regimer er en bedre model for økonomisk vækst end liberale demokratier. De tilbyder et potent alternativ til demokratiet: "vækst uden demokrati og fremskridt uden frihed" (4). Det udfordrer den gængse antagelse, at der er en nødvendig forbindelse mellem hhv. kapitalisme og frie markeder såvel som mellem frie markeder og demokrati.

2) *Kollapsende/fejlslagne demokratier* (Pakistan, Sydafrika, Mexico, Venezuela, Ægypten, Zimbabwe, Thailand ...), hvor vi ser skrøbelige demokratier udfordret. Det kan være som i Mexico af narkokarteller eller som i Pakistan af ekstremistgrupper (i samarbejde med dele af statsapparatet), og hvor der fortsat er valg, men hvor valghandlingerne enten ikke synes at bremse et samfundsmæssigt kollaps men snarere synes at bidrage til det, som Venezuela er et godt eksempel på. Eller det kan være som i Ægypten, hvor en demokratisk valgt regering blev væltet af militæret (med ringe kritik fra Vesten, da det var en islamistisk regering, der blev væltet), der derefter vandt et senere udskrevet valg ved brug af stærkt

repressive og fordækte metoder. Demokrati er ingen garanti for stabilitet. Under nogle betingelser, fx etniske spændinger, kan det endda virke ufredsskabende, da forskellige etniske eller religiøse grupper mobiliseres under dække af partier.

Disse to udviklinger, den ene ikke-demokratisk og den anden et skræmme-eksempel på demokratisk kollaps, demonstrerer, at demokratiet ikke er nogen selvfølgelighed som politisk og normativt ideal, og at demokratier ikke nødvendigvis har noget langt liv. Mere relevant og udfordrende for demokratiforståelsen og -udviklingen hos os i Danmark og Europa er de to næste aktuelle udviklinger:

3) *Illiberale demokratier* (Rusland, Tyrkiet, Polen, Ungarn, Israel, Filippinerne, Indien, Brasilien ...), der udfordrer idéen om, at der er en nødvendig sammenhæng mellem det demokratiske (hvem der regerer: alle) og det liberale (hvordan der må regeres: begrænset af lov, forfatning, individuelle rettigheder). Historisk har der eksisteret liberale stater uden demokrati, der tilstod (dele af) befolkningen rettigheder og overholdt retsstatsnormer, men holdt dem uden for politisk medindflydelse. I dag ser vi opkomsten af stater, der er institutionelt demokratiske, men som minimerer, undergraver og forvrider de liberale begrænsninger på statsmagten til fordel for en frisat regeringsmagt, der forfølger ofte korrupte og hypernationalistiske målsætninger på bekostning af individuelle frihedsrettigheder, særligt for minoriteter og oppositionelle kræfter.

4) *Liberale, repræsentative demokratier* (Danmark, Tyskland, Australien, USA, Canada, Norge, Sverige ...), som ikke umiddelbart synes at være i nogen eksistentiel krise, men som ikke desto mindre synes udfordret ikke bare af andre regimer som dem oven for, men også af en flerhed af indre, politiske og økonomiske aktører. Krisen for det liberale, repræsentative demokrati er en *effektivitetskrise*, der handler om, at politiske og økonomiske eliter i stigende grad ser demokrati som en belastning for beslutningstagningen og befolkningens modsvar i en *legitimationskrise*, der handler om folkelige utilfredsheder med manglen på demokrati. Skematisk fortalt handler det om en afdemokratisering fra oven og en redemokratisering fra nedenunder. Vi står for indeværende i det, Manuel Castells kalder "et brud i forholdet mellem dem, der regerer, og dem, der bliver regeret" (5).

I det følgende vil jeg gå i dybden med det sidste, hjemlige brændpunkt, da det i særlig grad angår vores hjemlige demokratiske udvikling, nationalt og europæisk. Målet er at give et overblik over de årsager og udviklinger, der aktuelt sætter etablerede liberale demokratier under pres, og hvor det demokratiske tilbageslag ikke sker som anti-demokratiske kup men som bevægelser inden for demokratiet selv, som ikke decideret afvikler men afgørende forvandler det, og som rejser det måske mest afgørende spørgsmål: hvor fleksibelt er demokratibegrebet? Eller med andre ord: Hvor meget kan modellen for liberalt, repræsentativt demokrati forvandle sig, før vi er nødt til at tage andre begreber i brug? Begreber som kleptokrati, autokrati, tyranni?

Afdemokratiseringen af det liberale, repræsentative demokrati

Krisesituationen for liberale, repræsentative demokratier virker til at være et mangfoldigt sammenrend af udviklinger, der hver især ikke er udpræget antidemokratiske eller set i isolation heller ikke urovækkende, men som samlet set rejser en række faresignaler.

Udfordringen er at se krisen og afdemokratiseringen ikke som et stort brud men som en snigende proces, hvor hver del ikke i sig selv er meget problematisk, men hvor summen kan siges at blive et demokrati mestendels af navn og meget lidt af gavn. Jeg vil derfor slå ned på en række væsentlige udviklinger af ganske forskellig art, der alle gør noget ved demokratiet, som vi kender det, men hvis effekter endnu ikke er fuldt udfoldede, og som samlet set ikke peger i samme retning, men snarere repræsenterer en mangfoldiggørelse af, hvad demokrati kan komme til at betyde i fremtiden.

Den første store udviklingsklynge er afnationalisering af politikken. Den er ofte reduktivt betegnet globalisering (6), men vi skal snarere forstå den som den forbundne udvikling af to sæt af politikker fra midt-1970erne og frem. Dels er der tale om en økonomisk udvikling: liberaliseringen af kapital, skabelsen af globale markeder, særligt for finanssektoren, udviklingen af globale produktions- og varestrømme mm. Dels er der tale om en politisk udvikling, der handler om den ensidige, gradvise ophævelse af den sociale kontrakt mellem arbejde og kapital: skattesenkelse i toppen, velfærdsforringelser i bunden, svækkelse af fagforeninger og kollektive aftaler mm. Samlet har disse politikker betydet et markant magtskifte internt i landene fra arbejdere til kapitalejere og globalt fra demokratisk beslutning til fokus på det markedsmæssige.

Globalisering udfordrer væsentlige dele af demokratiet. Økonomen Dani Rodrik taler om globaliseringens trilemma (7), hvor vi kan vælge kun to af disse tre faktorer: globalisering, demokrati og national selvbestemmelse. Vælger man demokrati og national selvbestemmelse i en globaliseret verden, afskærer man sig fra resten af verden i selvvalgt fattigdom. Vælger man globalisering og demokrati, må man opgive nationalstaten til fordel for et transnationalt demokrati. Vælger man globalisering og national selvbestemmelse, må man opgive demokratiet og overlade magten til et elitært teknokrati. Hvor stærkt et egentligt dilemma eller trilemma dette nu må være i virkeligheden, illustrerer det meget godt en afgørende problematik for demokratiet. Men det skjuler også, at væsentlige politiske og økonomiske kræfter i de seneste årtier har valgt økonomisk globalisering over såvel demokrati som national selvbestemmelse. Periodens reformer og forandringer har i betydelig grad været dikteret af en eksplicit og ideologisk kritik af 'overdrevent demokrati' og et tilsvarende politisk projekt om at lade markedet disciplinere politikken – om at installere det, som en af projektets bannerførere, den amerikanske journalist Thomas Friedman, har kaldt for den 'gyldne spændetrøje'; en selvpålagt begrænsning af demokratiet ud fra et løfte om økonomisk

gevinst (8). Et repræsentativt eksempel på tankegangen finder man også hos Mario Monti, teknokraten og bankmanden, der blev indsat som italiensk premierminister for at berolige finansmarkederne: "Når Italien har opbygget en gevaldig offentlig gæld, skyldes det, at alt for mange regeringer har været for tæt på almindelige mennesker" (9). Demokratiet som problemet. Løsningen, ofte opsummeret som neoliberalisme, bliver at udskifte (dele af) demokratisk uansvarlighed med markedsdisciplinering.

Privatisering, outsourcing, konkurrenceudsættelse, indførelse af markedslignende vilkår i det offentlige, udskifter offentlige goder og offentlige rum med private. Det fælles tømmes og 'det offentlige', som vi beslutter og deler i fællesskab, reduceres gradvist til private ordninger (10). Del af denne udvikling er en markant genbeskrivelse af borgeren som forbruger eller klient, hvilket placerer den relevante beslutning hos virksomheden, privat eller offentlig, eller hos den individuelle forbruger snarere end i den kollektive samtale- og beslutningsproces. Det er af flere grunde til en afdemokratiseringsproces. For det første omskrives vores rolle fra det kollektive til det individuelle, dernæst reduceres det, vi i fællesskab kan beslutte, til at omfatte stadig mindre områder, og endelig mindskes det fælles rum, symbolsk såvel som faktisk.

Neoliberalisme kan opsummeres som "politisk assisteret markedsstyre" (11) eller med William Davies' ord som "affortryllelse af politik gennem økonomi" (12), dvs. som en kritik og begrænsning af politik gennem markedstiltag. Det repræsentative demokrati er blevet tilsvarende udhulet, og igen som led i et projekt om at begrænse det politisk mulige (13). Væsentligst her har været en udvikling, ofte opsummeret som afpolitisering, der handler om at flytte emner og kompetencer, hidtil varetaget politisk – og dermed under demokratisk kontrol –, og placere dem udenfor det politisk-demokratiske. Særligt to former for afpolitisering har her været afgørende: ikke-valgte beslutningsautoriteter og markedsdisciplinering. Privatiserede offentlige virksomheder, uafhængige centralbanker, betydelige dele af EU og ikke mindst Euro-systemet såvel som frihandelsreguleringer er oplagte eksempler på ikke-valgte beslutningsautoriteter, og dermed på det som Frank Vibert med et rammende udtryk har kaldt for *opkomsten af de uvalgte*, dvs. af autoriteter med ret til at beslutte på områder tidligere forbeholdt politikerne (14). Det interessante her er, at dette er en udvikling, påbegyndt og fastholdt af politikerne selv, som den daværende britiske minister for forfatningsanliggender i 2003, Charles Falconer, opsummerer således: "Det, der styrer vores tilgang, er et klart ønske om at placere magt, hvor den skal være: ikke hos politikerne men hos dem, der er bedst egnede på forskellig vis til at anvende den" (15). I en venlig udlægning af citatet udtrykker det en sund erkendelse af, at politikere ikke ved alt. I en mindre venlig udlægning reflekterer det en del af mistilliden til politik og demokrati, som derefter bliver anvendt som argument for at afpolitiserer områder, der ikke længere kan overlades til politikere under demokratisk ansvar. At mistro politik og politikere er ikke kun en folkesport eller en sund demokratisk skepsis. Det er også en tillært ideologisk bestemt forestilling, der offensivt bruges til at afdemokratisere magten.

Den anden form for afpolitisering, markedsdisciplinering, handler om en selvplågt underkastelse i forhold til markedets krav, særligt finansmarkedets, der frem sættes af dem, som Susan George har kaldt skygge-suveræner (16). Som Wolfgang Streeck og Armin Schäfer skriver, har det aktuelle demokrati to valgkredse, folket og markedet, og vi ser en tiltagende tendens fra europæiske politikere til at betragte førstnævnte med ophøjet foragt eller ligegyldighed og sidstnævnte med næsegrus beundring, iblandet en betydelig frygt (17).

Forbundet hermed er den massive ulighed, der ikke kun har økonomiske og sociale konsekvenser, men også demokratiske. De rigeste personer og virksomheder kan i nogen udstrækning købe sig til indflydelse, lovligt eller ulovligt (18). Nils Gilman taler om 'den dobbelte opstand' fra kriminelle og plutokrater, hvor sidstnævntes mål er at "neutralisere en stat, som de ser som en trussel imod deres prærogativer" (19). Den plutokratiske afkobling handler om opkomsten af zoner (*gated communities*, bunker-lignende huse (20), kvarterer der kun beboes af de superrige, privatskoler, privathospitaler, privatfly). Hertil kommer en lang række politiske manøremuligheder og privilegier, hvor de superrige kan løsrive sig fra det nationale skæbnefællesskab og bruge deres velstand til at købe sig til fritagelse fra de regler, der gælder os andre, særligt skatteregler. Det svækker de regler, fx arbejdstagerrettigheder eller velfærdsgoder, som de betragter som byrder på deres profitmaksimering. Resultatet er opkomsten af parallelsystemer, et vel-finansieret privat for de få og et underfinansieret fælles for de mange, samt en politisk beslutningsproces, der servicerer de fås interesser. Alle andre klassiske styreformere end demokratiet bygger på ulighed som sin grundforudsætning. Kun demokratiet har lighed som sin. Aktuelt tester vi, hvor materielt ulige samfund kan være og stadig være demokratiske.

Begge former for afpolitisering - udbredelsen af ikke-valgte beslutningsautoriteter og selvunderkastelse under markedsdisciplinering - handler basalt set om en udvikling i retning af de uvalgtes styre, om det så er teknokrater eller kapitalbevægelser. Markedsdelen (herunder beskyttelsen af ejendomsret) i 'det liberale' trumfer i stigende grad det demokratiske. I modsætning til de illiberale demokratier, hvor det er rets- og individbeskyttelsen i 'det liberale', der er under pres, er den demokratiske krise her, at folks "rettigheder mestendels respekteres, mens deres politiske præferencer rutinemæssigt ignoreres" (21). Via internationale institutioner som OECD, IMF og Verdensbanken, gennem internationale frihandelsaftaler og via finanskapitalens disciplinering af låntagende nationer har dette neoliberale markedsdemokrati bredt sig globalt, hvor det i sidste ende er de globale markeder, der bliver betalt først, befolkningerne sidst, og hvor landene hellere betaler lån tilbage til bankerne eller redder dem fra bankerot, end de giver velfærd til deres borgere.

En afgørende del af markedsdisciplinering er hele snakken om 'global konkurrence' og 'national konkurrenceevne', der underlægger alt og alle, hvad der betegnes som en eksistentiel trussel. Det har historisk og aktuelt (jf også krigen mod

terror) betyder, at man kan gå hinsides de normale regler og være Leder for dem, der bør adlyde under truslen om død eller overflødighed. Det selvpålagte politiske magttab kompenseres ved konstant at prøve at imødekomme markedets behov, at være den, der forstår og kan fortolke markedssignalerne. Politik bliver til forretningsstrategi, og regeringslederen bliver virksomhedsleder, løsrevet fra sine tidligere forbindelser til såvel vælgere som partifæller. De relevante fortolkningsmodeller for det politiske kommer ikke længere fra politikken, men fra management, økonomi og virksomhedskonsulenter. Her finder man en vision og en tidshorisont effektivt afkoblet fra den demokratiske valgproces. Det viser sig på kort sigt som i stadige tilpasninger til markedssvingningerne og på lidt længere sigt i 'nationen som konkurrenceenhed'. Igen: det er et valg fra politikernes side at skifte sprog for, hvad der skal tælle som autoritativ fortolknings- og handlingsramme, og som "nødvendiggør et brud med andre visioner for det politiske baseret på idéer om repræsentation, demokrati eller ikke-økonomisk fællesskab. [... Den markedsorienterede politik] involverer ingen retfærdiggørelser eller appeller til det fælles gode" (22). Politisk lederskab måles i stigende grad på evnen til at ignorere befolkningens krav – og lidelser særligt i krisesituationer – til fordel for minutios foregribelse af markedsdømmen.

Samme logik har vi set udspille sig i den såkaldte krig mod terror, der har haft to sider: en ydre krig og en indre sikkerhedsliggørelse; sidstnævnte ser vi kort på her. I februar 2002 skrev den tidligere britiske premierminister Margaret Thatcher: "Begivenhederne den 11. september er en frygtelig påmindelse om, at frihed kræver evig årvågenhed. Og alt for længe har vi ikke været årvågne. Vi har huset dem, der hader os; tolereret dem, der truer os; og givet efter for dem, der svækkede os" (23). Terror og immigration har i de snart to årtier efter terrorangrebet på USA 11. september 2001 været anledninger til en massiv indskrænkning af rettigheder og en omfattende forøgelse af statslig overvågning. Staten er blevet mægtigere, mens kontrollen af dens mest repressive elementer, krig, spionage, overvågning, fængsling er blevet gjort vanskeligere. Der er blevet udviklet det, som Peter Højlund meget præcist har kaldt for 'frygtens ret', hvor omfanget af ny, stadig mere indgribende lovgivning retfærdiggøres med behovet for sikkerhed (24). Den liberale, retsstatslige del af demokratiet er under akut pres af nogle politikere og et statsapparat, der i stigende grad synes at betragte individuelle frihedsrettigheder som en byrde og belastning i jagten på sikkerhed frem for som noget, der skal forsvares.

I en kompleks relation hertil finder vi digitalisering, opkomsten af det, Shoshana Zuboff har kaldt for 'overvågningskapitalisme', hvor digitale teknologier går dybere og dybere ind i de mest intime dele af menneskelivet for der at høste oplysninger til brug for manipulation, ikke bare med vore handlinger, men med vore ønsker og begær (25). Internetteoretikeren Evgeny Morozov taler i sin *Net Delusion* om, "hvordan nutidens autoritarisme er af en både hedonistisk og forbrugervenlig variant" (26), og Bernard Harcourt taler i sin bog *Exposed* om en ny "blotende magt" (*expository power*), der knytter an til bredere selv-iscenesættende praksisser (27). Privathed er, siger han, ved at blive omdannet til en

markedsressource, men også til en regeringsressource. Data høstes, pakkes, sælges og bruges af private og offentlige aktører i ikke-transparente konkurrencer og partnerskaber. For indeværende står vi ved tærsklen til en “normaliseret og rutinepræget overvågning” (28), som ikke engang fordums totalitære stater kunne drømme om, men som nutidens demokratier og autokratier (særligt Kina) i dag udvikler på.

Samlet dækker alle disse udviklinger over en snigende afdemokratisering, hvor hvert enkelt skridt kan tænkes at have sine valide begrundelser, men hvor de samlet set udgør en omfattende omfordeling af magt mellem staten og borgeren, mellem det, vi kan beslutte i fællesskab og det, der besluttet langt væk fra vores kontrol.

Reaktioner og konsekvenser. Populismen

Aktuelt ser vi en række reaktioner på denne afdemokratisering fra oven, som vi for overskuelighedens skyld kan samle i tre forskellige protestformer:

Mest indflydelsesrig i disse år er højrepopulismen, der er på fremmarch globalt. Som den højreekstremisme-forskeren Cas Mudde bemærker (29), er det, som adskiller den aktuelle fra tidligere højrepopulistiske bølger mainstream-accepten af dens budskaber. Som resultat af terrorangrebet i 2001, finanskrisen i 2008 og flygtningestrømmen i 2015 har højrepopulistiske partier gennemsnitligt set øget deres stemmetal i Europa fra 4,7 til 7,5%, hvilket dækker over store nationale variationer. De har opnået succes i lande, der hidtil havde været immune herfor, f.eks. Tyskland og Sverige. De er i nogle lande blevet det største eller et af de største partier, og så er de i stigende grad blevet interessante som enten regeringspartnere eller som støttepartier. Endelig har de øvrige partier stort set forladt deres modstand og i brede træk overtaget de højrepopulistiske partiers politik, i et vist omfang også deres retorik. Samlet set er der sket en mainstreaming af højrepopulismen.

Højrepopulismens homogene folkebegreb presser på for ekskluderende politikker i forhold til diverse minoriteter og for en instrumentalisering af statsapparat og retsvæsen til at sikre ikke individuelle rettigheder men den kollektive sikkerhed og samhørighed (30). Højrepopulisme er både en bekræftelse af folkesuveræniteten imod en tiltagende afdemokratisering og en protest imod det, der opleves som et tab af hjemhørighed og national sammenhæng. Der er derfor en positiv kraft i højrepopulismen i bekræftelsen af det nationaldemokratiske fællesskab og en insisteren på, at politik betyder noget og at folket skal bestemme, men også en række bekymrende tendenser i retning af at skære på retsbeskyttelse, ekskludere grupper, mistro procedurer og magtkontroller.

Venstrepopulisme er ikke nær så stærk som højrepopulismen, og der er hertil nogle væsentlige forskelle at bemærke. For det første har højrepopulismen et dobbelt fjendskab. Hvor venstrepopulismen mobiliserer bund imod top, siger

højrepopulismen, at der er en alliance imellem toppen og bunden (fattige, indvandrere) imod midten. For det andet henviser højrepopulismens elitebegreb til en kulturel elite, mens venstrepopulismens elitebegreb sigter mod en økonomisk elite. For det tredje opererer højrepopulisme med et statisk folkebegreb som en altid allerede eksisterende realitet, mens venstrepopulismen har et procesbegreb for folket, som altid er i gang med at blive skabt. Den fjerde og måske væsentligste forskel er, at hvor højrepopulismen tenderer til at udfordre demokratiets praksis i folkesuverænitets navn, argumenterer venstrepopulismen for at udvide den i lighedens navn. I de senere år fra Occupy-bevægelsen i 2011 og frem har der været en bølge (31), der sætter den ene procent over for de nioghalvfems procent. Det er en klar venstrepopulistisk opdeling i elite og folk. Jeremy Corbin, det britiske arbejderpartis tidligere leder, førte kampagne "for de mange, ikke de få", Spaniens Podemos taler om kasten versus folket, og i USA har Bernie Sanders' præsidentkampagner været udtryk for samme. I Latinamerika, der har en lang venstrepopulistisk tradition, har den nået regeringskontorerne, som det også skete med Femstjerne-bevægelsen i Italien og Syriza i Grækenland. Alle steder mobiliseres en befolkning over for en politisk-økonomisk elite, som ikke deler livsvilkår med resten, men som siges at profitere af den neoliberale nedskæringspolitik og medfølgende udhuling af demokratiet. Venstrepopulismen rummer ikke helt de samme udfordringer for demokratiet som højrepopulismen, idet den ikke opererer med den samme homogene folkeforståelse, der kræver afskalninger i top og bund. Tvedelingen af folk versus elite rummer dog altid faren for en delegitimering af den politiske modstander og en fristelse til at bruge sit folkelige mandat på trods af konstitutionelle begrænsninger på dens virke. Venstrepopulismens udfordring af demokratiet retter sig ikke imod demokratiets idé (med mulig undtagelse af Latinamerika, hvor populisme til tider interagerer med en macho-dyrkelse af den stærke mand, som man har set det med Peron og Chavez), men mod dets aktuelle praksis, dvs. i udfordringen af det, venstrepopulister ser som et ufærdigt, ekskluderende demokrati til fordel for et 'ægte demokrati', et 'radikalt demokrati'.

Den tredje store, globale protest er mere diffus, og vi kan måske opsummere den som 'demokratisk mistillid'. Det er store demonstrationer, pladsbesættelser, konfrontationer, som vi indtil corona-pandemiens komme så eksempler på i Libanon, Hong Kong, Chile og mange andre steder. Tidligere havde vi det Arabiske forår og de store manifestationer imod Irak-krigen og imod nedskæringspolitikken efter finanskrisen. Alle de nationale forskelle til trods handlede de om protester imod et politisk system, der ikke varetager befolkningens tarv, om det så skyldes anti-demokratiske tendenser, korrupsion, neoliberalisme eller blandingsformer heraf. De stadig større uligheder internt i landene og en politisk klasse, der vælger markedet som i Chile, autoritære løsninger som i Irak eller som i Hong Kong, hvor de kinesiske magthavere sætter sig over befolkningen, gør, at folk i stigende grad rejser sig i protest imod manglen på rettigheder og indflydelse. Disse protester er udtryk for en massiv mistillid til det eksisterende demokrati, der anses for korruperet og falskt, samt til politikerne, der over en bred kam anses for

korrupte og uduelige. Men det sker væsentligt nok sjældent i en efterspørgsel på antidemokratiske løsninger, men tværtom i kravet om reelt demokrati.

En funktionel skepsis over for politikere fra nedenunder og over for folket oppefra er nødvendige, magtkontrollerede elementer i et levedygtigt demokrati (32). Det sikrer, at hverken de regerende eller de regerede bliver for mægtige og egenrådige på bekostning af hinanden. Noget kunne tyde på, at denne funktionelle skepsis aktuelt tenderer imod en mere udtalt gensidig mistillid, hvor magthaverne udsulter den demokratiske deltagelse, fordi folket synes for irrationelt eller ineffektivt at inddrage, mens grupper i befolkningen mobiliserer imod 'politikklassen', hvis legitimitet drages i tvivl, selv når den er folkevalgt.

Konklusion

Den britiske politolog David Runciman skriver i sin *How Democracy Ends*: "Jo mere demokratiet tages for givet, desto større mulighed er der for at undergrave det uden at behøve omstyrte det" (33). Det har været temaet for dette kapitel: faren for at mængden af mindre forandringer i demokratiet samlet set fører til dets afvikling.

Det er dog også væsentligt at reflektere over andet end krisetegnene. For det første ser vi også for indeværende flere lande end nogensinde, der definerer sig selv som demokratiske. Folk går ikke på gaden med krav om ikke-demokrati, men om ægte demokrati. Der eksperimenteres med deliberativt demokrati, folkehøringer, elektronisk demokrati og mange andre former for folkelig inddragelse. Og så er den omfattende krisebevidsthed jo udtryk for en frygt for at tabe det, man gerne vil beholde, nemlig et faktisk og ikke kun et formelt demokrati. Kriselitteraturens enorme omfang er ikke kun udtryk for faktiske kriser. Det er også udtryk for faktiske bekymringer for og ægte tilslutninger til demokratiet.

Når alt dette er sagt, er demokratiets måske største krise endnu ikke nævnt: den accelererende klimakatastrofe, der udfordrer alle styreformers, økonomiers, organisationers og husholdningers. Klimakatastrofen udfordrer alle regimetyper, men den er særlig prekær for demokratier. For de skal afbalancere en lang række forskellige interesser, skal håndtere den korte valgcyklus med en langvarig grøn omstillingsproces og skal mediere mellem en langsom beslutningsproces og en hastigt accelererende katastrofe. Der er allerede stemmer fremme om at indføre en 'grøn undtagelsestilstand', måske endda et midlertidigt økodiktatur, imens andre ser den græsrods-organiserede klimabevægelse og den grønne omstilling som anledning til og laboratorie for en udvidelse af demokratiet.

Demokratiet er ikke kun i krise. Demokrati er nemlig også idealet og sproget, inden for hvilket vi taler om kriser og søger løsninger på dem, både når det gælder demokratiets egen indre kriser og alle de andre kriser, som demokratierne er konfronteret med. At vi taler om demokratiets krise registrerer basalt set en tilslutning til og bekymring for demokratiet, der måske viser, at der trods demokratisk

træthed er større opbakning til det, end man ellers kunne få indtryk af fra kriselitteraturen.

- (1) Steven Levitsky & Daniel Ziblatt, *How Democracies Die. What History Reveals about our Future*, London: Penguin 2018, s. 3.
- (2) Arjun Appadurai, "Democracy fatigue". I Heinrich Geiselberger (red.), *The Great Regression*, Cambridge: Polity 2017, s. 7.
- (3) Adam Tooze, "Democracy's Twenty-First-Century Histories", 9. februar 2018, <https://adamtooze.com/2018/02/09/notes-global-condition-democracys-twenty-first-century-histories-call-comments/>.
- (4) Michael Ignatieff, "Are the Authoritarians Winning?". I *New York Review of Books*, 10. juli 2014.
- (5) Manuel Castells, *Rupture. The Crisis of Liberal Democracy*, Cambridge: Polity 2019, 3.
- (6) Om globaliseringsdiskussionen se Mikkel Thorup, "Globalisering: Statens og politikens endeligt?". I Lars Bo Kaspersen & Jørn Loftager (red.), *Klassisk og moderne politisk teori*, København: Hans Reitzel 2009, s. 952-69.
- (7) Dani Rodrik, *The globalization paradox: why global markets, states, and democracy can't coexist*, Oxford & New York: Oxford University Press 2011.
- (8) Thomas Friedman, *The Lexus and the Olive Tree*, New York: HarperCollins 1999. De følgende afsnit er i lettere bearbejdet form hentet fra Mikkel Thorup, "De uvalgte styre – konkurrencestaten og det begrænsede demokrati". I Ove Kaj Pedersen (red.), *Konkurrencestaten og dens kritikere*, København: Jurist- og økonomforbundets forlag 2017.
- (9) Citeret fra J.E. Maressa, "Viser Monti vejen ud af gældskrisen?". I *Jyllands-Posten*, 29. februar 2012.
- (10) Wendy Brown, *Undoing the Demos. Neoliberalism's Stealth Revolution*, New York: Zone Books 2015; Colin Crouch, *The Knowledge Corrupters. Hidden Consequences of the Financial Takeover of Public Life*, Cambridge: Polity 2016.
- (11) Jamie Peck, *Constructions of Neoliberal Reason*, Oxford: Oxford University Press 2010, s. xii.
- (12) William Davies, *The Limits of Neoliberalism. Authority, Sovereignty and the Logic of Competition*, Los Angeles & London: Sage, 2014, s. 4.
- (13) Alasdair Roberts, *The Logic of Discipline. Global Capitalism and the Architecture of Government*, Oxford: Oxford University Press 2010.
- (14) Frank Vibert, *The Rise of the Unelected. Democracy and the New Separation of Powers*, Cambridge: Cambridge University Press 2007.
- (15) Citeret fra Colin Hay, *Why We Hate Politics*, Cambridge: Polity 2007, s. 93.
- (16) Susan George, *Shadow Sovereigns. How Global Corporations are Seizing Power*, Cambridge: Polity 2015.
- (17) Wolfgang Streeck & Armin Schäfer (red.), *Politics in the Age of Austerity*, Cambridge: Polity 2014.
- (18) Chrysta Freeland, *Plutocrats. The Rise of the New Global Super Rich*, London: Allen Lane 2012; Lee Drutman, *The Business of America is Lobbying*.

- How Corporations Became Politicized and Politics Became More Corporate*, Oxford: Oxford University Press 2015; Benjamin I. Page, Jason Seawright & Matthew J. Lacombe (red.), *Billionaires and Stealth Politics*, Chicago & London: University of Chicago Press 2019.
- (19) Nils Gilman, “The Twin Insurgency”. I *The National Interest*, 15. juni 2014.
- (20) Evan Osnos, “Doomsday Prep for the Super-Rich”. I *The New Yorker*, 30. januar 2017; Anna-Maria Murtola, “How the global tech elite imagine the future”. I *Economic and Social Research Aotearoa*, nr. 11, s. 1-12.
- (21) Yascha Mounk, “Illiberal Democracy or Undemocratic Liberalism?”. I *Project Syndicate*, 9. juni 2016.
- (22) Davies, *The Limits of Neoliberalism*, cit., s. 130.
- (23) Citeret Keith Hayward & Wayne Morrison, “Locating ‘Ground Zero’: caught between the narratives of crime and war”. I John Strawson (red.), *Law after Ground Zero*, London: Glasshouse 2002, 169.
- (24) Peter Høilund, *Frygtens ret*, København: Hans Reitzels forlag 2010; se også Glenn Greenwald, *No Place to Hide. Edward Snowden, the NSA, and the US Surveillance State*, New York: Picador 2014.
- (25) Shoshana Zuboff, *The Age of Surveillance Capitalism. The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*, London: Profile Books 2019.
- (26) Evgeny Morozov, *The Net Delusion. The Dark Side of Internet Freedom*, New York: Public Affairs 2011, s. ix.
- (27) Bernard E. Harcourt, *Exposed. Desire and Disobedience in the Digital Age*, Cambridge, mass. & London: Harvard University Press 2015, s. 15.
- (28) Kevin D. Haggerty & Minas Samatas, “Introduction: Surveillance and Democracy: An Unsettled Relationship”. I Haggerty & Samatas (red.), *Surveillance and Democracy*, Abingdon: Routledge 2010, s. 3.
- (29) Cas Mudde, *The Far Right Today*, Cambridge: Polity 2019, s. 20-23.
- (30) Mikkel Thorup, “‘We Could Go Down the Road of Lebanon’: Crisis Thinking on the Anti-Muslim Far Right”. I Poul Fritz Kjær and Niklas Olsen (red.), *Critical Theories of Crisis in Europe from Weimar to the Euro*, London & New York: Rowman & Littlefield 2016, s. 213-30.
- (31) Mikkel Thorup, “Street Thinking: The Radical Left on the Place Protests”. I Henrik Kaare Nielsen m.fl. (red.), *The Democratic Public Sphere*, Aarhus: Aarhus University Press 2016, s. 381-404.
- (32) Pierre Rosanvallon, *Counter-Democracy. Politics in an Age of Distrust*, Cambridge: Cambridge University Press 2008. Se også John Keane, *The life and death of democracy*, London: Pocket Books 2009 om ‘overvågningsdemokrati’.
- (33) David Runciman, *How Democracy Ends*, London: Profile Books 2018, s. 45.

Totalitære tendenser i det liberale paradigme

Af Jan Helbak medl. af Kritisk Debats redaktion

Den liberale rettighedsfilosofi, som i hele sit spektrum har foldet sig ud her under Coronapandemien og i den globale magtkamp, henviser til begrundelsessætninger, der i deres konsekvens indeholder totalitære- og antidemokratiske tendenser.

Den filosofiske kerne i alle liberale fremtrædelsesformer er, at mennesket eksisterer som en selvberørende enhed og naturligt er udstyret med umistelige rettigheder, som af samme grund hævdes at være universelle og siden den franske revolution og efter 2. Verdenskrig skrevet ind i menneskerettighederne. Alt, hvad der måtte stride mod de naturgivne eller kontraktbestemte frihedsrettigheder, er som følger uden legitimitet. I sagen natur må det være sådan, når rettighedsværdierne er universelle og henfører til alle mennesker. Dvs. der kan ikke tænkes nogen samfundsform og retsnorm på den anden side af disse rettigheder, og der kan heller ikke tænkes et samfund, hvor mindste enhed ikke er individet, og hvor relationerne mellem individerne har selvstændig værdi, der i værdi og legitimitet rækker ud over individet.

Liberalismens filosofiske kerne er af samme grund tendentielt antidemokratisk både som tænkningens form, politikform og institutionelt. Hvis de liberale frihedsrettigheder, hvor omdrejningspunktet – kerneværdien – er ejendomsretten, antages/hævdes at være universelle, må det nødvendigvis indebære en indskrænkning af folkesuveræniteten og rummet for demokratisk politik. Demokratiske bevægelser, politiske institutioner og politiske beslutninger kan ikke legitimt overskride, hvad der er universelt gyldigt som ret for alle mennesker.

Som politisk filosofi, økonomisk tænkning og verdenssyn deler de forskellige områder indenfor det liberale spektrum samme udgangspunkt – det enkelte individ som rationalitetens eneste legitime grundlag forankret i kontraktformer til omverdenen.

Det ”neoliberale” hegemoni, hvad der strengt taget ikke betyder andet end historiens og kapitalismens første periode med et uomtvisteligt liberalt hegemoni efter velfærdsstaternes sammenbrud og de stalinistiske diktaturers implosion, henter sin legitimitet netop i retsuniversalismens og menneskerettens dna-streng. Den abstrakte totalitet og den med Fukuyamas definition endeligt opdagede politikform for det gode og rationelle samfund – dvs. som ophøjet historisk måleenhed for alle menneskelige bevægelser, udviklingsbestemmelser og tildragelser. Det indbefatter demokratiske beslutninger, der kolliderer med ”retsstaten” – her den

liberale retsstat ophøjet til universel retsform. Disse politiske ”anomalier” benævnes ”illiberale” demokratier, for så vidt man ikke kan komme uden om, at de demokratiske institutioner respekteres. Eller populistiske bevægelser, der anerkender de demokratiske spilleregler, men udfordrer de herskende retsformer og forestillingerne om de demokratiske institutioner som forhandlingskamre indenfor den liberale rets- og legitimitetshorisont. Og selvfølgelig alle de nationalstater, der godt nok både bygger på en forfatning og styrer samfundet gennem formelle demokratiske institutioner, men hvor forfatningen ikke sikrer de universelle frihedsrettigheder og menneskerettigheder. F.eks. Kina og til dels Rusland som de centrale lande – for tiden den politiske forbandelse par excellence.

Det særlige ved det neoliberale hegemoni til forskel fra tidligere perioder med liberal politisk dominans består i, at liberalismen som tankemæssigt verdenssyn for første gang er blevet dominant i totalitær betydning som resultat af årtiers historisk proces med konfliktende verdensanskuelser, og hvor konflikternes sejrherre – det liberale demokrati – har ophævelsen af al historie overhovedet som sin forudsætning. Af den årsag er spørgsmålet ikke, om det liberale hegemoni på grund af sine indre modsætninger, der nu er blevet fremtrædende, kan overleve sine forfaldstendenser, men om der kan tænkes samfundsformer og en historie hinsides den liberale filosofis monoperspektiviske og eurocentriske grundlagsbestemmelser.

Det liberale paradigmeskifte

Efterkrigstidens velfærdsstater – konservative/socialliberale eller socialdemokratiske – havde som værn mod mellemkrigstidens sociale uorden og politikken indre radikalitet borgerens tryghed og velfærd som udgangs- og slutpunkt. Det republikanske borgerbegreb i socialliberal aftapning dominerede som regulativ indenfor stort set alle samfundssektorer i de fleste velfærdsstater. Individbegrebet, som vi kender det i dag, som postuleret universelt perspektiv, foldede sig først og fremmest ud i de intellektuelle miljøer og indenfor eksempelvis den ultraliberale Mount Pelerin klan af ortodokse liberalister. Selv om de liberale retsværdier praktisk tog form som herskende norm, var udgangspunktet ikke liberalfilosofiens ”ubundne selv” men borgeren som kollektiv forpligtet samfundsenhed, hvor borgerpligten gik forud for retten mod, at staten sikrede ”borgerrettighederne”.

Retten til uddannelse, social betryggelse, et fælles og udbygget sundhedsvæsen, arbejde, beskyttelse af arbejdskraften mv. og beskyttelse mod voldsmonopolets vilkårlighed blev velfærdsstaternes særkende. Statsmagten fik tillige i opdrag at sikre borgernes udfoldelsesmuligheder udenfor det offentlige liv i dét, der senere kom til at hedde civilsamfundet. Velfærdsstaternes gennemgående ”tidsånd” drejede sig om krisefri vækst, udligning af ulighederne både økonomisk, socialt og

kulturelt og borgernes fri udfoldelse af deres kapaciteter indenfor en mangfoldighed af sociale- politiske- og kulturelle institutioner/foreninger. Især i de socialdemokratiske velfærdsstater dominerede den hegelske forestilling, at balancen mellem stat og civilsamfund skulle medieres af og sikres ved mangfoldigheden af kollektivformer. Borgeren skulle udfolde sig suverænt som demokratisk politisk aktør og sikre det almene som forudsætning for udlevelsen af de partikulære interesser gennem de mange civilformer – ikke som private interesser, men netop som ikke offentlige kollektivformer. Dvs. ikke formelle foreningsformer, der fordybede og udviklede borgernes demokratiske kompetencer og vilje.

Blandt de socialdemokratiske velfærdsteoretikere herskede den forestilling, at udviklingen af det borgerlige samfunds kollektivformer og disses sameksistens med de statslige velfærdsinstitutioner kunne integreres i den socialdemokratiske og teknokratiske strategi for socialismen, hvor markedsmekanismernes dominans kunne udgrænses og neutraliseres.

Som en både indvendig og udvendig modsætningsåre løb den keynesiansk inspirerede ”sociale ingeniørtænkning” med afpolitisering af de demokratiske processer i samfundet og opløsning af mangfoldigheden af borgernes kollektivformer ind i en stadigt mere ekspansionistisk velfærdsstat. Den keynesianske ingeniørtænkning sejrede og opslugte med tiden den socialdemokratiske bevægelse som bevægelse og gjorde den til social forvaltning. Den hegelske balance kom dermed under pres med statssystemets voksende selvstændiggørelse og borgerens opløsning i individet. Postmodernismen og Poppers ”Åbne samfund” (1) voksede frem i opposition til ”de store fortællinger” og indvarslede opgøret med velfærdsstaternes magtcentralisering. Det efterfølgende paradigmeskifte blev den ”neolibérale kriseterapi” konsolideret som hegemoni.

Socialdemokratismens fremtidsvision faldt sammen på relativ kort tid. Kapitalismens krisefrihed viste sig at være en illusion. Med krisen i 70’erne og begyndelsen af 80’erne fremstod velfærdsstaternes faktiske grænser mere og mere tydelige. Stort set alle velfærdsstatens kerneområder var afhængig af ubrudt økonomisk vækst – kapitalistisk vækst – fordi de nødvendige klassekompromiser og den legitimerende politik- og teoriforståelse, forudsatte i realiteten kapitalismens fortsatte beståen om end i stærkt reguleret form. Velfærdsstaternes sammenbrud antog karakter af en stadig mere bureaukratiseret stats perspektivløse keynesianske forsvar af velfærdsordningerne og bestræbelser på at få gang i den økonomiske vækst. I den konflikt udvidedes gabet mellem borgerforpligtelsens legitimitet og det postulerede enkeltindivid, der med tabet af de borgerlige kollektivformer i civilsamfundet og reduktionen af velfærdsordningerne, oplevede sig selv mere og mere forsvarsløst. Det socio-økonomiske grundlag for det liberale paradigmeskifte fødtes i 70’ernes økonomiske krise, men var allerede formuleret, før den

slog igennem som borgerskabets ideologiske og politiske opgør med klassekompromiset og velfærdsstatens ekspansionslogik på den ene side og arbejderbevægelsens og de socialistiske partiers historiske tab af strategisk alternativ på den anden. Det var blevet indhentet af kapitalismens krise.

Det liberale paradigmeskifte hentede således ikke alene sin styrke i egen ret, men nok så meget i sammenbruddet for velfærdsstatens institutionelle borgerlige forpligtelsesformer og individualismens fortrængning af borgeren som tidsånd i et mismask af progressiv og regressivformer op gennem 70'erne. Således havde eksempelvis de liberale filosoffer John Rawls og Robert Nozick (2) teoretisk formuleret den bane, som Reagan og Thatcher skulle gøre til praktisk politik, og Bill Clinton og Tony Blair konsolidere som ufravigelig universel gyldighed.

Legitimeringsgrundlaget for den nye liberale horisont

Velfærdsstaterne og især de socialdemokratiske havde selv i de konstitutionelle monarkier det republikanske borgerperspektiv som udgangspunkt. Store områder af lovgivningen var baseret på positive frihedskriterier. Ikke for det enkelte individ, men for den enkelte som borger i en velfærdsstat. (læs bl.a. Socialdemokratiets uddannelsespolitiske program fra 1969). Med de positive rettigheder voksede statssystemet enormt i 60'erne og 70'erne for at tilfredsstille forventningerne og tillige kompensere for de mange byrder på samfundet, som den kapitalistiske vækst afstedkom. Imidlertid indsneget der sig en voksende ingeniørtænkning i samfundsforvaltningen, således de demokratiske velfærdsforanstaltninger/foreninger i civilsamfundet blevet opslugt i statssystemet. Det kollektive borgerbegreb blev tilsvarende stadigt mere abstrakt med karakter af pligtmoral. Realiteten var i slutningen af 70'erne, at de kollektive velfærdsordninger stod i et stadigt mere anspændt forhold til enkeltindividet og den fremvoksende liberale retsdominans.

Udviklingen forløb samtidig med krisegennemslaget i slutningen af 70'erne. Krisegennemslaget trak grundlaget væk under velfærdsstatens udviklingsorienterede og frigørende vækst. Fremtidsscenerne, der havde styret den politiske horisont, faldt sammen, og det, man kaldte og kalder "vogterne" i statssystemet, fortrængte "advokaterne" i betydning og indflydelse. Væksten i det offentlige skulle bremses og adgangen til velfærdsordningerne begrænses. I første fase forstået som begrænsning af tildelingskriterierne. Kort sagt. Et opgør med den universelle velfærdsstat, de universelle ordninger og de universelle tildelingskriterier var på vej.

Den politiske bevæbning til at gennemføre skiftet blev hentet fra både de moderate liberale fordelingsteoretikere som eksempelvis John Rawls og fra den radikale orientering med Robert Nozick og Friedrich August von Hayek i spidsen

som toneangivende teoretikere (3). I opgøret med velfærdsstatens økonomiske grundlag og tænkning kom ammunitionen fortrinsvis fra Hayek og Friedmann, som ellers siden krigen havde været henvist til periferien indenfor samfundsvidenskaberne. Mainstreamtænkerne havde næppe taget de liberale tænkere helt alvorligt. De havde fristet en tilværelse i skyggen af den succesfulde ”blandingsøkonomi” og dens teoretikere – heri blandt mange socialdemokratiske samfundingeniører – som med krisen og dens karakter som stagflation i løbet af et årti mistede både forklaringskraft og betydning som strategisk akse for en videreførelse af klassekompromisset.

Det historiske regnebræt skulle gøres op. Profitten skulle genopbygges og borgerskabets klasseherredømme restaureres. Borgerbegrebet i kollektiv betydning stod i vejen for angrebne på fagforeningerne, de kollektive klasseorganisationer, de tilbageværende civilsamfundsbevægelser og statssystemernes følsomhed overfor borgerne. Men borgerbegrebet som sådant kunne ikke aflives, alene fordi det indgik/indgår i det liberale raritetskabinet. Vejen gik over opløsning af begrebsindholdet i markedsbegrebet. Borgerbegrebet blev stillet lig individbegrebet, og politikken – den demokratiske politik i videste betydning – blev opsuget i kontraktpolitikken og over en periode på 40 år konverteret til ”konkurrencedemokrati” i Schumpetersk forstand. Over en bred kam blev hovedparten af de institutioner, der havde befordret socialiseringen til og vedligeholdelsen af den kollektive borgertilværelse og tilsvarende bevidsthed og værdiopfattelse erstatet af et komplekst net af individuelle kontraktformer, individuelle tildelingskriterier, der i bund og grund kopierede vilkårene på det kapitalistiske marked, som velfærdssystemet netop havde skullet modificere og regulere.

En så dramatisk vending lader sig ikke gennemføre over en nat eller over et årti. Vendingen skulle gennemføres på alle tilværelsens områder, og gennem flere faser har det været tilfældet i tidsspannet fra 1979 (Washington Concensus) og frem til i dag.

Vendingens teoretiske udgangspunkt blev de forskellige varianter af rational choice og public choice, som i al enkelhed spejlede neoklassisk økonomisk tænkning på politik og organisationsområdet. Påstanden var, at alle menneskelige og institutionelle relationer kunne indordnes i vareudvekslingsskema. Alle handlede for at sikre sig selv. Begreber som borgerpligt, borgerdyd, solidaritet osv. var og blev abstraktioner og var med postmodernisternes ord gået under sammen med de store fortællingers skibbrud. Der var kun den daglige kamp for tilværelsen og personlig lykke tilbage. Og her måtte den enkelte sikre sig.

Selve det politisk demokratiske system agerede efter samme motiver. Public choice teorien konstaterede, at de politiske partier og de enkelte politikere i og

udenfor de demokratiske institutioner i al væsentligt altid handlede i egen interesse. I den forstand kunne liberalismens ældgamle rædselsbillede vækkes til live: den evige risiko for statens uvilkårlige overgreb på individet. Som konsekvens skulle retsvænet/loven og lovens udøver og de retsomfattede relationer både i det offentlige og i civilsamfundet udbygges og skærpes.

Uanset det enorme omfang af intellektuel indsats for at fremme paradigmeskiftet med dets institutionelle udløbere helt ud til den mest beskedne forening hører det med som vital forklaringsfaktor, at borgerne i almindelighed og arbejderklassen og den lavere middelklasse i særdeleshed i det daglige rent faktisk erfarede de vilkår og problemer, som de liberale teoretikere og opinionsdannere beskrev i mediernes. Den enkelte stod alene. Det var et faktum. De høje lønkrav og den megen militante tumult i 70'erne havde bidraget til inflationen og bremset for tilpasningen til de nye teknologiske muligheder. Politikerne snakkede og snakkede, sagde et og gjorde noget andet. At forlade tillidsprincippet og overtage kontraktbindingen i alle forhold lød fornuftigt. Det var som om den økonomiske krise og arbejderbevægelsens paralyse havde pustet levende liv i det neoklassiske primitive menneskesyn. Den liberale verdensopfattelse og opløsningen af det virkelige levende menneske i en ahistorisk essentialistisk menneskefigur havde fået sit materielle grundlag.

Det blev tilladeligt at se bort fra, at ”i den politiske sfære står mennesker ikke abstrakt overfor hinanden som mennesker, men som politisk interesserede og politisk determinerede mennesker, som statsborgere, regerende eller regerede, politisk allierede eller modstandere, altså under alle omstændigheder placeret i politiske kategorier”. (4)

Spørgsmålet meldte sig praktisk, om Reagan, Thatcher og Schlüter kunne fastholde den første sejr over arbejderklassen og dele af middelklassen og videreføre restaurationspolitikken? Eller om oppositionen skulle vise sig stærk nok til at tilbagevise den ideologiske offensiv og mobilisere på en nyformuleret progressiv velfærdsstats politik og underliggende verdenssyn.

Paradigmeskiftets institutionalisering

Arbejderbevægelsen og de undertrykte klasser forstod ikke at svare igen. Konsekvenserne af et åbent klasseopgør var uoverskuelige. Al – eller næsten al – samfundspolitik og politisk-økonomisk teori havde siden afslutningen 2. Verdenskrig været indrettet på opbygningen og udviklingen af velfærdsstaten som højeste gode og bedste ”neutrale” regulering af kapitalismen. De socialdemokratiske forestillinger om velfærdsstatens udgrænsning af det kapitalistiske marked figurerede stadig som en del af partiets teoretiske gods, men reelt blev forestillingerne

aldrig operationaliseret og folkeligt forankret. Eneste funktionsduelige politisk/teoretiske alternativ blev den liberale ”kriseterapi”.

Statssystemet og dermed statsudgifterne skulle slankes. Det offentlige system skulle udsættes for systemkonkurrence. Alle offentlige ansatte og ledere skulle vise deres værd på et nyt og udbredt marked for velfærdsydelser. Borgerne/individerne skulle som på det ”rigtige” marked vide, hvad de betalte for, og hvad de modtog. Det frie valg skulle være en gennemgående reguleringsmetode. Alle offentlige institutioner skulle markedsdeklarerer. Magtmonopoliseringen skulle centraliseres og fratages de almindelige offentlige ansatte.

I Danmark, hvor Schlüters regeringer lå i læ af især Thatchers brutale angreb på velfærdsstaten, arbejderklassen og dens forskellige organisationer, kunne man med overskud undvige de store opgør og hovedsageligt fokusere på den politiske, ideologiske og mentale forberedelse af de store institutionelle ændringer, der skulle sikre den senere institutionalisering af det liberale hegemoni.

Der blev nedsat kommissioner og udvalg til at granske alle hjørner af velfærdsstaten. Der blev reelt ikke ændret meget. Men alle velfærdsstatens svagheder, den automatiske udgiftsopdrift, de systemiske svagheder, den lave samfundseffektivitet, de offentlige ansattes formynderi og bedrevidenhed blev lagt blot. Som modsvarende løsningsmodeller indførte man mål- og rammestyring, virksomhedsplaner, præstationsorienteret ledelse og i det hele taget en styrkelse af ledelsesbegrebet. Administrationen blev flyttet ind centralt, hvor akademikere blev ansat til at styre den øgede kompleksitet.

Det afgørende i den periode blev aldrig virkeliggørelsen af alle modeller. Det blev kampen om sjælene – dannelsen af den liberale psykologi. Om det ideologiske og mentale herredømme. Den kamp vandt de borgerligt liberale kræfter over hele linjen og det i en sådan grad, at de socialdemokratiske partier ikke længere kunne vinde regeringsmagten i egen ret. De måtte låne hos de liberale ideologer og i betragteligt omfang tilpasse sig liberal økonomisk politik og teori og opgive alle forestillinger om republikanske borgerlige kollektivformer. Også hos socialdemokraterne trådte det liberale enkeltindivid i forgrunden som samfundsstyrende kerne. Welfare blev til Workfare, og udgangspunktet i den enkelte og den enkeltes behov blev omkvædet i enhver politisk udmelding. Udgangspunkt i samfundets og borgernes samlede behov både som ret og forpligtelse fortonede sig. Thatcher fik med sin radikale fortolkning af samfundsbegrebet, som en ansamling af individer – aggregering og ikke bestemt struktur – ret. Ikke i ren form. Selvfølgelig ikke. Men som måde at tænke samfund og individ på.

Den anden og afgørende institutionaliseringsfase tager først for alvor afsæt omkring årtusindskiftet båret frem af dot.com krisen. I Danmark rulles institutionaliseringen med Fogh-Rasmussen regeringen ud med ekspresfart i 00'erne. Fritvalgsloven indenfor ældreplejen i 2003. Krav om konkurrenceudsættelse af offentlige opgaver. Overgang fra opgaver til ydelser. Borgerkontrakter og indførelse af effektmål som gennemgående styringsparadigme på næsten alle offentlige områder. Det hele sat i system og nødvendiggjort af strukturreformen fra 2007, hvor den tidligere statssystemets opbygning som demokratisk forvaltning blev atomiseret og udvekslingen mellem sektorområder og forvaltningsområder blev konverteret fra politisk-administrative vilkår til markedslignende vilkår og metodekrav. (5)

Strukturreformen skulle i Danmark få en langt mere vidtrækkende konsekvens for institutionaliseringen af den liberale samfundsopbygning og forankringen af den liberale tænkning end noget andet politisk skridt i perioden fra midt i 80'erne og frem til i dag på den måske anden side af coronakrisen. Opsplitningen af institutionskomplekser indenfor de offentlige sektorer, degraderingen af velfærdspersonalet til ydelsesdrift og de daglige økonomiske transaktioner mellem de forskellige offentlige enheder, konkurrenceudsættelse på helt op til 26% af offentlig drift og kontraktforholdet til borgerne skabte over årene det materielle grundlag og handlingsspor for de mentale ændringer og skift i politisk bevidsthed, holdninger og politiske præferencer. Den neoklassiske kalkule erstattede den politisk-socialt overvejelse og etik, og den offentlige sektors fagprofessionelle grundlag og handlingskodeks blev underordnet forudbestemte effektmål og budgetkalkuler. Kulminationen indtrådte med Folketingets vedtagelse af Budgetloven, som ultimativt underordnede politikken en forud bestemt økonomisk ramme og tilhørende kontraktform.

Som den måske vigtigste konsekvens af den stort anlagte og vidtforgreneede institutionalisering af markedsrelationerne og den liberale retshorisont i både det offentlige liv og i civillivet har været en omfattende juridificering af det politiske liv og kontraktlig indsnævring af den demokratiske suverænitet i og med væksten i kontraktbelagte forvaltningsområder og tilsvarende begrænsning af den politiske beslutningshorisont.

Helt afgørende er, at skiftet er foregået på en sådan måde og over flere årtier, at de liberale tænkeformer, liberal samfundsteori, neoklassisk økonomisk teori, som notorisk bygger på abstrakte modeller og helt urealistiske opfattelser af individet og indlysende forkerte antagelser om, hvordan et samfund fungerer og hænger sammen, ikke desto mindre er blevet naturaliseret i en sådan grad, at det "liberale menneske" er blevet vores anden natur. "At alle mennesker (formelt) er lige i kraft af deres menneskelighed er ikke demokrati, men en særlig form for

liberalisme, det er ikke en statsform, men en individualistisk-humanitær moral og verdensanskuelse”, eller som Karl Marx i 1846 skriver om det samme: ”Denne fejltagelse stammer fra, at for dem er bourgeois-mennesket det eneste mulige grundlag for ethvert samfund, eftersom de ikke kan forestille sig en samfundstilstand, under hvilken mennesket ikke mere er bourgeois”. (6)

I den forstand er det, man kalder det neoliberale hegemoni, langt stærkere og mere resilient, end den aktuelle samfundsdebat giver indtryk af. Det er måske et af de allerstørste problemer nu, hvor den liberale samfundsorden skaber flere problemer og konflikter end den løser, og hvor samfundenes social og moralske sammenhængskraft tyndslides af individualismens rethaveri og emfatisk egoisme. Og hvor de kræfter indenfor centrum-venstre, der politisk og socialt skal mobilisere for alternative løsninger i et nyt republikansk borgerperspektiv, døjer med at tænke ud over og på den anden side af det liberale verdens- og menneskesyn. Det gælder både hvad angår politisk perspektiv, synet på politik som sådant, den anvendte diskurs og den konkrete teoretiske og institutionelle udfordring af liberalismen.

Hvor meget man end henviser til den uretfærdige fordeling af rigdommen, til konsekvenserne af udhulingen af velfærdsstaten, til forråelsen af samfundslivet og markedets kolonisering af civilsamfundet, så vil disse henvisninger ikke få de langtidsvirkende konsekvenser, så længe ingen udfordrer de historisk grundløse forestillinger om de liberale frihedsrettigheders og den liberale retstats universelle status.

Coronakrisen – en vending i svøb?

Coronakrisen var ikke mange dage gammel, før et gammelt mantra blev rehabiliteret. ”Samfundssind”. At borgerne først og fremmest skulle tænke på samfundet og dets sammenhængskraft, før de som individer hævdede den egenret, de ellers havde vænnet sig til som naturgivent. Det moralske imperativ blev også pudset af en ekstra gang for at trumfe rettighedsegoismen. Hovedparten af alle borgere forstod trods alt alvoren og vigtigheden i at overlade den suveræne politiske magt til at styre samfundet til regeringen. De forstod og accepterede undtagelsestilstandens betingelser. Landet var i en nødsituation, og regeringen fik i marts 2020 med vedtagelsen af den midlertidige epidemilov/nødlov. De liberale havde ikke noget at stille op, og siden har den stærke stat som interventionsmagt fået nyt liv og ny legitimitet.

Den liberale økonomisk ortodoksi blev forladt på mindre end en måned. Med bred politisk tilslutning blev en række af keynesianismens virkemidler og teoretiske begrundelser genindført, og som helhed vedtog stats- og regeringscheferne i EU en økonomisk hjælpepakke på 760 mia. euro på de betingelser, at

fordelingen af kvoterne skulle styres af kommissionen og primært investeres i fremtidsorienteret it teknologi og infrastruktur. Over ganske få måneder blev hele den liberale kriseterapi teoretiske diskurs forladt. Selv den tyske forfatningsdomstol måtte bøje sig for ”nødvendighedens krav” og acceptere forskydning af dele af den nationale suverænitet til EU.

Men som et gennemgående træk er spændingsforholdet mellem politikken og den politiske handlen på den ene side og håndhævelsen af retten og den ubetingede respekt for de individuelle frihedsrettigheder (især ejendomsretten) på den anden side tiltaget under undtagelsestilstanden. Det ændrer dog ikke ved, at universalitetsprincippet både teoretisk og praktisk politisk er sat til debat. Coronakrisen har som ingen anden begivenhed siden krigen demonstreret, at politikens suverænitet står over hensynet til den individuelle ret, når der indtræder en undtagelsestilstand. Balancen mellem ret og politik er blevet rykket, selv om de liberale kræfter kaster alle kræfter ind i at underordne politikken under retten, som det var tilfældet i minksagen og truslen om rigsretssag mod statsministeren. Hvor meget de liberale end forsøger af løfte banale sektorinteresser op til almene principper, så er få i tvivl om, at der er tale om særinteresser.

Men tilbage til spørgsmålet om en vending. Meget tyder på, at der på det samfundsøkonomiske og politiske niveau er en vending i gang. At staten og statsintervention har opnået en højere og mere selvfølgelig status. Meget tyder også på, at uligheden i større omfang forbindes med det liberale hegemoni og kapitalismens udvikling. Klasse-spørgsmålet og skillelinjerne i samfundet er kommet op til overfladen. På den anden konto begynder ”samfundssindet” at vise slitagetegn og i den offentlige debat vige for egoisme, snæversyn og rethaveriskhed.

Og så alligevel ikke. Der er et billede, der ikke vil gå væk: når krisen virkelig strammer til, kan de ellers så selvsikre og selvberørende ledere i erhvervslivet ikke klare sig selv. Staten skal løfte dem gennem krisen. Som grådige og forslugne tiggere har alle erhvervsgrupperne hængt i frakkeskøderne på regering og Folketing. Myten om det dynamiske og resiliente erhvervsliv frigjort for statens indblanding er kompromitteret.

Men et er, at de liberale selv billeder har mistet noget af deres selvfølgelighed under coronakrisen. Noget andet er opgøret med de styrende tænkeformer og værdinormer, der i meget kompleks og naturaliseret form udfylder og reproducerer de selv billeder, som fyre års institutionaliseret liberal livsform har aflejret i vores hoveder og ikke mindst i vores daglige relationer og sociokulturelle samværsformer. Herunder evnen til at deltage i politik og i det hele taget tænke i politik og politisk forandring fremfor forsvaret af ens rettigheder, hvor begrænsende de end er.

Centrum-venstre i kampen om definition af paradigmet

Hermed være også sagt, at centrum-venstre ikke skal gøre regning på at blive en positiv ledende politisk og social kraft i fremtiden, hvis ikke bevægelsen formår et bredspektret opgør med det liberale paradigme. Først og fremmest et længe påkrævet filosofisk opgør med den Lockianske ejendomsreifikations påstand om: ”at individet ejer sig selv”. Altså den ultimative selvobjektivering af mennesket. For uden John Lockes mantra vil de liberale teoretikere aldrig kunne fastholde kravet om de liberale frihedsværdier og menneskerettighedens universalitet og den totalitarisme, der er forbundet hermed (at en relativ beskedent del af jordens befolkning finder sig kaldet til at ophøje egne retsnormer som universelt gældende).

Dvs. skal den naturaliserede liberale horisont profaniseres som en historisk forbigående tænkeform og som de historisk begrænsede herskende klassers selvlegitimering og dominansform ophæves, forudsætter det opgøret med individualismen ikke blot som aktuel forståelsesform men som historisk gennemtrængende erkendelsesform. Hvis ikke – hvis centrum-venstre blot kritiserer kapitalismens skæbner uden teoretisk at opløse liberalismens grundformer indefra, vil det demokratiske republikanske borgerbegreb fortsat friste tilværelsen som tillæg til den liberale individualisme. Det være sig i tænkning, politik og økonomi, kultur og sprog. Kort sagt venter opgøret med metodisk individualisme og atomisme, der tyranniserer det politiske og i forlængelse heraf opgøret med åndselitens metafysiske dyrkelse af nuet som udgangspunkt og historiens fortrængningspunkt.

Det er ikke individet, der er samfundets mindste enhed. At gå ud fra individet er en abstraktion. Det samme gælder hvad angår illusionen om en ”ubevægelig første bevæger”. Individet har aldrig eksisteret som selvstændigt fænomen. Det har ikke en bestemt begyndelse, men har altid været indlejret i relationen. Relationen og komplekset af relationer er samfundets konstitutive element, og samfundets struktur er en strukturering af komplekse relationer, hvorigennem menneskene producerer deres egen historie og samfundsformation. (7), (8), (9).

Det får som konsekvens, at definitionen og den praktiske udformning af velfærdsstaten skal vendes 180 grader både i begrundelse og beskrivelse. En velfærdsstat er en stat, der er blevet til som resultat af et flertal af borgeres aktiv fælles vilje og med borgernes bedste kollektive livsbetingelser som mål og legitimerende instans. En sådan velfærdsstat kan i sagens natur ikke være en tilstand, der kan opretholdes juridisk, men må opfattes som en historisk proces, hvor strukturer, magtformer, fordelingsformer og livsudfoldelse i almindelighed er i konstant bevægelse uden et klimaks og som sådan uden et grundlag for at hævde universalitet.

Heri ligger også de reelle forudsætninger for et forenet centrum-venstre for at overvinde nationalstatsbegrænsningerne og de internationale magtrelationer, som historisk og aktuelt spærrer for et reelt internationalistisk udsyn. Det indebærer overvindelse af den eurocentriske magtarrogance og opgør med vores mentale og intellektuelle snæversyn og den historiske blindhed i vores metafysiske evolutionsperspektiv.

Indenfor den horisont udvides den politiske-teoretiske kamp om hegemoniet i samfundslivet til at omfatte andet og mere end at træne de undertrykte klasser i kamp for politisk at overtage samfundsmagten og statsmagten. Den hegemoniske kamp må også indeholde andet og mere end drømme om modstandsformer, opstandsformer og idealiserede organisations- og institutionsformer.

Den må allerede nu indeholde et opgør med det liberale retstyrranni, hvor sikringen af den enkeltes rettigheder går forud for sikring af borgerens retmæssige muligheder som borgere og i den forstand historisk politisk sætter ret over politik og konservativ bevarelse over det politiske begreb – *forandring*. Hvis ikke centrum-venstre påtager sig den opgave som politisk-filosofisk instans og politisk demokratisk og parlamentarisk bevægelse, vil ethvert fornuftigt og velfærdorienteret indgreb i samfundslivet – dvs. indgreb i ejendomsretten i offentligheden blive udlagt som et overgreb og et angreb på hele frihedsgrundlaget både af dem, der har en interesse i at tage til genmæle og af dem, der på grund af århundredes underkastelse under individets despoti oplever friheden som truet. På trods af, at det faktiske tab vokser fra dag til dag, og hvor magten forskydes til en tilstand, der hedder ”There Is No Alternative”. En tilstand, hvis grænser de forskellige centrum-venstre partier og magthavere i regering støder ind i på et eller andet tidspunkt, hvis de i deres praktisk politik udfordrer især ejendomsretten og ”den sunde fornuft” – forstået som kapitalismens liberale verdensfortælling.

Minksagen i Danmark og eksempelvis patentsagen i forhold til medicinalfirmaerne demonstrerer på smukkeste vis grænserne for de gode viljer og hensynet til den demokratisk republikanske fornuft, når den private ejendomsret og dermed de liberale forfatningers ophøjede selvfølgelighed sættes under pres. Eller sagt ligefremt og afslutningsvis. Centrum-venstre kommer ikke ret langt i bestræbelserne for at generobre og videreudvikle velfærdsstaten, så længe de herskende klasser og den øvre middelklasse (såvel intellektuel og politisk) i alle betydningsfulde sager har held til næste uden modstand fra de øvrige klasser at mobilisere selv de mest absurde forestillinger indenfor det liberale paradigme og med succes udstille ethvert anslag som illegitimt.

Når et så parasitært erhverv som minkavl og en så patetisk og provinsiel samfundsgruppe som minkavlerne har magtet at delegitimere samfundsfornuften og bringe en ellers stærk regering i defensiven, som tilfældet er, så har sagen også ved eksemplets magt tegnet de snævre grænser for centrum-venstres reformpolitik, med mindre man går til åbent angreb på det liberale paradigme på alle fronter og på en gang.

Noter:

- (1) Karl Popper: *The Open society and its enemies*, 1945, og *The poverty of historicism*, 1957,
- (2) John Rawls: *A theory of justice*, 1971 og Robert Nozick: *Anarchy, state and utopia*, 1974,
- (3) Friedrich August von Hayek: *The road to serfdom*, 1944, *The constitution of liberty*, 1960,
- (4) Carl Schmitt: *Parlamentarismens krise*, 1925
- (5) Regeringen august 2005: *Tid til status – erfaringer med frit valg*, Peter Munk Christiansen: *Budgetlægning og offentlige udgifter*, 2008, KL: *Økonomistyring i bevægelse – udfordringer og værktøjer*, 2006, *Brudstykker eller sammenhæng en antologi om Strukturreformen 2004*,
- (6) Carl Schmitt: *Parlamentarismens krise 1925*, Karl Marx: *brev til Annenkov om Proudhon 1846*,
- (7) Norbert Elias: *The society of individual 1987* og Joachim Israel: *Kunsten at blæse en ballon op indefra*, 1982
- (8) Murray E. G. Smith: *Invisible Leviathan*, 1994
- (9) Carl Ratner og Daniele Nunes Herique Silva: *Vygotsky and Marx*, 2017

Myten om det borgerlige demokrati

Af Andreas Møller Mulvad (Konsulent, tidligere Copenhagen Business School, København, Danmark) og Rune Møller Stahl (Københavns Universitet, København, Danmark). Teksten er redigeret og oversat af Carsten Jensen (Originaltitel: 'The Myth of Bourgeois Democracy')

Den begyndende adskillelse af kapitalismen og demokratiet giver antikapitalisterne en gylden mulighed for at dekonstruere myten om, at parlamentarisk demokrati i sin natur og oprindelse er borgerligt, og i stedet investere deres energi i opbygningen af et mod-hegemonisk folkeligt projekt for at genoprette og udvide staternes demokratiske kapacitet vendt mod uregulerede globale markeder.

Denne artikel anfægter påstanden om, at de parlamentariske demokratiske institutioner som sådan er enten 'borgerlige' eller 'liberale'. Desværre har denne påstand stadig betydelig tiltrækning blandt marxister og i beslægtede emancipatoriske politiske teorier. I det følgende argumenterer vi for, at tanken om en nødvendig strukturel forbindelse mellem kapitalismen og det parlamentariske demokrati, der allerede var problematisk, da den blev anvendt på efterkrigstiden, bliver mere og mere kontraproduktiv i dag. For det første fordi den udgør en hindring for at forstå den nuværende opløsning af efterkrigstidens kompakte relative harmoni mellem kapitalismen og de nationale parlamentariske demokratier. For det andet fordi den står i vejen for et produktivt teoretisk engagement med folkelige bevægelser efter 2011, der kan puste liv i, udvide og vende de repræsentative demokratiske institutioner mod de oligarkiske eliter. Således argumenterer vi for, at antikapitalister i dag bør bekræfte den radikale republikanske tradition, som Marx så sig selv som en del af, som et filosofisk grundlag for et demokratisk projekt om at vælte kapitalismen i en tid med stigende trusler mod de parlamentariske institutioner.

Eric Olin Wright (2010) skelnede mellem tre idealtypiske strategier, der skulle føre til systemisk transformation hinsides kapitalismen: brudtilgangen (revolutionær socialistisk eller kommunistisk), anarkismen og socialdemokratismen (Wright 2010, 304). Mens Wrights typologi giver en klar analytisk ramme for diskussioner om strategi, falder dele af den socialistiske arbejderbevægelse erfaring med at afvise dikotomien mellem en brud-strategi og socialdemokratisk strategi (også kendt som 'revolution vs. reform'-problemet) gennem hullerne i typologien. Vi postulerer, at mens dikotomien mellem klassekrigens leninistiske vej og den bernsteinske evolutionære udviklings vej (1) har domineret debatterne i det sidste århundrede, er der en ældre tradition i arbejderbevægelsen, der overskrider denne frugtesløse opdeling, og som kan være nyttig for antikapitalistiske bevægelser i dag. Som vi vil demonstrere nedenfor, søgte denne oprindelige marxistiske strategi at bruge staten til gradvist at opnå brudvise ændringer af ejendomsrelationer. De var hverken ekstra-juridisk 'brudmæssige' eller naivt evolutionistiske, og i modsætning til det indtryk, som Olin Wright's model giver

os, byggede det ikke videre på et 'klassekompromis' i nogen meningsfuld forstand. Det beskrives måske bedst som en pro-demokratisk og forfatningsorienteret strategi om at bruge den demokratiske republik som et redskab til gradvis afskaffelse af kapitalismen.

Samtidig med at vi udfordrer den måske mest omdiskuterede moderne eksponent for den neo-leninistiske 'brudtilgang', Slavoj Žižek, håber vi at tilføje lidt mere historisk nuance til Olin Wrights teoretiske model. Vi giver god plads til en diskussion af indholdet og konsekvenserne af Žižeks politiske analyser. Mens han selv har været en livslang kritiker af de tidligere kommunistiske lande, argumenterer han ikke desto mindre for, at nutidige antikapitalister bør formulere spørgsmålet om at overtage statsmagten gennem en fornyelse af den leninistiske tradition (Žižek 2002, 3). For eksempel skriver han i efterordet til *Living in the End Times*:

”Radikale ændringer i [produktionsforholdene] skal ske uden for de juridiske ’rettigheders’ sfære. I ’demokratiske’ procedurer [...], uanset hvor radikal vores antikapitalisme er, søges løsninger udelukkende gennem de demokratiske mekanismer, som selv er en del af den ’borgerlige’ stats apparater, der garanterer den uforstyrrede kapitalreproduktion.” (Žižek 2011, 450)

Žižek fortolker her staten som en monolitisk og rent kapitalistisk enhed. Selv om denne læsning overfladisk bruger marxistiske vendinger og trækker på det kommunistiske manifestes slogan om, at staten er borgerskabets eksekutivkomité, er det dog ikke repræsentativt for den mere nuancerede syn på staten i den marxistiske tradition, der er udviklet gennem det 20. århundrede. Selvfølgelig kan staten tjene som et instrument for kapitalistisk klassekontrol. Men staten er også selv et sæde for klassekamp, som Nicos Poulantzas (2001) og Bob Jessop (1990) har argumenteret for med inspiration fra Antonio Gramsci. Fra dette synspunkt må vi betragte ideen om at statsapparatet fungerer til fordel for kapitalismen som en hypotese, ikke en på forhånd given sandhed. Desuden er de parlamentariske institutioner, som vi kender i dag, resultater af tidligere og fortløbende kampe mellem forskellige sociale klasser og politisk-ideologiske bevægelser, som udmærket ved, at deres classespecifikke virkninger afhænger af institutionelle *set-ups*. Som vi vil hævde, repræsenterer Žižek, selv om han påkalder sig Marx til støtte for sin holdning, ikke de synspunkter, som Marx selv havde på det parlamentariske demokrati (2).

Tværtimod understregede Marx konsekvent, at støtte til forfatningsreformer i retning af politisk demokrati er en vigtig del af socialistisk politik. Med hensyn til strategi fører den forenkede opfattelse af staten som en prokapitalistisk enhed Žižek til den uundgåelige konklusion, at selve forestillingerne om forfatningsmæssighed og legalitet i sig selv står i vejen for virkelig forandring i socialistisk retning. I stedet kræver han en tilbagevenden til Lenins oprørsholdning, hvor

bruddet med forfatningsmæssige spilleregler bliver garant for en "sandhedens politik" (Žižek 2002, s. 167).

Žižek afviser alle eksisterende former for juridiske og forfatningsmæssige rammer, fordi de angiveligt er manipuleret til fordel for borgerskabet, og betragter det udenretslige revolutionære kup som en uundværlig del af revolutionær politik. (3) For Žižek gør arbejderklassens indoptagelse af kapitalistisk ideologi et revolutionerende brud absolut nødvendigt som et middel til at bryde ideologisk dominans. Brud med den institutionelle og juridiske orden i sig selv bliver således en måde at skabe en ny form for politik på gennem etablering af en undtagelsestilstand. Denne idé synes at være tættere på Carl Schmitt's decisionisme (se Schmitt 2007) – et slægtskab, som Žižek selv åbent støtter (Žižek 1999) - end på Karl Marx'.

Žižeks holdning er problematisk i tre henseender. For det første overser den de radikale mobiliserende potentialer, der ligger i kampen for at opnå demokratiske rettigheder. For det andet styrker den en ideologisk opfattelse af, at der skulle være en naturlig forbindelse mellem kapitalisme og demokrati - en ideologisk forbindelse, som han ofte kritiserer i sine værker, men uforvarende forstærker gennem sin flirt med Carl Schmitts antiparlamentariske teorier. For det tredje overser den nødvendigheden af, at antikapitalisterne engagerer sig i det forfatningsmæssige spørgsmål. Seriøs overvejelse for præcis hvilken institutionel karakter et projekt med radikalt demokrati skal have, kan, hvis vi følger Žižek, tilsyneladende udsættes til efter revolutionens transformerende handling.

Ved at afvise relevansen af juridiske rettigheder og demokratiske procedurer risikerer Žižek imidlertid ikke blot at fjerne de vigtigste erfaringer med de leninistiske revolutioner's forfærdelige fejltagelser. Han sidestiller også uforvarende juridiske og demokratiske procedurer med borgerligt styre og argumenterer for, at sådanne procedurer skal omgås, hvis målet er en gennemgribende ændring af de produktionsforholdene.

I det følgende giver vi et historisk funderet argument for, hvorfor antikapitalister bør forsvare det parlamentariske demokrati og kæmpe for at udvide dets socio-økonomiske forfatningsmæssige rækkevidde i stedet for at afvise det helt. Dermed anvender vi et alternativt sæt teoretiske ressourcer inden for den marxistiske tradition - især dem fra den historisk bevidste marxistiske historiker Eric Hobsbawm og den republikansk-socialistiske spanske intellektuelle historiker Antoni Domènech (se Hobsbawm 1973; Domènech 2004) — for at skabe en mere konstruktiv platform for overvejelser om parlamentarisk demokrati i det 21. århundrede). Afsnittet nedenfor beskæftiger sig direkte med Karl Marx' værker. Gennem en genlæsning af hans "tredje tale" om Pariser kommunen (Marx 1871) viser vi, at Žižeks afvisning af parlamentarisk demokrati er i strid med de proparlamentariske, demokratisk-republikanske tilhørsforhold, som Marx selv gav udtryk for. Det sidste afsnit bygger på denne historiske revurdering for at undersøge den vanskelige situation for antikapitalister i dagens neoliberale

konjunktur, hvor spændingerne mellem kapitalismen og demokratiet igen bliver politisk presserende.

Marx om parlamentarisk demokrati

For at forstå betydningen af det forfatningsmæssige spørgsmål i det nittende århundrede er det nyttigt at se nærmere på, hvordan det behandles i Karl Marx' politiske skrifter. Vi foreslår ikke at behandle disse som a historiske tekster om ren politisk teori, men som værker af deres tid, der er skrevet i en specifik historisk sammenhæng. Nogle marxister, herunder Žižek, fortolker Marx' holdning til parlamentarisk demokrati som en forkastelse. Men deres fortolkning passer faktisk dårligt med en nærmere læsning af hans værker.

Vores mål her er ikke at antyde, at en pro-parlamentarisk læsning af Marx er den eneste acceptable. Vi mener imidlertid, at vores analyse i det mindste kan stede den fejlagtige påstand til hvile, at Marx anså parlamentariske demokratiske institutioner for i sig selv at være pro-kapitalistiske. Desuden mener vi, at den fortolkning - som Hobsbawm (1973) og Domènech (2004) kraftigt har argumenteret for - af Marx som en livslang demokratisk republikaner, fortjener fornyet overvejelse. Kort sagt hævder denne læsning, at Marx konsekvent forsvarede det synspunkt, at forfatningsmæssige republikker med valgte parlamenter, klart var at foretrække frem for monarkier og imperier set fra arbejderklassens perspektiv, også selv om de kunne være dominerede af borgerlige klasser på kort sigt. En republikansk og parlamentarisk demokratisk løsning på det forfatningsmæssige spørgsmål om den sociale fordeling af den politiske magt inden for moderne stater var ganske enkelt en ufravigelig betingelse — en nødvendig, men ikke tilstrækkelig betingelse — for en kommunistisk løsning på det sociale spørgsmål om klasseopdelinger under kapitalismen (4).

Som Hobsbawm påpeger, havde "Marx og Engels altid set den demokratiske republik, om end klart "borgerlig", som socialismens forkammer, da den tillod og endda opmuntrede til politisk mobilisering af proletariatet som en klasse" (Hobsbawm 2005, s. 110). Faktisk forblev den modne Marx tro mod den ungdommelige overbevisning, der førte ham til at gøre indførelsen af en tysk republik med et parlament og almindelig valgret til det første krav i hans forslag fra 1848 til det tyske kommunistpartis program (Marx og Engels 1848).

En vigtig tekst, der helt sikkert er i harmoni med den demokratisk-republikanske fortolkning af Marx, er hans lange kommentar til Pariserkommunen, 'Den tredje adresse' til International Workingmen's Association, der blev offentliggjort i maj 1871 (Marx 1871). 'Den tredje adresse' er blevet fortolket som Marx' endelige fordømmelse af den 'borgerlige stat' - herunder alle dens repræsentative demokratiske institutioner - og i stedet en favorisering af opbygning af et helt nyt politisk system, der er skabt i proletariatets billede (se Lenin 1917). Navnlig formuleringen om, at "arbejderklassen ikke bare kan gribe det færdige statsapparat og bruge det til egne formål", er blevet opfattet således, at Marx så et behov for en

arbejderklassestrategi med omdrejningspunkt i forestillingen om et fuldstændigt brud med alle aspekter og institutioner i 'den borgerlige stat' (Lenin 1917, s. 419f.)

En omhyggelig gennemgang af Marx' 'tredje adresse' viser imidlertid, at han faktisk ikke kræver, at arbejderbevægelsen opgiver hverken den republikanske form for national, forfatningsmæssig regering som sådan, praksis med valg eller repræsentationsprincippet: Pariserkommunen blev dannet af lokale rådsmedlemmer, der var valgt ved almindelige valg i de forskellige afdelinger af byen, de kunne holdes ansvarlige og der var mulighed for at tilbagekalde dem med kort varsel. Flertallet af medlemmerne var naturligvis arbejdere eller anerkendte repræsentanter for arbejderklassen. Kommunen skulle samtidig være et fungerende og ikke et parlamentarisk organ, men udøvende og lovgivende på samme tid (ibid., 331). Vi noterer os her, hvordan den universelle valgret blev gennemført i Kommunen, og at dette gav mulighed for et flertal af 'fattige frimænd' i de repræsentative organer — som imidlertid ikke udelukkende bestod af arbejdere.

For det andet: selv om det på overfladen kan se ud, som om Marx fordømmer det parlamentariske demokrati hævder han faktisk, at ægte parlamentarisk demokrati kræver, at det parlamentariske organ ikke kontrolleres af et statsapparat, der handler på egne vegne, med mulighed for selektivt at gennemføre de beslutninger, der træffes af et parlamentarisk flertal. Marx fejrer, at i modsætning til den borgerlige-kontrollerede republik, der kom før Louis Bonaparte's kup i december 1851, var kommunen (1871) struktureret på en sådan måde, at den bragte den udøvende magt under fast kontrol af den valgte lovgivende forsamling. Det tidligere system havde opdelt disse funktioner i to, således at der på den ene side var et parlament (som kun rige mænd kunne stemme til), og på den anden side var en uafhængig statslig udøvende magt, herunder en stærkt politiseret politistyrke, der var uafhængig af folkelig kontrol (Marx 1986, 1871, 331-332).

Den Pariserkommune, som Marx hylder som et eksemplarisk tilfælde af en ny form for ikke-udbytende, folkeligt kontrolleret politisk orden, bevarer faktisk en skriftlig forfatning, en national parlamentarisk forsamling og endda institutioner til at opretholde et monopol på vold og national territorial integritet (en politistyrke under demokratisk kontrol og en folkelig hær, nationalgarden). Konkret bliver den republikanske idé om en folkelig (tværklasse) nationalforsamling, hvorigennem folkelig vilje udtrykkes, tydeligvis ikke afvist af Marx som en iboende borgerlig opfindelse. Det, der ændrer sig med Pariserkommunen er derimod snarere den måde, hvorpå disse centrale statslige institutioner, ja, statsapparatet i sin helhed fungerer: fra primært at være et værktøj i borgerskabets hænder over mod primært at fungere på de arbejdende klassers præmisser.

Marx forestillede sig heller ikke en afvikling af nationalstaten. Tværtimod indrammer han Pariserkommunen som et eksempel for resten af Frankrig, selv ned til "den mindste landsby i landet". Pariserkommunen er en innovativ model for

et føderalt system for *bottom-up* demokratisk styre. Det er imidlertid vigtigt, at dette system af lokale kommuner stadig vil fungere med de større begrænsninger af en parlamentariseret nationalstat: Landbosamfundene i hvert distrikt skulle forvalte deres fælles anliggender med en forsamling af delegerede i den centrale by, og disse distriktsforsamlinger skulle igen sende deputerede til den nationale delegation i Paris [...] Nationens enhed skulle ikke brydes, men tværtimod organiseres efter den kommunale forfatning. (ibid., 332)

I lyset heraf bliver det uholdbart at se Marx som modstander af parlamentarisk, repræsentativt demokrati på nationalstatsligt niveau. Hans hyldest til Paris-kommunens metode til at omorganisere den nationale enhed på et *bottom-up* demokratisk grundlag viser, at det ikke i sig selv var parlamentarisk demokrati, han foragtede, men en særlig måde at gennemføre det på i lande med borgerlig dominans. Selv hans berømte affejning af demokrati som et spørgsmål om »en gang hver tredje eller sjette år at beslutte, hvilke medlemmer af den herskende klasse, der skulle misrepræsentere befolkningen i Parlamentet (ibid., s. 333)« viser sig ved nærmere eftersyn at være en opfordring til en uddybning af det repræsentative demokrati og ikke en afvisning af det. Mens den gamle regeringsmagts undertrykkende organer skulle amputeres, skulle dens legitime funktioner vristes fra en myndighed, der tilranede sig forrang over samfundet selv og genoprettes som samfundets ansvarlige agenter. Universel valgret skulle tjene folket, der var konstitueret som kommuner (ibid., s. 333).

Marx gik således udtrykkeligt ind for et almindeligt valgssystem til valg af lokale repræsentanter til et nationalt parlament — kun med langt større beføjelser til at tilbagekalde og erstatte repræsentanter, end det blev givet i de borgerlige dominerede republikker eller endog i »liberale demokratiske« systemer i dag. Marx anså ikke det parlamentariske demokrati for at være en borgerlig illusion, der bedst blev kastet på historiens skrotbunke, men ønskede at bruge - eller rettere, at udbygge - det som et vigtigt redskab til samfundsmæssig forandring. Faktisk ville tilhængere af det repræsentative system i det tyvende århundrede, med stemmeret for alle uanset køn eller social position, finde meget mere støtte til deres synspunkter i Marx' skrifter end i hans liberale samtidiges skrifter.

Demokrati i neoliberalismens tidsalder

I de seneste årtier er efterkrigstidens kompromis - som i nogen grad har bundet kapitalismen og en bestemt variant af det parlamentariske demokrati sammen - under fortløbende erosion. Neoliberalismens epoke er præget af en voksende spænding mellem en stadig mere ureguleret kapitalisme og den parlamentariske repræsentations institutioner.

USA har været frontløber i denne udvikling. Fra 1970'erne og frem oplevede landet en hidtil uset mobilisering af forretningsinteresser med det formål at genoprette det pressede overskud i virksomhederne gennem en direkte involvering i føderal og statslig politik (Duménil og Lévy 2004; Harvey 2005). Dette har banet

vej for det politiske landskab i de seneste årtier, hvor den økonomiske ulighed er steget, og erhvervslivets magt har overtrumpet alle andre interessegrupper i begge USAs store politiske partier (Hacker og Pierson 2010).

Europa har dog ikke været langt bagefter. Indførelsen af Det Indre Marked og Euroen har drastisk reduceret omfanget af parlamentarisk og demokratisk politik, idet spørgsmål om monetær politik overlades til den ikke-valgte ECB, mens finanspolitikens anvendelsesområde er stærkt indskrænket (Lapavitsas 2012).

I de senere år er spændingerne mellem kapitalismen og det parlamentariske demokrati imidlertid gået fra indirekte til direkte konfrontation, hvilket er blevet demonstreret kraftigt med EU-elitens hårde reaktion på folkelige forsøg på at vende spareforanstaltningerne gennem valget af anti-spareblokken i Grækenland. Den nye skilsmisse styrkes yderligere af fremkomsten af den 'kinesiske model', hvorved Kinas kommunistiske parti hidtil har formået at kombinere en vellykket kapitalistisk akkumuleringsstrategi med vedvarende autoritær kontrol med staten (Harvey 2005).

Vi er enige i Žižeks diagnose af, at den autoritære kapitalismes "virus" faktisk breder sig globalt (Žižek 2009a, s. 132). Det er netop derfor, vi er uenige i forsøget på at opbygge en antikapitalistisk bevægelse, der er baseret på at afvise det parlamentariske demokratis relevans for emancipatorisk kamp. Hvor mangelfulde det parlamentariske institutioner og demokratiske forfatninger end måtte være, tjener de ikke desto mindre som et middel for folkelige organisationer til at kontrollere statens og selskabernes vilkårlige magt og beskytte mod genopståede former for autoritært elitestyre.

Spørgsmålets presserende karakter forstærkes af, at kravet om et virkeligt funktionelt repræsentativt demokrati har været en central motivationsfaktor i den globale protestbølge efter krisen. En fællesnævner for de folkelige bevægelser, der er opstået siden 2011, har været et problem med at genoprette nedbrudte politiske systemer ved at genindføre folkelig demokratisk kontrol med det globale finansielle oligarki og deres lokale allierede. Det var tilfældet i de forskellige prodemokratiske bevægelser i det Arabiske Forår, der opfordrede til demokratiske valg og retsstatsprincippet samt *Indignados* i Spanien og senere partiet *Podemos*, hvis erklærede mål er at opbygge et ægte demokratisk politisk system i mellemkrigsårenes ånd. I Grækenland var *Syrizas valgsejre* et eksempel på en kraftig folkelig afvisning - som netop skete på det parlamentariske demokratis grund - af de sociale konsekvenser af en neoliberal plan for gældsreduktion og af en moralsk ubæredygtig overnational økonomisk politik, der tilsidesatte et folks demokratiske autonomi. Senest har både Jeremy Corbyn og Bernie Sanders været stærkt prodemokratiske reaktioner på neoliberalismen.

Det problem, som anti-kapitalister burde beskæftige sig med, er ikke, hvordan man starter folkelige mobiliseringer mod *status quo*, for det sker allerede. Det er snarere at foreslå radikale strategier og mål for de utilfredse og skitsere en

gennemførlig plan for globale forandringer, der fører ud over kapitalismen. Her finder vi, at den nuværende teoretiske fattigdom med hensyn til det forfatningsmæssige spørgsmål og parlamenternes og de repræsentative strukturers rolle i en socialistisk transformation udgør en alvorlig hindring. Ved blankt at benægte, at spørgsmål om politisk repræsentation og parlamentariske demokratiske institutioner overhovedet er relevante for progressive forandringer, gør indflydelsesrige teoretikere som Žižek deres position uforståelig for de millioner, der er gået på gaden i det seneste årti netop for at protestere mod manglen på virkelig repræsentative politiske systemer.

Žižek skildrer sin vending mod subjektiv overtrædelse af loven - som garant for ordentlig politisk forandring - som marx sk. Men i virkeligheden ligner hans tænkning mere Carl Schmitts og Lenins politiske beslutningskultur end Marx' og den tidlige arbejderbevægelses praksis.

Der er stadig to centrale problemer med denne holdning tilbage. Det ene er teoretisk og det andet strategisk. For det første styrker holdningen myten om den borgerlige karakter af enhver form for parlamentarisk demokrati. Den gør det således sværere at presse *status quo* med forfatningsmæssige udfordringer. Som vi har argumenteret for, understøttes denne myte ikke af historien og bør udfordres gennem en historisk bevidsthed om den væsentlige rolle, som arbejderpartier og folkelige bevægelser spiller med hensyn til at skabe et system med parlamentarisk suverænitet og almindelig valgret. Desuden kan denne myte ikke anfægtes effektivt uden en ordentlig forståelse af staten og det parlamentariske demokrati. At afvæbne sig myten om borgerligt demokrati kræver derfor ikke kun en dekonstruktion af den borgerlige ideologi, men også af nogle ideer, som er blevet fremherskende inden for moderne antikapitalistisk teori.

I bogen *Did Somebody Say Totalitarianism?* (2001) beklager Žižek, at den liberale ideologi i vor tid formår at udelukke ethvert forslag om radikale politiske forandringer ved at fremmane frygten for en nedstigning til totalitarisme, hvis den liberale konsensus eller privatejendommens hellighed på nogen måde bliver udfordret af radikale politiske bevægelser. Vi er enige i denne analyse. Žižek synes imidlertid ikke at være klar over, at han selv bidrager til at styrke netop denne ideologiske mekanisme ved at insistere på, at ethvert brud med kapitalismen skal være kendetegnet ved ikke-retslige foranstaltninger. Derved forstærker han Hayeks og hans tilhængeres budskab om, at det stærkt begrænsede demokrati, der støttes af liberalismen, er den eneste opnåelige form for demokrati, fordi ethvert forsøg på grundlæggende at ændre kapitalismens sociale eller økonomiske grundlag truer muligheden for en forfatningsmæssig orden. Ved at insistere på denne anti-legalisme overgiver Žižek den demokratiske konstitutionalismes rum til den liberale tradition, der altid har været skeptisk over for udsigterne til et uhindret demokrati og flertalsstyre.

Det andet strategiske problem er, at hvis man ønsker et 'brud' med den kapitalistiske produktion for at bane vejen for 'ægte demokrati', er det både ulogisk og

farligt at begynde med at ødelægge alle eksisterende institutionelle fragmenter af et demokratisk samfund, uanset hvor ufuldstændige de måtte være. Med andre ord, selv om hensigten med en leninistisk 'brud-strategi' kunne være at finde en ny politisk orden med 'ægte demokrati', synes en vej, der indebærer at forsømme forfatningsmæssige procedurer og begrænsninger til fordel for troen på partiets magt til at ændre tingene, dømt til at føre til den samme slags antidemokratiske regimer, som opstod som følge af de kommunistiske revolutioner i det tyvende århundrede.

I stedet bør nutidens antikapitalister vende tilbage til 'de radikalt demokratiske og forfatningsmæssige ideer, der prægede både Marx de tidlige arbejderbevægelser. I en tid, hvor forbindelsen mellem demokrati og kapitalisme er ved at bryde sammen, er det venstrefløjens opgave at forsvare de eksisterende repræsentative institutioner mod vedvarende angreb og opfordre til en styrkelse og yderligere udvikling af dem i stedet for deres opløsning. Reel folkelig magt må altid være forfatningsmæssig og bundet af love, og den revolutionære transformation, vi ønsker, indebærer netop udvidelse af denne kontrol til hele det sociale og økonomiske system.

Hvis venstrefløjen skal spille en væsentlig rolle i de kommende årtiers sociale kampe, må den til at formulere et sammenhængende mod-hegemonisk projekt, der omfatter både kravene om større social retfærdighed og troen på den demokratiske repræsentations grundlæggende rolle. Her har vi brug for teori, der afspejler den politiske praksis, der udvikler sig i kampen mod fremkomsten af post-demokratisk neoliberalisme. Og her virker det kontraproduktivt at følge Žižek i at benægte betydningen af institutionerne i det parlamentariske demokrati på netop det tidspunkt i historien, hvor voksende fraktioner af den kapitalistiske klasse synes villige til at opgive deres (betingede) tilslutning til 'liberalt demokrati'.

Desuden ville det være en taktisk fejl at smide demokratiets banner væk midt i en krise, hvor de mest potente udtryk for folkelig masse utilfredshed drejer sig om behovet for demokratiske forfatninger, som tjener det brede flertal i stedet for den plutokratiske elite. Der er naturligvis mange måder, hvorpå venstrefløjen kan tage denne udfordring op. Men som vi har argumenteret for, er det en væsentlig opgave at nedbryde myten om det parlamentariske demokratis borgerlige essens. Dette argument fører også tilbage til nødvendigheden af at genopdage af det radikale potentiale i et udfoldet og reelt demokrati, der er en del af den marxistiske og radikale republikanske tradition.

Noter

1. Eric Olin Wright (2010, 304) opsummerede det selv sådan: 'angrib staten' og 'konfronter borgerskabet' vs. 'brug staten' og 'samarbejd med borgerskabet'.

2. Den dybdegående analyse af Marx' arbejder i dette kapitel implicerer ikke at vi ser ham som en ufejlbarlig tværhistorisk og filosofisk autoritet hvad angår spørgsmålene om teori og strategi. I stedet valgte vi denne tilgang på baggrund af utilfredshed med det faktum, er blevet forvredet og brugt til at støtte strategiske konklusioner, der ville have været ret fremmede for Marx selv. Videre mener vi faktisk, at læst rigtigt og i kontekst giver Marx (og Engels) nyttige orienteringspunkter (men selvfølgelig ikke en endelig guide) for vores generations organisatoriske og intellektuelle udfordringer.

3. Žižek's begreber om egalitær terror (2007, xi) og guddommelig vold (2009b) peger begge på den revolutionære handlings transformative karakter.

4. Vi trækker på Hal Drapers indsigter i dette argument (cf. Johnson 2011).

Litteratur

Aristotle. 1995. *The complete works of Aristotle: The revised Oxford translation*. Princeton: Princeton University Press.

Blackbourn, David, and Geoff Eley. 1984. *The peculiarities of German history: Bourgeois society and politics in nineteenth-century Germany*. Oxford: Oxford University Press.

Constant, Benjamin. 1988[1816]. 'The liberty of the ancients compared with that of the moderns'. In *The political writings of Benjamin Constant*, 309–328. <http://www.uark.edu/depts/comminfo/cambridge/ancients.html>. Accessed 10 Oct 2013.

Domènech, Antoni. 2004. *El eclipse de la fraternidad: Una revisión republicana de la tradición socialista*. Barcelona: Crítica.

———. 2009. 'Democràcia burgesa: nota sobre la gènesis del oxímoron y la necesidad del regalo'. *Viento Sur* 100 (January): 95–100.

Duménil, Gérard, and Dominique Lévy. 2004. *Capital resurgent: Roots of the neoliberal revolution*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Hacker, Jacob S., and Paul Pierson. 2010. 'Winner-take-all politics: Public policy, political organization, and the precipitous rise of top incomes in the United States.' *Politics and Society* 38 (2): 152–204.

Harvey, David. 2005. *A brief history of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.

Hayek, Friedrich A. 1944. *The road to serfdom*. London: Routledge.

———. 1993[1960]. *The constitution of liberty*. London: Routledge.

Hobsbawm, Eric. 1973. *The age of revolutions*. London: Abacus.

———. 1994. *The age of extremes: The short 20th century, 1914–1991*. London: Abacus.

———. 2005. *Age of Empire, 1875–1914*. London: Abacus.

Jessop, Bob. 1990. *State theory: Putting the capitalist state in its place*. Philadelphia: Pennsylvania State University Press.

Johnson, Alan. 2011. ‘The power of nonsense’. *Jacobin Magazine*, July. <http://jacobinmag.com/2011/07/the-power-of-nonsense/>. Accessed 14 Dec 2013.

Kautsky, Karl. 1964 [1918]. *The dictatorship of the proletariat*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Lapavitsas, Costas. 2012. *Crisis in the eurozone*. London: Verso.

Lenin, Vladimir I. 1917. *The state and revolution*. In *Collected works*, Vol. 25, 381–492. <http://www.marxists.org/archive/lenin/works/1917/staterev/>. Accessed 15 Dec 2013.

———. 1919. ‘First congress of the Communist International’. In *Collected works*, Vol. 28, 455–477. <http://www.marxists.org/archive/lenin/works/1919/mar/comintern.htm>. Accessed 15 Dec 2013.

London Working Men’s Association. 1838. *The people’s charter*. <http://www.bl.uk/learning/histcitizen/21cc/struggle/chartists1/historicalsources/source4/peoplescharter.html>. Accessed 15 Dec 2013.

Losurdo, Domenico. 2011. *Liberalism: A counter-history*. London: Verso.

Marx, Karl. 1986 [1871]. ‘The civil war in France: Address of the General Council of the International Working Men’s Association’. In Karl Marx and Friedrich Engels’ *Collected works*, Vol. 22, ed. Tatyana Grishina, 307–359. London: Lawrence & Wishart.

Marx, Karl, and Friedrich Engels. 1848. *Demands of the Communist Party in Germany*. <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1848/03/24.htm>. Accessed 15 Dec 2013.

McCormick, John P. 2011. *Machiavellian democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mill, John Stuart. 2010[1861]. *Considerations on representative government*. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511783128>. Accessed 15 Dec 2013.

Montesquieu, Charles-Louis de Secondat, Baron de. 1794. *The spirit of laws*. Translated from French, Montesquieu Eighteenth Century Collection Online Database. <http://find.galegroup.com/ecco/infomark.do?&source=gale>

e&prodId=ECCO&userGroupName=dkb&tabID=T001&docId=CW3324479092&type=multipage&contentSet=ECCOArticles&version=1.0&docLevel=FASCIMILE. Accessed 10 Dec 2013.

Offe, Claus. 1983. 'Competitive party democracy and the Keynesian welfare state: Factors of stability and disorganization'. *Policy Sciences* 15 (3): 225–246.

Padgett, Stephen, and William E. Paterson. 1991. *A history of social democracy in postwar Europe*. London: Longman.

Poulantzas, Nicos. 2001. *State, power, socialism*, Vol. 29. London: Verso.

Robertson, Geoffrey. 2007. *The Putney debates: The Levellers*. London: Verso.

Ruggie, John Gerald. 1982. 'International regimes, transactions, and change: Embedded liberalism in the postwar economic order'. *International Organization* 36 (2): 379–415.

Schmitt, Carl. 2007. *The concept of the political, expanded edition*. Chicago: University of Chicago Press.

Skinner, Quentin. 1998. *Liberty before liberalism*. Cambridge: Cambridge University Press.

Streeck, Wolfgang. 2011. 'The crisis of democratic capitalism'. *New Left Review* 71: 5–29.

Wood, Ellen Meiksins. 2008. *Citizens to lords: A social history of Western political thought from antiquity to the late middle ages*. London: Verso.

———. 2012. *Liberty and property: A social history of Western political thought from the Renaissance to Enlightenment*. London: Verso.

Wright, Erik Olin. 2010. *Envisioning real utopias*. London: Verso.

Žižek, Slavoj. 1999. 'Carl Schmitt in the age of post-politics'. In *The challenge of Carl Schmitt*, ed. Chantal Mouffe. London: Verso.

———. 2001. *Did somebody say totalitarianism?*. London: Verso.

———. 2002. *Revolution at the gates—Žižek on Lenin*. London: Verso.

———. 2007. *Slavoj Žižek presents Robespierre: Virtue and terror*. London: Verso.

———. 2009a. *Violence*. London: Profile Books.

———. 2009b. *First as tragedy, then as farce*. London: Verso.

Den identitære venstrefløj: Reaktionært kultursværmeri i navn af solidaritet

Af Torben Bech Dyrberg (Roskilde Universitetscenter)

Preben Wilhelm nævnte engang, at man kunne kende venstreorienterede på deres indignation over social uretfærdighed. Det hænger fint sammen med venstrefløjens retorik om lighed, men står næppe for en nærmere afprøvning, dels fordi andre også kan være indignerede og dels fordi indignation ofte er selektiv. Men ved at indkredse, hvad man bliver og ikke bliver indigneret over, kan man spore, hvordan man orienterer sig politisk. Man bliver fx indigneret, når A begår en racistisk eller sexistisk forbrydelse, men ignorerer eller bortforklarer, når B gør det samme. Selektiv indignation og dobbeltstandarder går hånd i hånd. Det er især relevant, når man ser på en multikulturalistisk eller identitær venstrefløj, der iscenesætter sig selv igennem ven/fjende-scenarier. Her er intet for småt til at blive en del af en konspiratorisk fortælling om Vesten som arnestedet for global ondskab som hvidhed og racisme, kolonialisme og imperialisme, slaveri og folkemord – noget der i realiteten fungerer som en frikendelse af alt det, som ikke-vestlige aktører foretager sig.

I denne artikel ønsker jeg at spore paradigmatisk skift i venstreorientering, fra den første postbølge og opkomsten af det nye venstre i starten af 1960'erne over postmoderne 'dekonstruktion' af oplysningsværdier fra slutningen af 1970'erne til ind i 1990'erne, og til udbredelsen af multikulturalistisk identitetspolitik fra 1990'erne og frem som en stadig mere toneangivende strømning på den værdipolitiske venstrefløj. Udviklingen i venstreorientering over de sidste 6 årtier er præget af en afvikling af arbejderbevægelsen som omdrejningspunkt til fordel for en veluddannet middelklasse. Det hænger sammen med, at det i dag er værdipolitik, i modsætning til fordelingspolitik, der definerer venstreorientering. I forlængelse heraf kan man også iagttage en ideologisk ændring i de sidste tre årtier, hvor venstreorienterede har overtaget måder at argumentere på, som man tidligere forbandt med højreorientering, især elitær og relativistisk identitetspolitik, hvor kultur frem for klasse er afgørende (Furedi 2005: 10-11, 61-7; Wolin 2004: Introduktion).

For at få fat i hvordan disse skift tager sig ud, vil det være illustrativt at se på Chantal Mouffes udvikling, fordi hun selv gennemløber disse skift. I de tidlige arbejder fra midt 1980'erne argumenterede hun sammen med Ernesto Laclau for modernitetens politiske projekt med at udfolde den demokratiske revolution, som de beskrev som libertær og egalitær i den mest radikale betydning (Laclau og Mouffe 1985: kap. 4), og som var et opgør med totalitære træk i marxismen. Dette ændrede sig med Mouffes efterfølgende interesse for Carl Schmitts

autoritære konservatisme, hvor 'det politiske' er fjendskab, og demokrati er enheden af hersker og folk. Dette har banet vejen for hendes seneste multikulturalistiske indfaldsvinkel til menneskerettigheder og demokrati. Kernen i dette projekt er en elitær og kommunitær relativisme, der næres af forestillinger om, at ikke-vestlige kulturer er truet af Vesten, især USA, og at dette trumfer andre typer konflikter, fx klasse og køn.

Multikulturalistisk identitetspolitik, der i dag præger værdipolitisk venstreorientering, står i skarp kontrast til det, der engang definerede venstreorientering som kritik af hierarki, ulighed, konformitet og undertrykkelse. Her er der ikke er plads til intrakulturelle konflikter, der både svækker modstanden mod såkaldt vestlige værdier og undergraver enheden af stat og folk. Dette står også som en kritik af den pluralisme, som Mouffe ellers havde argumenteret for tidligere, der hænger sammen med, at lighed forstås som ensartethed (Schmitts "Artgleichheit"), og at frihed frem for at bestå i at kæmpe mod undertrykkelse, består i at finde sine kulturelle rødder og bekæmpe vestlig indflydelse. Med dette alternativ til universalisme allierer den identitære venstrefløj sig i realiteten med politistater og terrorister, og så kan man åbenbart leve fint med systematisk og brutal undertrykkelse parret med ideologisk og religiøs fordummelse.

Mouffe om menneskerettigheder

Ifølge Mouffe må menneskerettigheder og demokrati forstås i termer af kulturelt tilhørsforhold. Hovedsigtet er ikke, hvordan man kan kæmpe imod undertrykkende regimer og livsformer. Det er derimod at bekæmpe vestlige værdier og indflydelse, som hun og andre identitære venstreorienterede ser som redskaber til at fastholde Vestens neoliberale og imperiale dominans. Selvom det ikke bliver sagt direkte, må tankegangen være, at når først den bryder sammen, vil den væsentligste kilde til undertrykkelse forsvinde. Det modsvarer fortidens revolutionsfantasier, ligesom det er i overensstemmelse med en global ven/fjende matrix, som alt bliver læst ind i. Man bør derfor modarbejde alt det, der understøtter vestligt hegemoni med dets universalistiske ideologi ved at forhindre, at den forgriber sig på ikke-vestlige kultures egenart og ved at styrke disse, så der globalt kan etableres flere autonome magtblokke. Der er to nært beslægtede forhold, venstreorienterede efter min mening bør tage bestik af. Den ene er genkomsten af en slags tredjeverdensideologi, hvor det dominerende modsætningsforhold står mellem Vesten og resten. I denne tilgang er der ingen opmærksomhed på det, der engang stod centralt, som kritik af ulighed og hierarki, ufrihed og konformitet. Frihed og lighed er godt for os i Vesten, for sådan er vores kultur, hvorimod de er kulturimperialistiske fremmedelementer i ikke-vestlige kulturer. Det andet er kulturdeterminisme, altså at ens kultur definerer ens identitet. Argumentet er, at ikke-vestlige kulturer må løsrive sig fra vestlig indflydelse ved at komme i

overensstemmelse med deres kulturkanon. Ideologiske forestillinger om autenticitet trumfer alt andet, det være sig individuel frihed, klassekamp og politisk undertrykkelse.

Den identitære venstrefløjs budskab til undertrykte i ikke-vestlige dele af verden er altså, at deres fjende er Vesten og ikke deres egne herskende klasser, repressive regimer og ideologi/religion. Dens budskab til 'dissidenter' blandt etniske minoriteter i Vesten er det samme: det er 'systemet', der er fjenden og aldrig paternalisme, konformitet og vold. Det kan ikke være et særligt attraktivt budskab for dem, det går ud over, og det bestyrker indtrykket af en venstrefløj, der i bedste fald er komplet irrelevant. Det eneste der betyder noget for denne uddannede middelklassevenstrefløj, er at være i opposition. Det er med andre ord ven/fjendekonstellationer, der afgør, hvad man bliver indigneret over. Et par eksempler: blev man indigneret over massakren på *Charlie Hebdo* redaktionen i 2015? Nej, man blev indigneret over, hvad tidsskriftet brugte sin ytringsfrihed til og over, at terrorhandlingen ville give næring til 'islamofobi'. Blev man indigneret, da mellemøstlige asylansøgere begik sexistisk vold mod flere hundrede kvinder i Köln nytårsnat 2015/16? Nej, man forsøgte at tie det ihjel, og da det ikke virkede, gik man over til 'damage control', dvs. bortforklaringer.

Mouffe adresserer spørgsmålet om menneskerettigheder på en kulturalistisk måde. Hun baserer sit argument på Raimundo Panikkars idé om værdighed som "functional equivalents of the notion of human rights in other cultures" (Mouffe 2008: 456) og Sousa Santos' idé om menneskerettigheder som "the vehicle for a progressive politics, provided they are re-conceptualized in a *multicultural way*" (Mouffe 2008: 459). Hvorfor er det progressivt? Er det fordi det forbedrer almindelige menneskers livsbetingelser og politiske friheder? Nej, det er ikke noget Mouffe og andre identitære kommer ind på. I stedet nævner hun, at universalismen i menneskerettighederne går hånd i hånd med vestlig globalisering fra oven, hvilket leder til kultursammenstød – underforstået at den væsentligste årsag til undertrykkelse, konflikter og krige er Vesten. Alternativet er globalisering fra neden, der henviser til "cross-border solidarity between groups that are exploited, oppressed or excluded from the hegemonic globalization from above" (Mouffe 2008: 459). Det er ikke klart, hvem hun taler om, ligesom det heller ikke er klart, hvad "cross-border solidarity" er, og hvorfor det pr. definition skulle være progressivt.

Meningen er selvfølgelig, at det skal foregive at være netop det ved at give en stemme til undertrykte masser. Men når man ser nærmere på denne solidaritet, er det noget andet på færde. For den inkluderer alt fra undertrykte gæstearbejdere over systemkritikere til magteliter i ikke-vestlige lande, fx i Mellemosten. Der er tale om en solidaritet, der ser konflikter i ikke-vestlige kulturer som afledt af den

grundlæggende modsætning: Vesten vs. resten. Det, vi ser her, er depolitisering indadtil, hvilket hænger sammen med at pluralisme er lokaliseret *mellem* kulturer, ikke *i* kulturer, ligesom lighed bliver til lige anerkendelse af kulturer. Indadtil er der ikke nogen lighedsfordring, ligesom der heller ikke er plads til forskellighed. Hermed bliver konflikter over ulighed og konformitet illegitime, ligesom demokrati bliver omdefinert til at være et medium for et kulturelt værdifællesskab, der binder alle sammen og hvor anti-vest er afgørende.

Det er karakteristisk for multikulturalister, at intrakulturelle konflikter ikke er acceptable – og det uanset om de udspiller sig i subkulturer i vestlige lande eller i ikke-vestlige kulturer globalt. Argumentet er det samme som det, autokratiske regimer fremfører, nemlig at pluralisme leder til splittelse. De har behov for en ydre fjende, for at afstive deres magt indadtil, ligesom den identitære venstrefløj har det samme behov for at markere sin identitet. Hvordan hænger modstanden mod at adressere interne konflikter i ikke-vestlige kulturer sammen med ”cross-border solidarity”? Hvor er støtten til kvinder i Mellemøsten, der kæmper imod massiv og systematisk undertrykkelse, og hvor er støtten til kvinder af mellemøstlig oprindelse i Vesten, når de tvangs giftes eller dræbes for at sikre familiens ”værdighed”. Det er svært at se, hvordan det harmonerer med venstrefløjens retorik om international solidaritet, lighed og frihed, hvilket peger på, at det netop kun er retorik.

Man kan illustrere hvordan spørgsmålet om værdighed – hvor Vest vs. ikke-vest temaet trumfer spørgsmål om undertrykkelse – kommer til udtryk blandt to kendte amerikanske venstrefløjsfeminister. Judith Butler og Susan Buck-Morss leverer begge et forsvar for burka, som de afviser skulle være undertrykkende. Det forholder sig tværtimod således, at

“It shows that a woman is modest, that she is still connected with her family, that she has not been exploited by popular culture, that she has pride in her family and community ... To lose the burka ... can be a very powerful experience of estrangement or indeed of compulsory Westernization that leaves its scars.” (Butler 2003)

Butlers kvindeideal, når det gælder muslimske kvinder – og kun dem må man formode – er altså at være beskeden og få sin værdighed igennem sin familie og fællesskab, hvilket står i modsætning til at blive udbyttet af vestlig kulturimperialisme, der leder til fremmedgørelse og giver ar på sjælen. Det er ikke svært at forestille sig Butlers reaktion på al denne familiesnak, hvis det kom fra en hvid, kristen, konservativ à la Hillary Clintons ”deplorables”.

Buck-Morss præsenterer et lignende argument i sin omtale af islamisk feminism. “When educated women defy norms by choosing to wear the burqa, they

are refusing visual identification with the Westernized elite whom they are expected to join.” Hun vedstår gladeligt, at det ikke handler om frihed men om værdighed, og “dignity is freedom in a different sense, as liberation from Western hegemony” (Buck-Morss 2003: 47, 46). For dem begge gælder det om at skabe en modstandsposition, uanset hvilket indhold den har. De er med andre ord parate til at give køb på værdier, man skulle tro var definerende for det at være venstreorienteret feminist, ligesom de ingen skruler har med at alliere sig med en reaktionær paternalistisk kultur. Det afgørende er at vise sin modstand mod ”Westernisation” med dets forbrugersisme, materialisme og populærkultur, der forgriber sig på “indigenous, Islamic values” (Buck-Morss 2003: 47).

At gøre værdighed til en funktionel ækvivalent til rettigheder tjener det formål at obstruere menneskerettighedens universelle rækkevidde ved at relativere dem ift. kultur.

“What Western culture calls ‘human rights’ is in fact a culturally specific form of asserting the dignity of the person, and it would be very presumptuous to declare it to be the only legitimate one” (Mouffe 2013: 31).

At kæmpe for rettigheder er fint i Vesten, for det er vores form for værdighed, men hvad med aktivister andre steder i verden, der kæmper mod menneskerettighedsovertrædelser, eller for hvad *de* opfatter som værdighed? Er de arrogante og uden forståelse for deres egen kultur, eller er de ligefrem vestlige agenter? Det lyder som et ekko af den retorik autoritære regimer gør flittigt brug af. Hvilke kriterier anvender man, for at stadfæste om det er X eller Y, der udtrykker værdighed i en given kultur? *Hvem* har denne definitionsmagt, og *hvordan* bruger de den? Selvom Mouffe har skrevet om hegemoni i snart et halvt århundrede, er det ikke noget, der optager hende i denne sammenhæng. Autentisk kultur er homogen, hvorfor intrakulturelle konflikter må skyldes udefrakommende indblanding. Derfor får vi ikke noget bud på, hvordan man bør håndtere den oplagte mulighed, at forskellige forestillinger om værdighed kan kollidere, hvilket hænger sammen med at folk har forskellige interesser, værdier, etc. Alt det er irrelevant i det identitære univers, hvor kultur er en ramme, der betinger alt andet. Et sådan udsyn plejede at tilhøre de mest forbenede reaktionære, men nu bliver det altså lanceret som solidaritet med undertrykte.

Multikulturalismens angreb på demokratiske værdier

Hvad har Mouffe at tilbyde verdens undertrykte folk – ikke mindst dem i den tredje verden? Intet bortset fra idéen om at man skal gå fra én global hegemon (USA) til flere hegemoniske blokke, der opererer i hvert deres rum. Problemet er

altså ikke hegemoni men alene antallet. Det er det, hun kalder et multipolært perspektiv:

“an international system of law based on the idea of regional poles and cultural identities federated among themselves in the recognition of their full autonomy” (Mouffe 2005: 117).

Hun præciserer det ikke nærmere, og derfor er karakteren af disse regionale poler heller ikke klar. Derimod er det åbenlyst, at uretfærdighed, undertrykkelse og armod ikke er udslagsgivende for, hvordan man forholder sig til disse regimer. Indignation afhænger af, hvorvidt man kan konstruere en forklaring, hvor Vesten er årsag til elendighederne – og det kan man i reglen altid. Logikken er klar nok, for når alt ondt kommer fra Vesten, vil den ikke-vestlige del af menneskeheden blive befriet fra sit åg ved, at verden bliver delt op i fuldt autonome regionale enheder, der hver især besidder en høj grad af kulturel homogenitet.

I virkelighedens verden er der tale om at legitimere nationale og regionale elitors magtudøvelse under dække af, at de repræsenterer kulturel autenticitet og dermed værdighed som defineret af dem, der har politisk magt. Værdighed er naturlig og autentisk i den betydning, at den er indlejret i kulturen i modsætning til rettighe-der, der er abstrakte, kunstige og frem for alt vestlige. Værdighed tjener to formål: at kritisere og bekæmpe universalisme, som er et vestligt påfund og påskud for imperialisme, samtidig med at det også bekræfter en orientalistisk fantasi om kulturel harmoni i ikke-vestlige dele af verden. Vold mod kvinder kan tjene som eksempel. Det er legitimeret i paternalistiske og sexistiske termer som beskyttelse af deres egen og familiens værdighed. Skal kvinder i Mellemøsten acceptere dette, blot fordi den kulturelle og religiøse kanon foreskriver det? Hvad med de kvinder, der kæmper for *deres* værdighed uafhængigt af, hvordan autokratiske regimer forstår og forvalter den? Hvem beskytter dem mod en dominerende sexistisk kultur bevæbnet til tænderne med brutale statslige voldsapparater, der legitimerer undertrykkelse i ideologiske og religiøse termer (White 2011: 134)? Hvorfor skulle venstreorienterede af alle respektere den slags, bare fordi det går for at være kulturelt autentisk? Sådant noget plejede at blive fremført af stærkt reaktionære kræfter, for hvem politik skal baseres på ‘naturlige’ hierarkier mht. klasse, race, køn og seksualitet. Nu derimod redefinerer den identitære venstrefløj hierarki og undertrykkelse som et forsvar for autentiske livsformer, som de ellers ville finde afskyvækkende, når de blot de går imod Vesten.

For Mouffe er individuel frihed og pluralisme goder i Vesten, men i resten af verdenen går den ikke, fordi ikke-vestlige kulturer åbenbart er “less individualistic and more cooperative than in Western societies” (Mouffe 2008: 458). Hun hævder videre, at hvad frihed er for europæisk kultur, er harmoni for østlige

kulturer og henviser her til Indien og Kina (Mouffe 2013: 31). Hvad er de politiske konsekvenser af dette ufatteligt naive og nedladende orientalistiske synspunkt? Hvad med demokratiforkæmperne i Hong Kong og hvad med det der ligner et folkemord på Uyghurerne i Xinjiang provinsen i Kina? Hvorvidt de er manipulerede af Vesten eller ligefrem vestlige agenter fremgår ikke, men følger man Mouffes tankegang, synes det åbenlyst, at de destabiliserer den kooperative ånd, der definerer kinesisk kultur og som kommunistpartiet inkarnerer vha. et massivt undertrykkelsesapparat.

Etnocentrisme og vestlige værdier

Identitæres kritik af såkaldt vestlige værdier gør det nødvendigt at klargøre, hvad etnocentrisme indebærer. Betyder den kendsgerning, at det var i Europa, rettigheder tog form og begyndte at regulere forholdet mellem individ og stat, at de er begrænset til denne del af verden? Hvis det var tilfældet, dvs. hvis kulturer var aflukkede enklaver, ville det ikke give mening at tale om rettigheder andre steder end i Vesten. Eller værre, at kæmpe for rettigheder kunne ikke være andet end et angreb på ikke-vestlige kulturer, altså det Mouffe omtaler som globalisering fra oven.

Laclaus tilgang til spørgsmålet om eurocentrisme er meget forskellig fra Mouffes, fordi han i modsætning til hende holder fast i de tanker, de formulerede om at udvide og uddybe demokrati.

“Eurocentrism was the result of a discourse that did not differentiate between the universal values that the West was advocating and the concrete historical actors that were incarnating them. Now, however, we can separate these two aspects. If the social struggles of new social actors show that the concrete practices of our society restrict the universalism of our political ideals to limited sectors of the population, it becomes possible to retain the universal dimension while widening the spheres of its application—which, in turn, will redefine the concrete contents of such a universality. Through this process, universalism as a horizon is expanded at the same time as its necessary attachment to any particular content is broken. The opposite policy—that of rejecting universalism *in toto* as the particular content of the West can only lead to a political blind alley.” (Laclau 1996: 34)

Idéen er, at mennesker kan udvide og uddybe rettigheder og generelt friheds- og lighedsfordringer udover deres oprindelige snævre rammer, fordi de ikke er forbeholdt særlige grupper. De har en universal dimension i og med de overskrider klasse, køn og kultur samtidig med, at deres konkrete udformning selvfølgelig er formet af disse forhold. Universalisme har i den forstand en strategisk dimension,

der er uadskillelig fra den demokratiske ambition. Dette står i modsætning til at vende rettigheder ryggen, blot fordi de er formuleret af 'gamle hvide mænd', og fordi man sagtens kan finde eksempler på, at de i historiens løb er blevet brugt som påskud for at legitimere de herskende klassers koloniale og imperiale interesser. Det er en sådan tilgang, der ifølge Laclau er en blindgyde. Det skyldes, at den blokerer friheds- og lighedsfordringer og dermed et demokratisk fællesskab, og at det stækker mulighederne for at udøve kritik i og med, det ikke er muligt at fokusere på diskrepanser mellem politiske værdier og den måde, de forvaltes på. Dertil kommer, at der er en tematisk lighed mellem Mouffes opdeling af verden i autonome regioner, hvor udefrakommende kritik er bandlyst, og *woke* kulturens insisteren på såkaldt undertrykte gruppers 'ret' til ikke at blive udsat for kritik. (1) For begge er ledetråden underordning og konformitet – noget venstrefløjen plejede at kritisere højrefløjen for, men i dag er alt det vendt på hovedet.

Kulturel sensibilitet overfor alt, hvad der smager af 'andethed' og alt det, der er langt væk, og derfor kan indhylles i orientalistiske floskler, er livsnerven for identitære venstreorienterede. Det står i skarp kontrast til politiseringen af kultur i en vestlig sammenhæng, der dæmoniseres som anti-demokratisk, populistisk, racistisk og nationalistisk; og nok så væsentligt som et udtryk for, hvor indskrænkede 'almindelige mennesker' er. Rationalet for denne form for venstreorientering er ikke bare ven/fjende-konstellationer men også elitisme, hvilket er to centrale forhold, der indgår i en venstrefløjsidentitet, der for enhver pris må være i opposition. Derfor bliver man heller ikke indigneret over undertrykkelse, når det udøves af fjendens fjende, fx islamistisk terror og slaveri i arabiske lande. Og hvorfor skulle man også det, når enhver form for undertrykkelse kan føres tilbage til Vesten. Dertil kommer for det første, at man ser sig selv som klogere end andre, så hvorfor beskæftige sig med symptomer, når man kan gribe om ondets rod, og for det andet har en ubændig og narcissistisk trang til at lufte sit had mod ens eget politiske system.

Disse forhold markerer et fundamentalt skifte i politisk orientering. I to århundrede var venstreorientering defineret ved modernitet, fremskridt, håb, rationalitet og sandhed. Men med postmodernisme og multikulturalisme er der vendt op og ned på disse oplysningsidealer, hvilket har omkalfatret venstreorientering i retning af kommunitær relativisme, hvor fremmaningen af traditionel ægthed spiller en essentiel rolle. Dette har bragt identitære venstreorienterede på linje med fortidens radikale reaktionære, for hvem social orden forudsatte et politisk og kulturelt hierarki og ikke mindst raceadskillelse. For dem repræsenterede modernitet, individualisme og demokrati fatale opløsningstendenser, der ville lede til rød-løshed og moralsk forfald. Vi ser noget lignende med Mouffe m.fl., når de kloger sig på, hvad der er rigtige værdier for mennesker, der er langt væk geografisk og mentalt, det være sig i 'det globale syd' eller indvandremiljøer i Vesten. Som

Cohen nævner, ”postmodern multiculturalists have picked up the reactionary anti-universalist philosophies of the counter-Enlightenment and dressed them in modern clothes” (2009: 168; se også West 2006: 56-7).

Note 1:

Referencer

Woke er datidsformen af *wake*, hvor *awake* i afrikansk-amerikansk slang bliver til *woke*, som i ”I was sleeping, but now I’m woke.” I overført betydning: at være bevidst om og aktiv mht. identitetspolitiske emner, især race og køn.**Referencer**

Buck-Mors, Susan (2003). *Thinking Past Terror: Islamism and Critical Theory on the Left*, London: Verso.

Butler, Judith (2003). ‘Peace is a resistance to the terrible satisfactions of war’, *Believer*, May, https://www.believermag.com/issues/200305/?read=interview_butler

Cohen, Nick (2009). ‘New Left and Old Far Right: Tolerating the Intolerable’, i Jonathan Pugh (red.), *What is Radical Politics Today?*, Houndmills: Palgrave Macmillan, pp. 162-9.

Furedi, Frank (2005). *Politics of Fear: Beyond Left and Right*, London: Continuum.

Laclau, Ernesto (1996). *Emancipation(s)*, London: Verso.

Laclau, Ernesto og Chantal Mouffe (1985). *Hegemony and Socialist Strategy*, London: Verso.

Mouffe, Chantal (2005). *On the Political*, Abingdon: Routledge.

Mouffe, Chantal (2008). ‘Which World Order: Cosmopolitan or Multipolar’, *Ethical Perspectives*, Vol. 15, No. 4: 453-67.

Mouffe, Chantal (2013). *Agonistics: Thinking the World Politically*, London: Verso.

West, Patrick (2006). *The Poverty of Multiculturalism*, London: Civitas.

White, Stuart (2011). ‘Response to Chantal Mouffe’, in Wes Williams (red.), *Religion and Rights: The Oxford Amnesty Lectures 2008*, pp. 133-37.

Wolin, Richard (2004). *The Seduction of Unreason: The Intellectual Romance with Fascism from Nietzsche to Postmodernism*, Princeton: Princeton University Press.

Tyskland i Supervalgåret 2021

Karl Christian Lammers

Vort store naboland mod syd Forbundsrepublikken Tyskland befinder sig i et politisk spændende år. Med afholdelse af valg til Forbundsdagen til september og også valg i hele seks delstater – Baden-Württemberg, Berlin, Mecklenburg-Vorpommern, Rheinland-Pfalz, Sachsen-Anhalt og Thüringen - bliver 2021 et såkaldt supervalgår i landet.

Op imod 1/3 af de tyske vælgere skal to gange til valgurnerne og således være med til at bestemme over de kommende 4 år i tysk politik. Det skal de gøre i et valgsystem, der, som det nok ikke er de fleste bekendt, er lidt specielt. Der findes en ret høj spærregrænse på 5% for partiers repræsentation, hver vælger råder over to stemmer: en stemme kan afgives på en kandidat, den anden på en liste med partier, og der er et kompliceret udligningssystem, således at partiernes antal af valgte medlemmer af Forbundsdagen kommer til at svare til vælgernes procentvise stemmer på de indvalgte partier.

Ud over de i øjeblikket i Forbundsdagen repræsenterede 7 store partier altså CDU, CSU, SPD, FDP, De Grønne, Die Linke og Alternative für Deutschland (AfD) plejer der at opstille op imod 50 andre partier til valget til Forbundsdagen. Herunder befinder sig kendte partier som NPD, Piratpartiet og Zentrum, men også mere ukendte partier der som en-interesse-partier bare har ét programmatisk mål: det gælder eksempelvis et parti for dyrebeskyttelse Die Partei, et økologisk-demokratisk parti ÖDP, et humanistisk parti, et haveparti (Gartenpartei), et gråt parti Die Grauen og lignende. Normalt kommer kun de allerede nævnte 7 store partier over spærregrænsen, og ved det sidste valg i 2017 faldt 4.1% af stemmerne på et utal af andre partier, der ikke blev repræsenteret.

Endelig skal den kommende forbundskansler vælges med absolut flertal (dvs. halvdelen + 1) blandt alle medlemmer af den nyvalgte Forbundsdag inden han/hun kan danne regering. Det giver kansleren en stærk position, idet han/hun kun kan væltes, hvis der i en hemmelig afstemning i Forbundsdagen er absolut flertal for en anden navngiven kanslerkandidat. Det er kun sket en gang i Forbundsrepublikkens 70-årige historie, at en kansler er blevet væltet. Derfor er Tyskland også blevet fremstillet som et kanslerdemokrati, og valget til Forbundsdagen ses ofte lige så meget som et valg mellem mulige kanslerkandidater.

Merkels mangelfulde krisehåndtering

Valgene finder sted under en corona-epidemi der med mange smittede, mange indlagte på hospitaler og også et stort antal døde har ramt det ellers velorganiserede og sundhedsmæssigt godt udrustede Tyskland på et ømt sted og hårdere end forventet. Og dette har medført stærk utilfredshed og voksende kritik af forbundsregeringens og dermed af forbundskansler Angela Merkels håndtering af krisen. Især det førende regeringsparti CDU og Merkel er blevet skarpt angrebet, og opbakningen til regeringen og tilfredsheden med dens politik er faldet det sidste år til her i foråret 2021 bare 38% af vælgerne, mens 56% er utilfredse dermed. Hele 80% af befolkningen synes at regeringen har håndteret corona-krisen lidt eller meget dårligt. En udbredt utilfredshed har samtidig ført til demonstrationer mod regeringen og dens coronapolitik i mange byer; de er blevet organiseret af de såkaldte "påtværstænkere" (*Querdenker*) eller systemmodstandere, der har været i stand til at mobilisere et sammenrend af kritikere og modstandere, der rækker fra konspirationstilhængere over vaccinemodstandere til AfD, Reichsdeutsche inklusiv højreekstremister i Bruderschaft Deutschland og egentlige nynazister.

Derfor kan det kommende valg til Forbundsdagen, men også valgene i delstaterne synes at se ud til at skulle blive et opgør med regeringens politik over for corona-epidemien. Forbundsregeringen er overordnet med Merkel og sundhedsminister Jens Spahn (CDU) med til at lægge politikken og med i håndteringen af corona-krisen, men Tyskland er jo en forbundsstat, og i det føderale system er det i praksis de 16 delstater der har indre suverænitet mht. sundhed - samt kultur og uddannelse - der ikke altid helt koordineret har skullet tage hånd om håndtering og bekæmpelse af corona-krisen. Ja, af og til synes forbundsstat og delstater besluttet at arbejde mod hinanden. Merkel har bestræbt sig på at få gennemført kriseforanstaltninger, der var enighed om mellem forbundsstaten og delstaterne, og dermed få skabt større ensartethed (*Einheitlichkeit*). Men hun har ikke haft større succes med det. Det er dog i den uge sidst i april lykkedes at få gennemført en såkaldt "nødbremse" (*Bundesnotbremse*) der vil give forbundsstat og regering større beføjelser og skabe mere ensartede retningslinjer i bekæmpelsen af krisen. Det har dog efter manges mening taget alt for lang tid at nå dertil.

Derfor er tilliden til stat og regering på tilbagegang hos tyskerne. Til utilfredsheden med regeringens politik under krisen, der i høj grad rammer Merkel som øverste politiske ansvarlige, er i den sidste tid kommet anklager om korrupsion og bestikkelse inden for de to kristelige partier CDU og CSU (også kendt som "Amigo-Bayern") i forbindelse med fremskaffelsen af mundbind. Der er derfor talt om, at især CDU/CSU er karakteriseret ved dårligt krisemanagement, og at de befinder sig i en reel tillidskrise, en politisk krise. Det har i mindre grad ramt regeringspartneren SPD der i forvejen ikke stod stærkt hos de tyske vælgere i meningsmålingerne. Men utilfredsheden synes også at vise et tab af tillid i

forhold til staten, hvilket de mange demonstrationer kan hævdes at illustrere. Utilfredsheden blandt vælgerne er politisk især kommet De Grønne og i mindre grad det liberale FDP til gode, men derimod overraskende nok ikke det systemkritiske og populistiske AfD, der ikke synes at have haft held til at fremstille sig som noget reelt alternativ til det, partiet omtaler som “systemet Merkel”.

De første parlamentsvalg for nylig i marts i de to sydlige delstater Baden-Württemberg og Rheinland-Pfalz kunne til en vis grad opfattes som indikatorer på den politiske stemning i Tyskland og dermed som varsler om, hvad der måske kan komme til at ske under valgåret. Det næste valg kommer i Sachsen-Anhalt i juni. Mest bemærkelsesværdigt har været en reel afstraffelse af CDU – og dermed indirekte af Merkel – der har mistet mellem 10 og 20 % af deres vælgere i partiets såkaldte Stammländer (“moderlande”) hvor CDU traditionelt har stået stærkt og længe har haft regeringsmagten. Men også SPD har tabt, selv om partiet takket være den såkaldte ministerpræsident bonus – altså opbakning bag regeringschefen Malu Dreyer – vandt valget i Rheinland-Pfalz. Derfor kan valgresultaterne tolkes som udtryk for utilfredshed med forbundsregeringen og især CDU, overraskende nok ikke så meget med regeringerne i de to delstater, selv om de som nævnt har stået for den praktiske krisehåndtering og også har været udsat for en del kritik.

Mens Angela Merkel med sit “Wir schaffen das” strålede som følge af sin konstante, humanitære og liberale håndtering af flygtningekrisen i september 2015, der som bekendt bragte knap 1 million flygtninge og asylansøgere til Tyskland, så efterlader corona-krisen og forbundsregeringens krisemanagement hende skamskudt og noget ramponeret, fordi den lader tvivl, om der vil komme et nyt “Wir schaffen das” i forhold til corona-epidemien. For det er jo hende som kansler, der skal samle og fastlægge den overordnede politiske linje. Hun har ikke været i stand til og måske ikke villet skære igennem over for delstatsregeringerne i de mange møder mellem hende og regeringscheferne fra delstaterne - det er jo valgår -; hun ser heller ikke til at have haft nogen strategi i forhold til krisen og har virket famlende og usikker i sin krisepolitik; og hun er derfor blevet kritiseret for manglende ledelse og for i stedet at lade tingene løbe og udvikle sig og dermed under mottoet “weiter so” at se tiden an. Resultatet har været et stærkt stigende smittetal, et hårdt presset sundhedssystem, og her i begyndelsen af maj over 83.000 døde samt også et noget kaotisk billede af, hvorledes testning og vaccinerer er foregået. Men også et på forbundsplan ret uensartet billede af omgangen med *lockdown* og genåbning der har varieret fra delstat til delstat. Forbundsdagen har dog som nævnt just her i slutningen af april fået vedtaget en såkaldt *Bundesnotbremse*, der giver forbundsstaten mere kompetence og betyder fælles retningslinjer (i forhold til det såkaldte incidenstal) for *lockdown* bl.a. for indførelsen af udgangsforbud om natten. Merkel har virket passiv og måske også træt, og mange synes, at det er på tide, at hun til september 2021 træder tilbage

som forbundskansler efter 16 år på posten. Hendes håndtering af corona-krisen kommer til at give nogle negative skrammer til en ellers flot politisk karriere.

Merkels afløser?

Det mest spændende aspekt ved supervalgåret er naturligvis, hvordan corona-krisen og Merkels bebudede afgang som kansler vil komme til at påvirke udfaldet af valget til Forbundsdagen søndag den 26. september 2021. Kan de kristelige partier CDU/CSU uden Merkel i spidsen bevare kanslerposten og dermed ledelsen af tysk politik? Det virker, som det tegner sig i øjeblikket, bestemt ikke sikkert, ja, tvivlsomt. Spændende er det selvfølgelig også om end i mindre grad, hvad de kommende landdagsvalg i fire østtyske delstater vil fortælle om AfD's styrke - AfD har her haft en stabil opbakning på omkring 20 % af vælgerne, men partiet har ellers ikke set ud til at have udgjort et alternativ under krisen og kunnet lukrere på den. Partiets nye program "Deutschland - aber normal" rummer ikke noget svar herpå. Men selvfølgelig er det vigtigt, om CDU også vil blive afstraffet her i de østtyske delstater.

Der er i øjeblikket også andre åbne spørgsmål. Uafklaret var længe, hvem CDU/CSU ville opstille som kanslerkandidat efter Merkel, valget stod mellem to ministerpræsidenter Armin Laschet (CDU) fra Nordrhein-Westfalen eller Marcus Söder (CSU) fra Bayern. Hvem der skulle være de to kristelige partiers kanslerkandidat blev til sidst afgjort i april. CDU's landsledelse valgte at stå fast på, at partiets formand Laschet skulle være kandidat, hvorefter Söder trak sig som kandidat. Længe så udfaldet uvist ud, efter at Markus Söder lod vide at han godt ville stille op som kanslerkandidat. Det førte til en rivalisering, der lignede en åben magtkamp mellem de to kandidater, der risikerede at splitte CDU/CSU. De tyske vælgere syntes at tro mest på Söder, der har optrådt bestemt og lidt som Mette Frederiksen under krisen, mens Laschet mere har fremtrådt vag, ja, famlende og usikker i stil med Merkel. Mens Söder repræsenterer en dynamisk og moderne konservatisme, står Laschet mere for Merkels centrumslinie og status quo politik. Men nu synes det afgjort til fordel for Laschet, der også fremstår mindre populær og i de tyske vælgeres øjne mindre egnet som kansler. Et afgørende spørgsmål synes længe at have været, om det store CDU ville acceptere en kanslerkandidat fra det mindre søsterparti CSU - det er sidst sket for godt 20 år siden med Edmund Stoiber, der lige som tidligere Franz-Josef Strauss i 1980 tabte valget til SPD. En selvbevidst kansleraspirant fra CSU har endnu ikke vundet et kanslervalg. Stod en mulig CSU-kandidat foran for tredje gang at skulle tabe et valg? Historien tilsagde det nok. Det videre spørgsmål er imidlertid, om det med forventet fortsat afstraffelse af CDU/CSU vil være nok med enighed om en fælles kandidat til at beholde kanslerposten - det ser ud til at være ret usikkert. For der synes at være opstået tvivl om CDU's påståede kompetence til og angivelige eneret eller krav på at regere Tyskland. Som meningsmålingerne står i øjeblikket tyder det på, at der som følge af utilfredsheden med regeringen (og

især CDU) ikke længere efter det kommende valg vil være flertal for den nuværende koalitionsregering mellem CDU/CSU og SPD. Til gengæld tegner der sig for første gang i lang tid (i næsten 16 år) en reel mulighed for at der kan dannes en regering uden CDU/CSU og dermed uden en kristelig-demokratisk kansler - sidste gang det syntes muligt var i 2005, da Gerhard Schröder (SPD) alligevel ikke var parat til at indgå en såkaldt rød-rød-grøn koalition med De Grønne og Die Linke, der så ud til at kunne mønstre et lille flertal. En alternativ regeringsmulighed, en såkaldt "Ampelkoalition" ("lyskurvskoalition") mellem SPD, FDP og De Grønne står nemlig pt. til at skulle få opbakning fra knap 48% af vælgerne og dermed med det nødvendige absolutte flertal i Forbundsdagen for at kunne vælge en grøn eller socialdemokratisk forbundskansler.

Mulige vindere. Mulige koalitioner

Der ser derfor ud til at tegne sig to regeringsmuligheder efter forbundsdagsvalget til september. På den ene side en "Ampelkoalition" formentlig ledet af De Grønne, der nemlig pt. med 23% støtte ligger klart foran SPD (16%) og FDP (9%). Og på den anden side ser den eneste mulighed for CDU/CSU (pt. 28%) at beholde kanslerposten ud til at være i en regeringskoalition med De Grønne. Men om den er realistisk med en kansler fra et svækket CDU/CSU er uvist. Også De Grønne lod længe vente på sig med deres kansleroption - partiet havde to mulige kandidater Annalena Baerbock og Robert Habeck -, men partiet fremstod meget stærkt og selvbevidst. Ikke mindst fordi et flertal af tyskerne anser De Grønne som mest kompetente til at løse det problem der optager tyskerne mest. Nemlig klimakrisen. Lige som CDU/CSU har De Grønne afgjort valget af kanslerkandidat her i april - De Grønne har just i demonstrativ fordragelighed afgjort at Annalena Baerbock bliver nr. 1 og kanslerkandidat, mens Robert Habeck bliver nr. 2. Annalena Baerbock ser ud til at være et frisk pust, hun er veltalende og talte efter valget af hende om nødvendigheden af et op- eller nybrud og en fornyelse i Tyskland, og at De Grønne var parate til at udvise "Führungsqualität", altså dygtig ledelse af en regering. Første prioritet vil kampen for beskyttelse af klimaet få. Om CDU/CSU eventuelt vil gå ind i en regering under ledelse af en grøn kansler er uvist. For CDU har altid haft ledelsen i de forbundsregeringer partiet har været med i - og kan partiet virkelig acceptere en rolle som juniorpartner? Det er næppe troligt. Et sådant samarbejde har ellers tilsyneladende fungeret godt i delstaten Baden-Württemberg hvor De Grønne under ledelse af Winfried Kretschmann har regeret sammen med CDU som juniorpartner og også har tilkendegivet, at de efter delstatsvalget agter at fortsætte regeringssamarbejdet.

Ud over de to nævnte kanslerkandidater Laschet og Baerbock stiller SPD også med den nuværende finansminister Olaf Scholz som partiets kandidat. Men trods sin integritet og intelligens tilskrives han færre chancer med mindre SPD ved valget skulle blive større end De Grønne. Og det tyder udviklingen ikke på. Krisen for SPD hænger sammen med, at partiet ikke synes at have fået noget ud af

regeringssamarbejdet med CDU/CSU, og at det har været fodslæbende i det spørgsmål, der optager tyskerne mest. Næmlig klimakrisen. Størst chancer må i øjeblikket tilskrives Annalena Baerbock, mens Laschet nok med en noget kikset optræden mere ligner en taber. Eller kan han overraske? Hvis kansleren skulle vælges direkte af de tyske vælgere, ligger Baerbock her i maj et stykke foran de to andre kandidater. Annalena Baerbock udstråler den charme og karisma som hendes to modkandidater Laschet og Scholz savner, og hun symboliserer det opbrud og den fornyelse, som de ikke repræsenterer. Så alt i alt tegner valget til Forbundsdagen sig åbent og spændende – med en fordel til De Grønne: For ifølge de seneste meningsmålinger her fra sidst i april er De Grønne med 28% opbakning fra vælgerne i øjeblikket det største parti, mens CDU/CSU er røget ned på 21% opbakning og SPD ligger på 16%. Så et opbrud ser ud til at aftegne sig. Men meget kan nå at ændre sig - der er fortsat godt 5 måneder til at valget til Forbundsdagen skal finde sted.

Tyskland i Europa

For Europa, EU og tysk Europapolitik vil et sådant muligt regeringsskifte til en “Ampel-Koalition” i Berlin næppe få de store konsekvenser, da såvel SPD, FDP som De Grønne er deciderede og stærke tilhængere af europæisk samarbejde i EU. Alle tre har beklaget at Storbritannien har meldt sig ud af EU. Men kan de tilføre tysk Europapolitik nyt input? Det bliver spændende at iagttage. Merkel har i europæisk henseende ikke været nogen visionær lederskikkelse som sin forgænger Helmut Kohl, men snarere en habil manager eller forvalter, der effektivt har bidraget til at løse kriser i EU, men som ikke er fremkommet med fremsynede planer. Og det er tænkeligt, at en eventuel grøn forbundskansler ville kunne mobilisere et større og mere dynamisk engagement i tysk Europapolitik. Der skal i den sammenhæng bare erindres om at sidst De Grønne var i regering fremlagde daværende udenrigsminister Joschka Fischer i en berømt tale i 2000 ideen om at udbygge og uddybe integrationen med en europæisk forfatning for EU, der som bekendt ikke blev til noget, fordi vælgerne i Holland og Frankrig stemte nej.

Arbejdets centralitet som grundlag for en ny udviklingsmodel.

Maurizio Landini

*Forfatteren (f. 1961) er leder af Italiens største fagforbund CGIL, der har rødder tilbage til det første enhedsforbund, dannet i slutningen af 1800-tallet. Det gamle socialistiske CGL blev opløst under fascismen, men genopstod efter anden verdenskrig. Det blev hurtigt splittet op i mindre forbund som en følge af divergerende holdninger til Marshall-planen. Landini blev sat i spidsen for CGIL i 2019 efter i mange år at have været leder af metalarbejderne i FIOM. Bidraget er hentet fra tidsskriftet *ItalianiEuropei* n. 2, 2021, der er et forum for en bred centrum-venstre debat i Italien. Det blev grundlagt i 1998 af bl. a. Massimo d'Alema og Giuliano Amato, der begge har en fortid i de nu hedengangne partier PCI og PSI. Den danske oversættelse ved Gert Sørensen (red.).*

Krisen, vi lever med, er uden fortilfælde. Tilmed er krisen tilbage i 2007-08, som ikke alle europæiske lande er kommet ud af, fuldt af en omfattende pandemi. Netop denne dramatiske situation viser med al ønskelig tydelighed, at den aktuelle vækstmodel har spillet fallit og har forstærket ulighederne mellem mennesker indbyrdes og nedbrudt det ligevægtige forhold mellem natur og menneske. Vi er virkelig midt i en systemisk krise. Der er en nødsituation på sundhedsområdet, og samtidig udvikler den økonomiske og sociale situation sig med stor hast og fletter sig ind i en alvorlig miljøkrise. Det er især landene i det højt udviklede Vesten, der er ramt. De er taget på det forkerte ben, og de har heller ikke været forberedt på at tackle begivenheder af det omfang. Besparelspolitikken, der har været ført i disse år og med særlig nidkærhed netop i Europa, har ramt velfærdsydelserne, reduceret de sociale modforanstaltninger og undermineret det demokratiske engagement og hele netværket af sociale relationer. Det paradoksale er, at de samfund, der anser sig selv for at være stærkere og mere 'moderne', også er dem, der har afsløret deres sårbarhed.

Arbejdets marginalisering og den nye teknologi

Når det kommer til stykket, har pandemien åbnet en Pandoras æske og fået en i forvejen udbredt følelse af utilpassehed til at eksplodere. Social fragmentering og løsarbejde som arbejds- og livsvilkår er træk, der naturligvis i vekslende målestok er til stede i alle udviklede lande. Faktisk forholder det sig sådan, at arbejdets værdi og vægt i samfundet såvel som i den førte politik er helt og aldeles marginaliseret.

I overgangsårene fra det 20. til det 21. århundrede har der kunnet spores en regulær politisk og kulturel fortrængning af det store spørgsmål vedrørende arbejdet.

I årtier har det politiske niveau, og det omfatter også venstrefløjen i alle dens komponenter, mistet evnen til at forstå de igangværende processer og dynamikker og konsekvenserne deraf for de enkelte individers konkrete vilkår. Helt bevidst har man tilsidesat idéen om arbejdets centrale rolle. Det er naturligvis ikke en tilfældighed, at venstrefløjen har været fuldstændig tonedøv og ude af stand til at give udtryk for et alternativ til en af de alvorligste kriser, som kapitalismen har været ude i med finanskrisen.

Alt dette er paradoksalt nok indtruffet, samtidig med at arbejdet har invaderet hverdagslivet og nuanceret selve begreberne om arbejdstid og arbejdssted, der overskrider fabrikernes og kontorernes fysiske rammer og breder sig ud over territoriet og helt ind i mænds og kvinders boliger. Segmenteringen af produktionsens cyklus - fra idéfasen til en vares eller en ydelses introduktion på markedet - reguleres og kontrolleres af informatiksystemer og af konkurrencen om omkostningerne. Det har bidraget til at udbrede typer af aftalekontrakter, der går i retning af lavere lønninger og dårligere arbejdsvilkår.

I 1960erne og 1970erne herskede der nærhed mellem dem, der arbejdede, og der var også en ensartethed i arbejdsvilkårene. I dag står vi over for et arbejdsmarked, der er fragmenteret og opdelt. Allokeringen af funktioner, der før blev varetaget inden for virksomhedens mure, samt de lange kæder af licitationer og underlicitationer har skabt uligheder i løn og rettigheder. Meget ofte forholder det sig sådan, at der på de samme arbejdspladser findes kvindelige og mandlige arbejdere, der, selv om de udfører identiske operationer, alligevel arbejder under forskellige vilkår og har forskellige rettigheder. Det skaber splittelse, mens solidariteten ikke længere er givet. Og det falder tungt tilbage på den enkelte. Som et sted for identitet og frigørelse (i økonomisk, social, politisk og kulturel henseende) giver arbejdet stadig mere anledning til ensomhed og fremmedgørelse. Man har skabt det indtryk, at ved at reducere rettighederne vil man opnå vækst og udvikling. Det er ikke sket, og i stedet har man fået en drastisk forringelse af arbejdsvilkårene i et sådant omfang, at man meget ofte forbliver fattig, selv om man er i arbejde. Løsarbejde, ufrivilligt arbejde på *part time* basis og reduktion af rettighederne har skabt en udbredt følelse af utilpassesthed og udelukkelse. Det er processer, der truer med at generere mere systematiske former for marginalisering, og som i særlig grad rammer kvinderne og de unge.

Man siger gerne, at den teknologiske revolution danner det materielle grundlag for en ny fase med vækst og udvikling. Der er ikke tvivl om, at kommunikations- og informationsteknologierne vil kunne tilbyde en mulighed for at tilrettelægge arbejdet i mindre hierarkiske og mere åbne former, hvor det drejer sig om at investere i den mandlige og kvindelige arbejders selvstændighed og faglige kunnen. Det er dog i dag ikke den retning, som den teknologiske fornyelse og videnssamfundet, som det i almindelighed kaldes, er slået ind på. I virkeligheden er denne fornyelse et åbent felt for modsætninger og konflikter. Den er præget af

de værdier og målsætninger, der har slået igennem de sidste årtier, og af de valg og strategier, som de store økonomiske grupper og magtinstanser har lanceret og - det ligger i deres natur - skilt ud fra individers og deres territoriers videre skæbne. Det er netop i denne sammenhæng, at brugen af stadig mere komplekse teknologier med idéudviklingen i en centrale rolle har skabt en uhørt koncentration af de strategiske funktioner, af viden og indsigt, og en tilsvarende decentralisering af de store virksomheders operative aktiviteter.

Desuden har der været en tendens til at prioritere de kortsigtede investeringer fremfor de langsigtede investeringer i udviklingen af nye produkter eller i opkvalificeringen af de kvindelige og mandlige arbejders kompetencer. Det har banet vejen for splittelser og uligheder, eksempelvis mellem en snæver gruppe af individer, der er engageret i virksomhedernes strategiske funktioner, og et bredt lag af arbejdere, der varetager rutineprægede opgaver, og som ser en risiko for, at deres faglige bagage bliver overflødig. Den aktuelle fragmentering, parcellering og underordning af arbejdet træder også frem i disse processer. Det er et vilkår, der går langt videre end det manuelle og snævert produktive arbejde.

Pandemien har med andre ord gjort det endnu mere indlysende, at denne vækstmodel ikke er holdbar. I særlig grad i Italien, fordi vores land allerede fra de første faser befandt sig i en meget alvorlig situation. Italiens krise handlede ikke kun om udbredelsen af en virus; den har dybe rødder og går langt tilbage i tiden. Den interagerer med svaghederne i det produktive system, der samler sig om meget lidt innovative sektorer og har en overvægt af små virksomheder. Dertil kommer så en mangeårig mangel på offentlige investeringer i infrastruktur, i forskning og innovation, samt udbredelsen af forskellige former for løsarbejde af ringe kvalitet og meget ofte uden nogen form for beskyttelse. Det er ikke tilfældigt, at vi midt under nødsituationen har kæmpet for at aktivere forskellige instrumenter - arbejdsledningskasse og lønsikring -, der kunne beskytte alle former for arbejde.

Der er imidlertid endnu et aspekt, der ikke er mindre vigtigt end de øvrige, og som her skal trækkes frem i lyset. Med udbruddet af pandemien er man begyndt at diskutere den idé, at arbejdet ikke længere er relevant, at arbejdet, især det manuelle arbejde, ikke længere eksisterer og er blevet noget marginalt i de moderne, udviklede samfund. I løbet af det sidste års dramatiske nødsituation er denne fordom blevet fejlet til side. I dag står vi over for den kendsgerning, at former for arbejde, der blev betragtet som marginale og overflødige, nu har vist sig at være helt essentielle. Også de former for arbejde, der var usynlige, er pludseligt gået hen og ligefrem blevet uundværlige. Det drejer sig om de såkaldte *riders*, der arbejder inden for logistik, om dem, der arbejder i landbrugs- og fødevarersektoren og inden for vareudbringning, og om dem, der arbejder med renligholdelsen af vore byer og med bortfjernelsen af affald. Alle betaler de en høj pris for deres ekstraordinære engagement, når man sammenligner med manglen

på ressourcer, der igen er et resultat af de nedskæringer, der i disse år er foretaget i vort velfærdssystem.

Et nyt paradigme i et europæisk perspektiv

Det er netop her, man er nødt til at tage afsæt, i arbejdets centrale rolle som målestok og kriterie for grundlæggelsen af en ny vækstmodel. Når nødsituationen er overstået, kan man ikke vende tilbage til, hvordan det var før. Der er en cæsur mellem før og efter pandemien. Og tiden efter har behov for nogle valg, der er radikalt forskellige fra tidligere valg. Så længe sundhedskrisen står på, drejer det sig i dag imidlertid om at forlænge stoppet for afskedigelser og opretholde diverse løntilskudsordninger. I den forbindelse skal der defineres en reform, der omfatter de sociale støddæmperforanstaltninger og relateres til en national plan for uddannelse af arbejdskraften, inspireret af universelle og solidariske principper. Desuden medfører pandemien og den afstand og adskillelse, der følger deraf, en udbredelse af *smart working* og af fjernarbejde. Disse former for arbejde kan antage forskellige karakterer. De kan øge arbejdsrytmerne og kontrollen og isolere arbejderne, eller de kan udvide de mandlige og kvindelige arbejderses råderum for selvstændighed, ansvar og faglighed. Af den grund er det afgørende at få dette redskab ind i forhandlingerne med fokus på at beskytte den, der arbejder: Arbejdstid, ret til at koble sig af nettet, pauser, efteruddannelse, fastholdelse af et princip om kollektivt arbejde, også når man er alene. Der er med andre ord behov for en radikal ændring.

På den baggrund er den europæiske kontekst afgørende. Det ville være for snæversynet ikke at fange de forandringer, der det sidste år er indtruffet i EU's politik. Den Europæiske Centralbanks initiativer, fastfrysningen af Stabilitetspagtens stramme budgetkrav og af forbuddet mod statsstøtte, de enorme summer, som *Next Generation* programmet repræsenterer, alt sammen er en klar kursændring i forhold til de retningslinjer, som den økonomiske politik har fulgt de seneste år. De seneste valg har efter en fase med usikkerhed og uro banet vejen for, at man kan tage fat på nødsituationen og præcisere de initiativer, der skal til for igen at sætte gang i hjulene. Det er klart for alle, at alle disse forholdsregler er resultatet af en politisk konfrontation, der er åbnet på det europæiske plan, og som også har defineret nye alliancer mellem landene. Netop af den grund bliver det vigtigt at bruge de europæiske ressourcer godt. De skal anvendes ikke kun for at ændre og genskabe betingelserne for Italiens og det enkelte lands udvikling men også med henblik på at fremme en ændring af EU's traktater. Netop tragedien med Covid-19 har synliggjort den strukturelle karakter af den krise, som vi lever i. Af den grund er der behov for at gentænke og omlægge vækst- og udviklingspolitikkerne. Igennem lang tid har man i eksempelvis Italien undladt at definere den relevante industripolitik og pege på, hvad der skal prioriteres og investeres i. Man har valgt en vej, der satser på at mindske de sociale bidrag for i stedet at give

bonusser og skattefordele uden nogen betingelser. Disse foranstaltninger har opslugt enorme ressourcer; men de har givet lidt, hvad angår vækst og arbejde.

Hvorledes og hvorhen skal udviklingen så rette sig? Hvilke strategiske sektorer skal ressourcerne og kompetencerne styres hen imod. Årtiers liberalistiske politik har efterladt det indtryk, at markedet, blot det var frit til at agere, ville skabe vækst og velfærd for alle. Imidlertid kommer vi ikke alene fra år med gentagne kriser og haltende vækst; men vækstmodellen, der bygger på markedets fortrinsstilling, har medført en eksplosiv udvikling af ulighederne, en forarmelse af de fælles offentlige goder og en dramatisk miljøkrise, som klimaforandringen er det mest indlysende bevis på. Faktisk har udbredelsen af Corona-virussen meget at gøre med ødelæggelsen af miljøet, af biodiversiteten, med luftforureningen og med jordens udpining. I dag kommer kampen og initiativet til at stå om at fremme en ny udviklingsmodel, der er rettet mod kvaliteten i, hvad der produceres, og gælder opvurderingen af de fælles offentlige goder og af viden og kultur, af et kvalificeret socialt liv. Der findes paradoksalt nok i de mest udviklede samfund en stor efterspørgsel, endnu uden svar, på følgende områder: fornyelse af territoriet og af byzonerne, den kollektive mobilitet, vedvarende energikilder og energibesparelser, sundhed og uddannelse, fødevarernes kvalitet, cirkulær økonomi og gennemtænkt vedligeholdelse. Alt dette betyder, at det er den samme industri, der går ind i en afbalanceret og bæredygtig udvikling på det sociale og miljømæssige plan.

Hvad der her er linet op, er behov og spørgsmål, der i vid udstrækning endnu ikke har fundet et svar, men som, hvis de virkelig bliver taget op, kan forbedre livskvaliteten og åbne op for betydelige jobmuligheder.

Selve den digitale revolution kan ledes i den retning. I dag er de nye ressourcer at finde i data og i deres brug. Kontrollen med disse ligger ene og alene i hænderne på en snæver gruppe af store multinationale selskaber, der har skabt deres magt og deres formuer netop ved at forvalte data med kommercielle formål og med henblik på profit. Dataene er dog knyttet til enkeltpersoners liv, og det rejser et stort demokratisk spørgsmål. Tiden er inde til at bringe disse ressourcer tilbage til fællesskabet og lede dem i retning af de store sociale opgaver, der omfatter temaer som sundhed, kampen mod forureningen og borgernes deltagelse i det offentlige liv.

Den nære fremtids valg

De spørgsmål, vi hidtil har peget på, vedrører ikke en fjern fremtid. De kræver engagementer og præcise valg allerede i dag med ressourcerne fra EU's *Next Generation* program som en første begyndelse. Og de lægger op til at definere kriterierne klart. For det første kan en forandring af disse dimensioner ikke overlades til markedet. Der er derimod behov for en ny rolle til staten, der påtager sig

opgaven at sørge for 'fuld beskæftigelse' og følgelig definerer prioriteringer, retninger og strategier.

For det andet, hvis emnet, der i dag er på bordet, gælder Italiens produktive og sociale fremtid, er der behov for at aktivere og fremskynde samfundets forskellige aktører til at deltage i den demokratiske proces. Faktisk vil forandring sige at skabe liv til et socialt transformationsprojekt, der forankrer sig i de konkrete forhold mellem enkeltpersoner og har afsæt i arbejdets verden. For at opbygge landets fremtid er der behov for arbejdernes aktive deltagelse. Det kræver investeringer i arbejdet og herunder en sikring af retten til kontinuerlig uddannelse og til viden, dvs. et individs subjektive ret; en fundamental ret, hvis man vil undgå at ligge under for arbejdets nye organisationsformer, og hvis ikke man vil give op over for de nye uligheder, blandt hvilke udelukkelsen fra viden og indsigt udgør den alvorligste og mest diskriminerende form. Hvis arbejdets kvalitet, individet og værdigheden skal i centrum for de økonomiske, politiske og sociale valg, vil det sige, at arbejderne har ret til at blive involveret og tage del i virksomhedernes valg og give deres besyv med, når der investeres.

En ny udviklingsmodel kan ikke stoppe ved virksomhedernes indgange, men må give sig udslag i nye former for demokrati og deltagelse.

Hvem overvåger overvågningskapitalismen?

Gert Sørensen

*Det korte svar på dette spørgsmål er, at det gør Shoshana Zuboff i bogen *The Age of Surveillance Capitalism* fra 2019 (1). Med Thomas Pikettys *Le capital au XXIe siècle* fra 2013 og nu Zuboffs har vi fået to af de allervigtigste værker fra de seneste små ti år om samfundenes tilstand.*

Har man læst Zuboff, er der ikke længere nogen undskyldning for ikke at tage stilling til fænomenet overvågningskapitalisme. I denne henseende følger værket en klassisk model: Vi må vide noget på et kvalificeret grundlag for at kunne træffe bedre beslutninger og handle klogere. Selv om overvågningskapitalismen har en altfavnende ambition, er der alligevel et råderum tilbage, der ikke bare er afledt af dens overgribende interesser, men som faktisk giver plads til en slags stillingskrig, en hegemonikamp om strategier ikke uden konsekvenser også for menneskets mentale og biologiske beredskab.

På mange måder udstikker Piketty de bredere historiske rammer for tendenserne i den kapitalistiske produktionsmåde, som overvågningskapitalismen er den seneste udbygning af. I konklusionen til sit værk sammenfatter forfatteren sine resultater og når frem til, at "en økonomi, der bygger på markedet og den private ejendom, og som overlades til sig selv, rummer betydelige konvergenskræfter, der navnlig er forbundet med udbredelsen af kompetencer og færdigheder, men også stærke divergenskræfter, der potentielt er farlige for vores demokratiske samfund og de sociale retfærdighedsværdier, som disse samfund er grundlagt på" (2). Piketty slår ned på den destabiliserende faktor, der ligger i produktionsmådens indbyggede modsigelse mellem det altid højere afkast (r) af den investerede kapital og den altid lavere vækstrate i indkomst og produktion (g) efter formlen for samfundsmæssig ulighed $r > g$ (læses: r er altid større end g). Man kan også af disse konkluderende betragtninger slutte, at de kræfter i kapitalismen, der skaber orden eller forventes eller påstås at gøre det, under uændrede forhold vil blive undermineret af de kræfter, der skaber uorden. Den neoliberalistiske vending i den internationale kapitalisme har blot forstærket denne ligning ved at flytte afkastet over i rent finansielle spekulationer (*financialization*) uden reel bund i den konkrete økonomi.

Det er næppe for meget sagt, at *Big Tech* fra første færd har haft sine drømme om en bedre verden og har styrket vore kompetencer og færdigheder, når det gælder samkøring og generering af viden og sociale kontakter. Men verden er også blevet fanget på det forkerte ben af de før så snilde teknologier, der længe har vist nogle andre og stærkt foruroligende sider af deres virke. Hvor er vi på vej hen, og vil vi derhen? Det er nogle af de mange spørgsmål, som Zuboff ridser op i sin bog om de nye frontlinjer for magt og politik. Umiddelbart forbinder vi overvågning med spionernes eller politiets verden. En i forvejen mistænkt person

bliver skygget i gaderne uden dennes viden. Efterhånden som det ikke giver tilstrækkelige resultater, sætter man overvågningskameraer op overalt, der principielt gør alle, skyldige som uskyldige, til genstand for registrering.

Med overvågningskapitalismen har vi at gøre med et særligt træk ved en produktionsmåde, der allerede er kendt og velbeskrevet fra Marx og frem til Piketty. Det er ikke fordi denne nye fase i kapitalismens århundrede lange historie mindsker produktionsmådens 'vilje' til akkumulation af ressourcer og til en ulige fordeling af disse ressourcers brug til fordel for en egentlig oligarkidannelse i vore samfund. Tværtimod tydeliggør den seneste fase endnu engang, hvor stærke destruktive og nedbrydende kræfter der er indbygget i den kapitalistiske produktionsmåde som en historisk kontingens organisationsmodel, hvis ikke de imødegås af politiske og sociale kræfter inden for samfundsformationen som helhed. Det var en visdom, som Karl Marx profilerede som videnskabsmand og som politiker, og som også lå bag dannelsen af Første Internationale og de tidligste arbejderorganisationer i sidste halvdel af det 19. århundrede.

Paradigmeskifte

Den 9. august 2011 overhalede Apple Exxon Mobil som verdens mest værdifulde børsnoterede selskab. I 2014 fortrængte Google det gamle olieselskab (s. 117). En klar indikator på retningen fik man imidlertid allerede i 2009, da en af juvelerne i det gamle industrisamfund *General Motors* gik konkurs (s. 587). Det presede yderligere de aftalesystemer, som arbejdsmarkedets parter havde forhandlet sig frem til op igennem efterkrigstiden. Omend industrikapitalismens dage ikke var talte, så var dens hidtidige dominans vigende. Der skulle dog fortsat leveres olie for at holde maskinerne i gang, og varer og personer skulle fortsat transporteres rundt for at fremstille Apples produkter som de fysiske genstande, computere, ipads og iphones også var i deres materialitet. Samme augustdag i 2011 udbrød der voldsomme optøjer i Londons forstæder, der angiveligt ikke er blevet set voldsommere siden *the Gordon Riots* i 1780. Det er dog et mønster, der er set før i kapitalismens historie. Men til forskel fra tidligere kan de marginaliserede grupper i dag ikke tilsvarende regne med at have organisationer til rådighed, der kunne give opstanden mod de ulige vilkår en politisk løsning.

Disse begivenheder afspejlede for det første en udbredt utilfredshed men også afmagt og desorientering blandt de marginaliserede befolkningsgrupper. De var imidlertid også et fingerpeg om nogle af følgerne efter den neoliberalistiske vending. Med sine dereguleringer fra 1980erne havde dette skifte allerede bidraget til at undergrave de fælles institutioner ud fra en ideologiske målsætning om at stille individet frit over for et styrket og nærmest enerådigt markeds vare- og arbejdsudbud uden snærende bånd til faglige og politiske organisationer. Det var i dette regi, at den nyeste fase i kapitalismens historie lancerede sine bud både på nye kilder til rigdom og på løsninger af behovet for nye måder at sikre social

stabilitet på. Dette dobbelte formål har dog vist sig ikke at være i stand til at ophæve produktionsmådens indbyggede modsigelse mellem utopien om universel velstand og velfærd og den sociale uretfærdighed, skabt af den konkrete udmøntning af denne utopi.

De særtræk, der rykker overvågningskapitalismen i forhold til kapitalismen som sådan, er knyttet til opkomsten af *Big Tech*, der foruden Apple omfatter andre kendte brands som Microsoft, Google og Facebook m.fl., der gør teknologien til en afgørende faktor for ikke bare at skabe nye sociale relationer i produktions-såvel som i privatlivet men også for at producere og indhente informationer. I denne henseende gør overvågningskapitalismen ensidigt “krav på den menneskelige tilværelse som et gratis råmateriale, der kan omsættes til adfærdsdata. Uanset at nogle af disse data anvendes til forbedring af produkter eller tjenesteydelser, erklæres resten for at være patentbeskyttet *adfærdsoverskud*, som indføres i avancerede produktionsprocesser kendt som ‘maskinintelligens’ og derfra forarbejdes til *forudsigelsesprodukter* med henblik på at beregne vores handlinger nu, lige straks og senere. Til sidst bliver disse forudsigelsesprodukter handlet på en ny type marked for adfærdsforudsigelse” (s. 18).

Da mange virksomheder vil være interesseret i sådanne informationer til brug i deres egen produktudvikling, har denne forretningsmodel gjort *Tech*-firmaerne umådeligt rige og øget deres kursværdi eksponentielt. Der er altså udviklet en teknologi, der ikke bare kender til vor adfærd i både det offentlige rum og inden for hjemmets fire vægge, men som også kan forme den. Det danner grundlag for “en ny type magt”, en instrumentær magt, der “kender og former menneskelig adfærd med tanke på andres formål” (s. 19). Eller sagt på en anden måde: *Tech*-firmaerne ved mere om os end vi om dem. Der ligger heri en asymmetri, der for så vidt altid har været magtens prærogativ, hvis man tager dens tendens til at lukke sig om sig selv og sine hemmeligheder (*arcana imperii* hedder det allerede hos den romerske historiker Tacitus) i betragtning: “De akkumulerer enorme felter af ny viden *fra os*, men ikke *til os*” (s. 22). De yderste konsekvenser heraf er, at der bliver skabt et samfund “uden udgang” og uden “retten til fristeder” (s. 33) og dermed uden ret til privatlivets fred.

Zuboff henter mestendels sit empiriske materiale fra den amerikanske virkelighed og retter fokus mod de fortrinsvis private firmaer, der i denne kontekst har bragt sig frem med deres monopoler på indhentning af informationer. Men det er indlysende, at der er andre end markedets og det private erhvervslivs aktører, der har interesse i dette opsving i de teknologiske muligheder for at forbedre konkurrencevilkårene. I vid udstrækning benytter staterne de samme teknologier til at registrere en befolknings mellemværende med de offentlige myndigheder og indtil videre med befolkningens stiltiende accept. Det er også velkendt, at diverse efterretningstjenester gør brug af den udvidede adgang til overvågning af borgerne for ad den vej at kunne fange gentagen mistænkelig adfærd og gribe ind i

tide, som det er udbredt praksis i terrorbekæmpelsen og har været det siden 11. september 2001. De nye teknologiske muligheder har desuden fundet anvendelse til at fremme bestemte politiske interesser. Det mest eklatante eksempel var de operationer i det skjulte, som *Cambridge Analytica* satte ind med for at sikre Donald Trump sejren i 2016 og Brexit-fløjens succes i 2017. Endelig har Kina implementeret en statslig overvågningstrategi, der på mange måder er mere vidtgående, end vi hidtil har set i Vesten med det klare formål at sikre en statskapitalistisk drevet økonomi, uden at Det Kinesiske Kommunistpartis magtmonopol bliver bragt i fare.

Der ligger her nogle aspekter af problemstillingen, som Zuboff kun i mindre grad adresserer. Det er nu ikke en egentlig kritik, men blot en påpegning af temaets gigantiske omfang. Selv klassificerer Zuboff sit tema som “uden fortilfælde” (23). Det kan man måske sige, når vi ser på brugen af kunstig intelligens og *the Internet of Things* samt på hurtigheden, hvormed disse er blevet bragt i anvendelse og bredt accepteret. Det virker unægteligt antikveret, når man i dag besøger Stasis hovedkvarter i det gamle ØstBerlin og ser, hvorledes man ikke var nået længere end til et hulkortsystem med navne på ‘folkefjenderne’ og et arkiv med fysiske duftspor, så opdrættede hunde kunne snuse sig frem til de formastelige. Men når det gælder selve overvågningen har det altid været en integreret del af et magtapparats måde at fungere og konsolidere sig på. Man kan bare tænke på Modreformationens katolske kirke, der via sine religiøse ritualer havde gjort det til en vane, at den troende jævnlige gik til skrifte og bekendte sine synder. Denne adfærdsregulering fra bunden af har fået forskere i perioden til i dette tilfælde at tale om et første eksempel på et totalitært styre.

Fra sidespor til hovedspor. Forudsætninger

Når tingene har fået lov til at accelerere, som de vitterligt har gjort, skyldes det i høj grad, at nogle strømninger inden for økonomisk og psykologisk tænkning, der efter krigen kun havde marginal indflydelse, fra 1980erne er blevet *mainstream*. I 1947 blev the Mont Pelerin Society grundlagt på initiativ af økonomen Friedrich von Hayek, der fik Nobelprisen i 1974. Med i gruppen, der så sig selv som en ‘kollektiv intellektuel’, fandt man andre navne som Milton Friedman, ligeledes økonom af fag og Nobelpristager i 1976. I begge tilfælde var denne udmærkelse udtryk for en voksende anerkendelse. Det var i dette miljø, at det neoliberalistiske paradigme tog form. Imidlertid var det den keynesianske model, der kom sejrigt ud af konfrontationen i første omgang, og lagde præmisserne for efterkrigstiden ‘gyldne år’, som den engelske marxistiske historiker Eric Hobsbawm benævnte de første tredive år efter anden verdenskrigs afslutning med henvisning til opbygningen af den moderne velfærdsstat. Denne models hegemoni måtte imidlertid vige, efterhånden som neoliberalismens globale dereguleringsmodeller tog over og gav plads til andre forestillinger om, hvad et individ var for en størrelse.

Med det 18. århundredes Oplysningstid udviklede der sig nogle nye bånd mellem individ og stat. Suveræniteten var ikke længere forbeholdt de få eller hin enkelte monark, men blev overført til de mange. Individet udskilte sig fra almuen, fik rettigheder og måtte underkaste sig en række pligter, mens staten forvaltede disse ydelser på grundlag af et folkeligt mandat, der siden de første forfatningsinitiativer efter den franske revolution har fået en stadig større bredde, efterhånden som almen stemmeret, også gældende for kvinder blev indført. Der er her tale om en individualisering, der er "en konsekvens af langvarige moderniseringsprocesser" (s. 48). Med velfærdsstaten blev denne ekspansive og inkluderende individopfattelse udbygget med borgerens ret til sundhed, uddannelse og social omsorg, som den kapitalistiske vækstmodels primære aktører gik med til, så længe kravet om *surplus* kunne forenes med de øgede offentlige udgifter til forbedring af arbejdskraftens fysiske og intellektuelle beredskab og med pæne lønstigninger for at stimulere det private forbrug.

Margaret Thatcher udtalte i 1987: "I think we have gone through a period when too many children and people have been given to understand 'I have a problem, it is the Government's job to cope with it!' or 'I have a problem, I will go and get a grant to cope with it!' 'I am homeless, the Government must house me!' and so they are casting their problems on society and who is society? There is no such thing! There are individual men and women and there are families and no government can do anything except through people and people look to themselves first". De berømte ord faldt i et interview til livsstilsmagasinet *Woman's Own* og var egentlig blot en ajourføring på højeste plan af den opsigelse af efterkrigstidens samfundspagt, som allerede havde fundet sted i det forudgående årti.

Det er den neoliberalistiske drøm om *homo oeconomicus*, der her træder frem, hvis rationalitet alene styrer efter at forstå markedets inderste logik og drage maksimal fordel deraf. I virkeligheden er det et mere afpillet og udsat individ, der her står tilbage i sin egen eksklusivitet. Det er et individ, der er ansvarlig for sin egen succes eller fiasko og derfor udvikler stadige forbehold over for enhver form for fællesskab. Det nedbryder også enhver form for institutionelt forsvar over for følgerne af den neoliberalistiske vending. Man kan konstatere, at med dette paradigmeskift, som fortalene anså for nødvendigt for at alle kunne blive rigere, faldt de årlige vækstrater, mens 'overskuddet' i vid udstrækning kom fra rene finansielle operationer uden bund i realøkonomien og forbeholdt de nye oligarkier, over for hvis fåtallige medlemmer (den berømte 1%) alle andre måtte fremstå som fiaskoer.

Psykologien følger lignende forskydninger fra frigørelsesprojekt til adfærdsregulering. Det var oprindeligt Freuds anliggende at frigøre individet ved at tematisere de traumer og fortrængninger, som hæmmede dets udfoldelse. Dette spor

blev taget op ikke mindst af den tysk-jødiske sociolog Herbert Marcuse. Under sit amerikanske eksil forfattede han en række bøger, som fik stor betydning for ungdomsoprøret i 1960erne. I *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society* fra 1964 tog Marcuse afsæt i sin baggrund i Frankfurterskolen og vendte sig kritisk imod de vestlige samfunds tilpasning til forbrugersamfundet, der reducerede det myndige individs frihed til blot at være et spørgsmål om at vælge frit blandt markedets mange produkter. Denne kritiske tilgang fik sit vel nok mest ekstreme udtryk i Gilles Deleuze og Félix Guattaris *L'Anti-Oedipe* fra 1972, der da også inspirerede efterdønningerne af '1968' i sidste halvdel af 1970erne.

B.F. Skinner, professor i adfærdsforskning ved eliteuniversitetet Harvard, leverede et modsvar til denne tendens. I hovedværket *Beyond Freedom and Dignity* (1971) afviste Skinner enhver forestilling om menneskelig værdighed som et udslag af selvoptaget narcissisme (s. 379). Mennesket er heller ikke frit. Frihed afslører blot, at man som individ ikke ved bedre (s. 428). I samme grad besidder mennesket derfor heller ikke et 'indre liv', der er skjult for omverdenen. Mennesket er alene et sæt af adfærdsformer, der kan gennemskues udefra af Den Anden, og så meget lettere kontrolleres. Med Skinners ord: "Vi er nødt til at foretage store forandringer af den menneskelige adfærd, og hvor meget vi end forsøger, kan vi ikke foretage dem blot med hjælp fra fysik og biologi ... vi har derimod brug for en teknologi til adfærd ... der i styrke og præcision er sammenlignelig med fysisk og biologisk teknologi". Der er noget profetisk over disse ord, som også definitivt afskriver frihed og værdighed, fordi idéerne bag "står i vejen for yderligere menneskelig udvikling" (s. 433).

Det digitale præsteskab.

Der ligger i denne dobbelte afkobling af økonomien fra staten og af individet fra fællesskabet og fra sin egen individualitet en helt afgørende forudsætning for de måder at tænke og handle på, som er karakteristisk for *tech*-giganternes nye oligarkier. De ville formentlig ikke være nået så langt, hvis ikke disse forudsætninger allerede havde sat sig igennem som rationalet bag de seneste årtiers prioriteringer med rødder tilbage i efterkrigstidens opbygning af *the big society*. Det skal ikke forbigås, at med velfærdsstatens udbygning skete der samtidig en øget offentlig registrering af befolkningen bl. a. med indførelsen i Danmark af personnummeret, der blev indført med folkeregisterloven i 1968. Industrisamfundets mest avancerede model, fordismen, var som en forudsætning for de højere lønninger også et ekstremt eksempel på social overvågning af arbejdskraften, der måtte underordne sig ingeniør Taylors *time-and-motion* tilrettelæggelse af arbejdsprocessen og i Henry Fords tilfælde også affinde sig med et inspektionskorps, der holdt arbejdskraften under opsyn også uden for arbejdstiden. Logikken lød: Hvis I vil have en billig masseproduceret bil og penge til at betale den, kræver det indførelsen af et 'despoti' på fabriksplan. Der lå allerede en

adfærdsregulering i efterkrigstidens samfund, der ikke blev mindre af forbrugersamfundets konformiteter. Det nye er, at teknologien nu forstærker den sociale disciplinering og gør de ændrede adfærdsformer til kilde for en ny akkumulationsmodel, der skaber rigdom via selve de sociale relationer. Mens industrisamfundet udnyttede mennesket som arbejdskraft, udnytter overvågningskapitalismen mennesket som sådant.

Følger man op på de ganske åbenhjertige udtalelser fra *tech*-virksomhedernes ledende repræsentanter er talen klar. I tillid til egen formåen og til det indlysende rigtige i, hvad man har at tilbyde menneskeheden, lægger man ikke bånd på sine forventninger, også selv om virkeliggørelsen af disse bryder grundlæggende med den demokratiske forfatningsorden. Hal Varian, økonomichef hos Google: "Da transaktioner nu er computerformidlede, kan vi iagttage adfærd, der tidligere ikke lod sig iagttage, og skrive kontrakter ud fra den. Det muliggør transaktioner, der tidligere ganske enkelt ikke lod sig gennemføre" (s. 259). Zuboff ser dette nye kontrakforhold som lidt af en tilsnigelse, al den stund der i virkeligheden er tale om det, hun kalder en "ukontrakt" (s. 261), dvs. en uretmæssig ophævelse af den enkeltes ejendomsret over de data, som den pågældende selv genererer og efterlader.

Larry Page, der sammen med Sergej Brin, grundlagde Google udtalte i 2013 om det ikke bare at reorganisere viden, men også om at reorganisere samfundet: "Hvis jeg tænker langt frem, forstår vores software dybest inde godt, hvad du er vidende og uvidende om, og hvordan man kan organisere verden for at gøre den i stand til at løse vigtige problemer" (s. 472). Der lægges her op til en helt ny model for relation mellem viden og samfund, da informationsbehovet i samfundet i denne fremtidsvision forudsætter en almen accept af, at der ikke er det hjørne af tilværelsen og af samfundslivet, der ikke er tilgængeligt for informationshøst. Det kræver formentlig en gennemgribende revision af retsstatens grundlag, der imidlertid alle på en række områder *de facto* er underløbet.

Alex Pentland, chef fra Media Lab på MIT, er blandt dem, der mest ihærdigt har rundsendt det nye budskab igennem hundreder af artikler og rapporter samt i bogen *Social Physics* fra 2014, der sammenstiller lovene for social adfærd med fysikkens love. Han har desuden været rådgiver for internationale organisationer og firmaer som World Economic Forum, Nissan, Telefonica og FN og er derfor i tæt kontakt med de internationale eliter. Pentland stiller store forventninger til fremtiden: "Om få år vil vi sandsynligvis have ufatteligt mange tilgængelige data om noget nær hele menneskeheden - på løbende basis. De fleste data findes allerede" (s. 501). I Pentlands optik er der to forhold, der er afgørende for en social organismes succes. For det første kræver det, at der er et engagement i at udvikle nye idéer og en selektion af de bedste. For det andet - og her lægger Pentland sig allerede fast på den for ham mest perspektivrige forestilling om, hvad et menneske er - skal der være en social læring, der sikres ved at mennesket

efterligner hinanden. Mennesket er her først og fremmest et *homo imitans* (s. 511), der miner de andre. Oplysningstænkningens *homo cogitans*, det tænkende menneske er der ikke længere plads til. Det er efterligningen, der danner grundlaget for samfundets dannelse; det er ikke empatien, evnen til at leve sig ind og forstå og anerkende de andre.

Det er næppe tilfældigt, at Pentland erklærede individualiteten for død og forlod individet som udgangspunkt for rationalitet, da det er kilde til fejl, i den udstrækning det endnu ikke har tilpasset sig de andres 'succesfulde' adfærd og underkastet sig det sociale pres. Tidligere epokers kernebegreber som folk og klasse skrottes. Det efterlignende menneske hører snarere til i en slags sværm, der mere bringer mindelser om bierne og myrernes samfund end om filosofen Kants myndige subjekt. Hermed ligger Pentland helt på linje med Skinner, der i *Beyond Freedom* hyldede afskaffelsen af "det autonome menneske - det indre menneske, homunculussen, dømmen, mennesket som offer for frihedens og værdighedens tankegods" (s. 514).

Der udspindes her nogle tanketråde og strategier, der med åbent sind fører samfundene i en klar illiberal og postdemokratisk retning. Skinner havde allerede i sin fremtidsroman *Walden Two* (1948) udstukket perspektiverne for sit senere videnskabelige virke. Dette værk kan passende modstilles det dystopiske scenarie, som George Orwell sætter op i den samtidige roman *1984* fra 1949 om overvågningens mareridt, legemliggjort i *Big Brother* figuren, om noget en første figuration af Den Anden. Der ligger formentlig også et posthumant perspektiv i Pentlands radikalisering af adfærdspsykologiens grundteser, når de hidtidige forestillinger om mennesket nu lægger sig fast i nogle forestillinger om et menneske, der alene menes født til at efterligne. Denne bestemmelse fremmes da også af det omsiggribende *Internet of Things*, der baner vejen for en ny tilværelse midt i "en symbiose mellem menneske og maskine, hvor menneskene forstår mere om at interagere i netværk på grund af computere, og computere bliver i stand til at forstå mere om menneskets måde at arbejde på" (s. 499).

Den instrumentære magt og kampen om hegemoniet.

Den nye type magt, som overvågningskapitalismen og dens førende aktører udøver, er langt fra sammenlignelig med de mere spektakulære kup og totalitære regimer, som hidtil har karakteriseret de forskellige anslag mod den demokratiske retsstat og individets integritet. Det er en mere snigende forvandling af styreformen, som Mikkel Thorup beskriver situationen i sin artikel til dette nummer af *Kritisk Debat*. Der er da heller ikke tale om åben repression og fængslinger i flæng. Tværtimod tilbydes, der noget, som man har svært ved at afvise i en tid på afveje. I 2017 opsummerede Mark Zuckerberg sit velmenende anliggende, når han så Facebook som et "verdensomspændende fællesskab" (s. 473), vel nærmest et globalt forsamlingshus, hvor man kan få den tryghed og forudsigelighed, som

man savner i en verden af stadig større usikkerhed og uforudsigelighed: “Vi har en samlet køreplan for produkter til at opbygge grupper og fællesskaber, opbygge et mere velinformeret samfund og bidrage til at holde vore fællesskaber trygge” (s. 477).

Nu er der ikke tale om et fælleskab i almindelighed, men om et bestemt fællesskab, der imidlertid ikke bare opstår af sig selv ud af intet. Det er dog heller ikke sådan, at fællesskabets millioner af medlemmer ligefrem er kommanderet til at deltage og lægge deres hverdag tilrette i nogle bestemte adfærdsmønstre. Der er snarere tale om, at forskellige målrettede strategier får de mange til at gøre, som de gør, uden at være direkte kommanderet til det. Zuboff anfører tre sådanne strategier af afgørende betydning for en økonomisk model, der forudsætter muligheden af at påvirke adfærd i grader af en stadig mere åben påvirkning: 1. *tuning*, der handler om at stemme sindet ved at påvirke underbevidstheden; 2. *herding* eller *nudging*, der mere går på at genne en flok i en bestemt retning; 3. *conditioning*, der lægger op til belønning, hvis man overtager en bestemt adfærd (s. 346). Det kan være i form af *likes*.

Når Zuckerberg og ligesindede fremhæver det positive i deres digitale utopier, har det selvsagt det klare formål at fremme nogle bestemte adfærdsmønstre, der kan bruges til andre formål. Først og fremmest handler det om at tjene penge og befæste et særligt hegemoni, der giver de bedste betingelser for overvågningskapitalismens ekspansion og sikrer de primære aktørers en ledende position i samfundet uden om det fælles demokratiske regelsæt, som et lands valgte politiske klasse ellers er ansvarlig for. Det er et hegemoni, der er indrettet, således at dets udøvere med vores stiltiende samtykke får kontrol i samfundet ved at gennemtrumfe en “uautoriseret privatisering af vidensfordelingen i samfundet” (s. 231), der gør, at “hver gang vi møder en digital brugerflade, gør vi vor tilværelse tilgængelig for ‘dataficering’ for på denne måde fortsat at ‘give overvågningskapitalismen’ dens tiende af forsyninger i form af råmateriale” (s. 277). Det er et hegemoni, der i kraft af sit adfærdspsykologiske udgangspunkt kalkulerer med en svækkelse af individets følelse af selvværd og frihed og forstår at udnytte frygten for ikke at være koblet op og blive glemt og overset i ‘sværmen’.

Man kan med rette hævde, at disse tendenser har haft relativt frit spil, fordi der har manglet en dybdegående diagnose, der følger ikke bare neoliberalismens lange træk men også de vækstmuligheder, de har givet for det teknologiske overtag; men også fordi der tilsvarende har manglet et konkret politisk og kulturelt modspil. I denne sidste henseende trækker Zuboff på Sartre og eksistentialismens vilje til at ville (s. 342). Foruden den allerede nævnte Piketty henviser forfatteren også flere steder til Hanna Arendts omfattende forfatterskab med bøger om eksempelvis totalitarismen. Men som det ofte er tilfældet, står dette aspekt klart svagere i forhold til bogens primært diagnostiske anliggende.

Det er i denne sammenhæng bemærkelsesværdigt, at EU som det første af de tre store økonomiske zoner i verden netop nu har lanceret et større lovkompleks om de spørgsmål, som Zuboff har været med til at rejse. I en kommentar til forslaget, som kommissæren for konkurrence, Margrethe Vestager står for, skriver præsidenten for den italienske styrelse for beskyttelse af privatlivets fred, Pasquale Stanzioni, at initiativet kan anskues som et supplement til det hævdevundne *habeas corpus*. Dette gamle retsprincip skulle sikre, at ingen blev fængslet uden rettergang. Formålet var at forhindre, at nogen blev kastet i fængsel på ubestemt tid eller efter magthaverernes forgodtbefinden. I dag gælder det om at beskytte de data, som man selv genererer, og som indeholder informationer om en; det gælder med andre ord om at tilføje et *habeas data* for at sikre mod misbrug (3). Hvad dette vil føre til, må tiden vise. Under alle omstændigheder er der åbnet en breche, og der er i dag efterhånden opsamlet så meget viden og erfaringsmateriale, at der ikke længere er nogen undskyldning for at tage fat på sagen.

(1) Følgende er en diskuterende gennemgang af hovedpointerne i Shoshana Zuboff, *The Age of Surveillance Capitalism*, New York: Basic Books, 2019, her citeret (i parentes) efter *Overvågningskapitalismens tidsalder* (da. overs. Jakob Levinsen), København: Informations Forlag, 2020. Henvisningerne gælder også, når der anføres citater af andre forfattere.

(2) Her citeret efter *Kapitalen i det 21. århundrede* (da. overs. Lars Bonnevie, Peer F. Bundgaard, Line Vikkelsø Frederiksen og Nils Voisin Schulz), København: Informations Forlag, 2014, s. 586.

(3) Pasquale Stanzione, “La democrazia alla sfida degli algoritmi”. I *La Repubblica* (18. april 2021). Se også Maria Ventegodt, “EU i Tech-giganternes tidsalder”. I *Samfundstanker 17. Otte bud på EU's fremtid* (red. Vibe Termansen), København: DEO, s. 25-27. Anna Sommer Harris, “Der er brug for et samlet forsvar mod techgiganternes målretning mod vores børn”. I *Information*, 21. maj 2021.

'Ndrangheta og andre mafiaer

Peter Søndergaard

Der findes 4 mafiaer i Italien: Cosa nostra på Sicilien, 'Ndrangheta i Calabrien, Camorra i Campanien og Sacra Corona Unita i Apulien. Ved siden af disse findes mindre uafhængige grupper, f.eks. Stidde ved Agrigento på Sydsicilien, Società Foggiana i Apulien, Banda della Magliana omkring Rom.

Cosa nostra, 'Ndrangheta og Camorra stammer fra 1860'erne og udfoldede sig i deres nuværende form i slutningen af 1800-tallet. Cosa nostra anses ofte for at være "alle mafiaers moder", og at det er den sicilianske tradition for mafiakriminalitet, der har inspireret til dannelsen af de øvrige, men historien er mere nuanceret, og Camorra har i nogen grad en løsrevet og selvstændig forhistorie. Blandt mafiologer er der ikke faglig konsensus om, hvad det var for særlige fælles forhold, der tillod, at disse grupper netop opstod i Syditalien, men der er enighed om, at deres aktiviteter benytter en fælles metode: "Brug af privat vold i alle dens former [...] som instrument for berigelse og social mobilitet" (1).

Maxiprocesser

I det følgende gennemgås en omfattende retssag, også omtalt som *Maxiprocesso alla 'Ndrangheta*, der indledtes i januar 2021 i Lamezia Terme (LT) i Calabrien, beliggende lige der, hvor man sparker vristspark med den italienske støvle. Rets-sagen, som anklagemyndigheden har døbt *Rinascita Scott* (2), omfatter 416 personer med ståsted i 'Ndrangheta eller samarbejdende med den. Af disse er 330 fængslet, enten i varetægt eller fordi de afsoner en tidligere dom. Det drejer sig om medlemmer af 'Ndrangheta, kaldet *'ndranghetisti*, mellemmand og medhjælpere, der tager del i sammenslutningens aktiviteter, først og fremmest handel med kokain og alle de uoverskuelige aktiviteter, der hører med til at hvidvaske indtægterne fra denne handel: opkøb af virksomheder, jord, landbrug, forretninger, hoteller og restauranter, turistfaciliteter. Derudover tegner anklagematerialet et forstemmende billede af en lang række andre illegale aktiviteter som bortskaffelse af farligt industriaffald, illegalt spil, våbensmugling, cigaretsmugling, åger, bedrageri, opkrævning af illegale afgifter. 'Ndrangheta er i sin oprindelse et lokalt calabresisk fænomen, og de illegale afgifter, kaldet *pizzo*, på lokalområdet økonomiske aktiviteter er ud over at være indtægtskilde en territorial markering af klanfamiliens kontrol (3).

Under gennemgangen af retssagen i LT vil der blive draget paralleller til tidligere lignende retssager mod den sicilianske mafia, Cosa nostra. Ja, *deja vue*, kunne man tilføje, for i hele sin opsætning omend lidt mindre i omfang er den aktuelle retssag mod 'Ndrangheta en gentagelse af det første store retsopgør mellem mafia og stat - *il Maxiprocesso* 1986-1992 (4) - der startede med 475 anklagede *mafiosi* og løb gennem alle tre retsinstanser. Retssagen endte med, at Cosa nostra blev dømt på baggrund af det anklagemateriale, som forundersøgelsesdommer Giovanni Falcones lille gruppe i Palermo - Giovanni Falcone, Paolo Borsellino,

Leonardo Guarnotta og Giuseppe Di Lello (5) - havde samlet. *Maxiprocesen* fandt sted i den nyopførte, topsikrede *aulabunker* i Palermo og var en megabegivenhed i hele Italien med direkte tv-transmission fra retsmøderne og fyldte publikumstribuner. For mange italienere var det enestående anskuelsesundervisning at kunne se de uovervindelige, mystificerede og mytologiserede ”mænd af ære” optræde på slap linje, forvandlet til små mænd foran det enorme dommerpodie. Som et hidtil nyt element i mafiaretssager optrådte der her vidner, der selv havde haft en karriere i Cosa nostra. Det var de såkaldte *pentiti*, de angrende *mafiosi*, som havde valgt at hoppe af og samarbejde med myndighederne mod til gengæld at få beskyttelse, underhold og strafreduktion, i alt 20 tidligere *mafiosi*. En af dem var Tommaso Buscetta.

Teorema Buscetta

Skønt vigtigheden for det italienske samfund ved den aktuelle retssag i LT mod ’Ndrangheta er mindst lige så stor som retssagen mod Cosa nostra i Palermo, er der kun ringe offentlig interesse. Mediernes, politikernes og befolkningens nysgerrighed er påfaldende fraværende, måske fordi retsopgøret mangler karismatiske, kendte kriminelle som Buscetta, eller fordi Italiens politiske og økonomiske problemer er mere presserende, og befolkningen fokuserer på at klare sig igennem covid-epidemien. Den lange optakt til retssagen i Palermo i 1986 var også anderledes dramatisk end optakten til retssagen i LT, hvor hele Italien havde oplevet en lang og blodig fejde mellem familier i Cosa nostra, og hvor der fra slutningen af 1970’erne til 1982 omkom omkring 1000 *mafiosi*, foruden en lang række politikere og repræsentanter for myndighederne. Da fejden ebbede ud og støvet havde lagt sig, viste det sig, at en større gruppe, kaldet corleoneserne (*mafiosi* fra byen Corleone) i alliance med andre havde rensset ud og overtaget magten i alle mafiafamilier på Sicilien og i Cosa nostras besluttende organer. Det øverste af disse hed *la Cupola* og var sammensat af regionale repræsentanter for familierne. Alle vigtige sager besluttet i *la Cupola*, og det var der ingen uden for Cosa nostra, der vidste besked om, før den berømteste af alle angrende *mafiosi*, Tommaso Buscetta, der havde en skarp hukommelse, et stort kendskab og en lang karriere bag sig i organisationen, indvilgede i at samarbejde med myndighederne og åbenbarede Cosa nostras parallelverden. Takket være Buscettas vidnesbyrd og en ny antimafialov fra 1982 lykkedes det anklagemyndigheden at overbevise dommere og nævninge om, at alle i *la Cupola* bar et fælles ansvar for myrderierne, og der blev afsagt 19 livsvarige domme. Rettens accept af, at de øverste *mafiosi* med sæde i organisationens top bærer fælles ansvar, fik betegnelsen *teorema Buscetta*, og det var begyndelsen på enden for Cosa nostras hierarkiske organisation, som trods flere forsøg aldrig siden er gendannet. Spørgsmålet i den aktuelle retssag mod ’Ndrangheta er, om man på lignende måde kan gøre et organisationsansvar gældende hos dem, som måske ikke personligt deltager i eksekvering af internt afsagte dødsdomme, men nøjes med at afsige dem.

Heroin og kokain

En af drivkræfterne i Cosa nostra-fejden på Sicilien var herredømmet over den internationale heroinhandel. 'Ndrangheta var indtil 1975 hovedsageligt et lokalt calabresisk fænomen og kriminaliteten bestod af illegale afgifter på lokale økonomiske aktiviteter, afpresning, røveri og til sidst i perioden kidnapninger og cigaretsmugling. Men fra 1991 udrullede organisationen hele sit potentiale for illegal økonomi ikke mindst takket være indtægterne fra den kokainhandel, som Cosa nostra på Sicilien oprindeligt ikke gad røre ved, men som viste sig at være et guldæg, da markedets præferencer skiftede fra heroin til kokain.

Betydelige dele af den heroin som Cosa nostra solgte i 1970'erne og 80'erne til især de amerikanske mafiasyndikater var fremstillet på små laboratorier på Sicilien på basis af råopium fra især Afghanistan. 'Ndrangheta derimod importerer den færdige kokain fra latinamerikanske lande, Mexico, Colombia, Venezuela, Uruguay, hvorfra den bliver fragtet med skib til havnene i Rotterdam eller Gioia Tauro ud mod den tyrrenske kyst. For at aflede myndighederne lader man med jævne mellemrum mindre partier på 100 eller 200 kg kokain opbringe og losser i stedet de store kokainlaster i mindre havne. Hele dette handelsnet fra produktionssteder, fragtknudepunkter og til distribution bemannes med medlemmer af organisationen, med *'ndranghestisti*, i hele Mellem- og Norditalien, Tyskland og andre europæiske lande, i Latinamerika, USA, Canada, Australien mfl., og 'Ndrangheta er formentlige den mest forgrenede og rigeste kriminelle organisation i verden i dag (6).

'Ndrangheta forsøger som Cosa nostra at sikre sig mod det civile samfunds indgriben gennem lokale forbindelser til myndighedsrepræsentanter inden for retsvæsen, ordensstyrker og politik ved aftaler, bestikkelse eller delagtighed. Både på Sicilien og i Calabrien er mange byråd i perioder sat under administration af centralregeringen (7), og mange lokale politikere og politikere i regionalforsamlinger er valgt på mafiastemmer og stemmer, som mafiaen skaffer ved overtalelse og belønninger. På nationalt plan støtter 'Ndrangheta lige som Cosa nostra i nyere tid pragmatisk centrum og centrumhøjres politiske kandidater med udsigt til politisk indflydelse, hvor man tidligere politisk set befandt sig på den ekstreme højrefløj (8).

Mancuso klanen

Den aktuelle *Maxiprocesso alla 'Ndrangheta* mangler en markant figur som Buscetta for at tiltrække sig mediernes opmærksomhed, og optakten er heller ikke dramatisk på samme måde som i Palermo. 'Ndrangheta har de seneste år været mindre spektakulær i sin voldsanvendelse, end de sicilianske *mafiosi* var, så anklager Nicola Gratteri fra distriktsadvokaturen i Catanzaro og antimafia-Italien må leve med, at det fortrinsvis er lokalpressen i Calabrien, der refererer anklagemyndighedens materiale (9) og de daglige retsmøder. En vigtig del handler om Mancuso-klanen, den ene af de tre største 'Ndrangheta familier, der i langt højere grad end Cosa nostra er kendetegnet ved, at medlemmer er "rigtige" familiemedlemmer, blodsbeslægtede eller indgifte. Mancuso-klanens hjemsted er provinsen

Vibo Valentia og især småkommunerne Limbadi og Nicotera. Der er andre klaner i provinsen, men Mancuso (10) med Luigi Mancuso, med de mange kælenavne, *'U Signurino, Zio Luigi* eller *Supremo*, i spidsen er den dominerende. Familien har forgreninger i Nord- og Mellemitalien og udlandet. Hovedaktiviteten er kokainhandel, og familiens medlemmer er anklaget for en alenlang række af andre illegale aktiviteter, trusler, mord og drabsforsøg. Trods de tætte og edsvorne forbindelser mellem *'ndranghetisti* er det lykkedes anklagemyndigheden at få 59 *pentiti*, afhoppede *'ndranghetisti* til at vidne, hvoraf flere er fra Mancuso-familien.

'Ndrangheta som organisation

Ndrangheta er en struktureret organisation ligesom Cosa nostra, men der er forskel i kommandoveje og hierarki, hvilket kan skyldes den seneste historiske udvikling. I 1985 udbrød der en blodig fejde mellem klanerne i 'Ndrangheta, og den sluttede først efter mægling fra Cosa nostra i 1991, mere end 600 klanmedlemmer var myrdet. For at undgå gentagelser ændrede klanerne deres horisontale organisation til en mere hierarkisk struktur med repræsentative organer; i retning af Cosa nostras stramme struktur, har myndighederne efterfølgende erfaret.

For det var først fra 2003, at efterforskerne på baggrund af et enormt aflytningsmateriale (11) og beretninger fra afhoppede *'ndranghetisti* kunne begynde at tegne de første streger til et organigram (se figur) over den moderne 'Ndrangheta, og efter en storstilet politiaktion i 2010 fik man et nogenlunde klart billede af fænomenets organisationsstruktur (12). Det var dog først ved højesteret i 2016, at det retsligt anerkendtes, at 'Ndrangheta er en kriminel enhed med lagdelt organisation og en fælles kollegial overbygning, kaldet *Provincia* eller *Crimine* sammensat af repræsentanter fra, hvad der kaldes *locale* (dvs. klaner/familier) med overordnede magtbeføjelser, men dog uden der er tale om en monopolisering af magten, som i Cosa nostras *Cupola* under corleonesernes regime. Store politiaktioner fulgte i årene efter, i 2012, 2014, 2017 og i 2018 gennemførte politistyrker fra Tyskland (13) og Italien en fælles aktion, hvor mere end 150 blev arresteret. I en aktion 2019 i Calabrien blev godt 300 *'ndranghetisti* anholdt.

Ifølge Antimafia-kommissionen (14) er der cirka 4.000-5.000 *'ndranghetisti* i Calabrien og nogenlunde det samme antal i Norditalien og udlandet. Den mindste enhed består fortrinsvis af blodsbeslægtede familiemedlemmer; man fødes så at sige ind i organisationen. Denne enhed kaldes *'ndrina*. Man kan også optages i en *'ndrina* uden at være blodsbeslægtet, i så fald skal rekrutten igennem en indvielsesceremoni og aflægge troskabsed. Herefter starter man som *picciotto*. Medlemmerne har forskellige grader efter anciennitet og evner: *picciotto, camorrista, sgarrista, santista, vangelista, quartino, trequartino, padrino*, her nævnt i opstigende rækkefølge. På dette punkt adskiller 'Ndrangheta sig afgørende fra familierne i Cosa nostra, hvor der ikke findes nogen formel rangdeling ud over *capo, vicecapo*, rådgiver og delingsfører. Alle medlemmer i en Cosa nostra *cosca* (familie) er "soldater" eller "mænd af ære" efter optagelse. I princippet er det alle "mænd af ære" som vælger deres *capo*.

Bidens "rescue plan" og videre økonomiske pakker(1)

Henrik Herløv Lund

Bidens "American Rescue Plan Act" rummer progressive bud på imødegåelse af Corona – krisen i USA og kan blive indledningen til en ny reformera for velfærdsstaten i USA, men der er langt igen.

Indledning

"American Rescue Plan" er første trin og en hovedhjørneste i Bidens valgprogram for - efter Corona – krisen - at genoprette økonomien, skabe nye jobs, reducere ulighed og fattigdom samt ikke mindst bekæmpe Corona - pandemien. Planen er nu vedtaget i USA's kongres som "American Rescue Plan Act". Biden har allerede en yderligere stor "Infrastrukturpakke" undervejs, der i virkeligheden består af to pakker: "American Jobs Plan" og "American Families Plan". I det følgende vil vi først og fremmest se på hovedelementer og forventet effekt af den vedtagne pakke samt dernæst kort på overskrifter og mulig betydning af og skæbne for "Infrastrukturpakken".

Planens hovedelementer

Den i marts vedtagne "American Rescue Plan" beløber sig til op mod 2.000 mia. dollars og handler om en "stimuluscheck" til de fleste familier på 1400 dollars pr. person, om forhøjelse af børnepenge og arbejdsløsheds-understøttelse, om øgede tilskud til coronabekæmpelse og velfærd i staterne samt om midler til en øget national indsats mod pandemien.

Bidens "redningsplan" er dog ikke den eneste hjælpepakke mod Corona – krisen. I april 2020 vedtoges bl.a. den såkaldte "Cares pakke" og i december 2020 endnu en pakke, "Consolidated Appropriations Act", der begge også var af betragtelig størrelse. På den ene side er der lighedspunkter mellem "American Rescue Plan Act" og disse tidligere stimuli – og hjælpepakker under Corona – krisen. Udbetaling af stimuluschecks og forhøjelse af arbejdsløshedsunderstøttelse er gennemgående elementer i alle pakkerne. MEN: På den anden side er der en væsentlig forskel mellem de tidligere hjælpepakker og så "American Rescue Plan (Act)" i, at der i de tidligere pakker under Trump blev ydet store beløb i erhvervsstøtte – og lån, hvor Biden planen afsætter betydeligt større beløb end de tidligere hjælpepakker, der går direkte til de enkelte amerikanere og har et socialt og velfærdsmæssigt sigte.

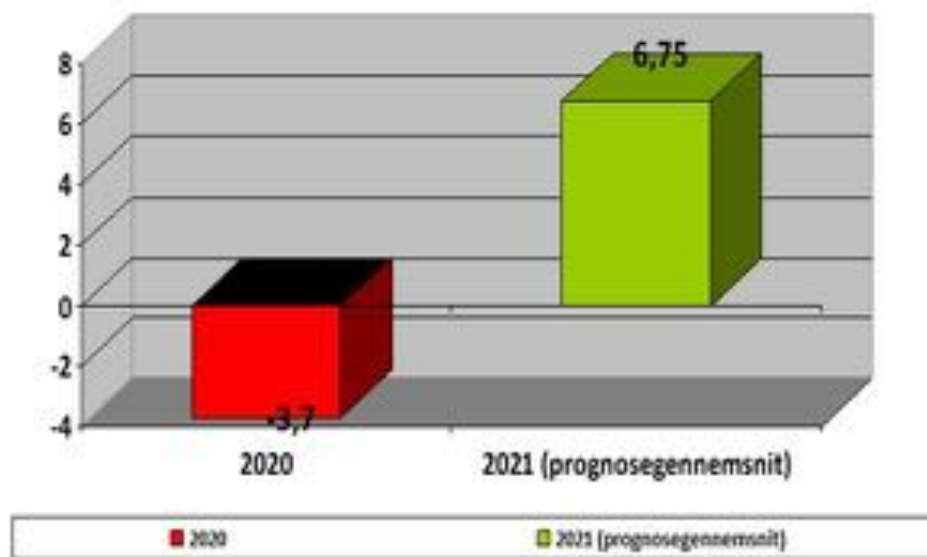
Figur: Opdeling af hjælpepakker på overførsler til personer, erhvervsstøtte, tilskud til stater og andet. (2)

Stimulus round	Individuals	Businesses	Gov.	Other
March 2021	54%	4	27	15
Dec. 2020	37%	37	9	17
March 2020	40%	31	10	19

Økonomisk genopretning

”American Rescue Plan Act” må vurderes at give et betydeligt bidrag til at genoprette samfundsøkonomien i USA efter krisen. Den økonomiske vækst ventes at vokse fra – 3,7 procent i 2020 til + 6 til + 8 procent i 2021 og arbejdsløsheden at falde fra 8,1 procent i 2020 til 5 procent i 21 og 4½ procent i 2022.

Figur: Real BNP-vækst 2020 og 2021 (prognose). (3)(4)

Offensiv mod Corona.

Ud over genopretning af økonomien er et hovedmål med hjælpepakken at opgradere indsatsen mod Corona – pandemien, som i 2020 ramte USA hårdt med mange smittede, døde og indlagte og stadig var følelig i foråret 2021.

Tabel: Antal Corona smittede, dødsfald med Corona og Corona indlagte i USA pr. marts 2021. (5)

	TOTAL REPORTED	ON MARCH 16	14-DAY CHANGE
Cases	29.5 million+	54,440	-16% →
Deaths	536,472	1,245	-35% →
Hospitalized		40,052	-25% →

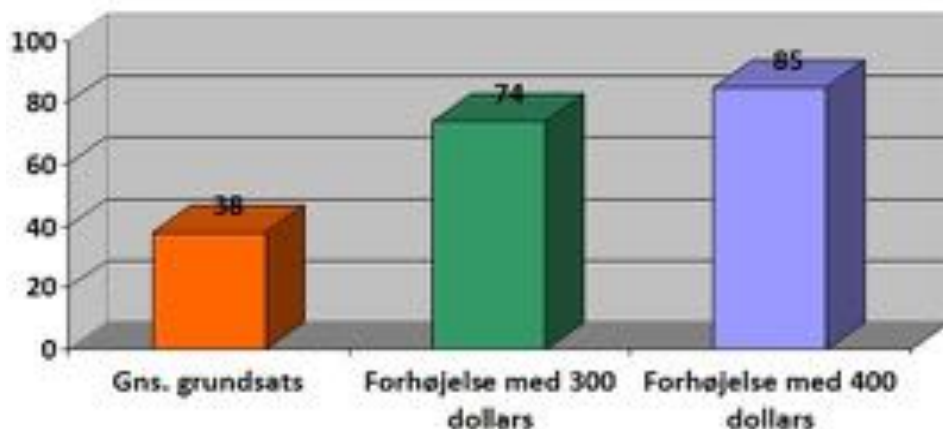
Day with reporting anomaly. Hospitalization data from the U.S. Department of Health and Human Services: 14-day change trends use 7-day averages.

Pandemiens heftighed skyldes ikke mindst Trumps svage og modstræbende, ja til tider kontraproduktive håndtering af pandemien. Herover udbygger og intensiverer "American Rescue Plan Act" den føderale indsats med hensyn til testning og smitteopsporing, med hensyn til restriktioner og nedlukninger samt endelig med hensyn til vaccineudrulning.

Hjælp til ledige.

Udover selve pandemien udgør et hovedsigte i hjælpepakken at bringe økonomisk hjælp til Corona – krisens ofre. Det gælder ikke mindst de i foråret 2021 stadig mere end 10 millioner arbejdsløse, for hvem "American Rescue Plan Act" forlænger og forhøjer arbejdsløshedsunderstøttelsen. Biden havde dog foreslået en egentlig forhøjelse med 400 dollars, som ville give en kompensationsgrad i forhold lønnen før afskedigelse på i gennemsnit 85 procent. Men på grund af modstand fra Republikanerne og fra konservative Demokrater kunne der kun skabes flertal for en forhøjelse med 300 dollars om ugen. Det er stadig væk en højere dækningsgrad (74 %) i forhold til gennemsnitslønnen før arbejdsløshed, end den dækning, som den normale understøttelse giver (38 %), men er dog en væsentlig forringelse i forhold til den dækning (85 %), som det oprindelige forslag ville have givet.

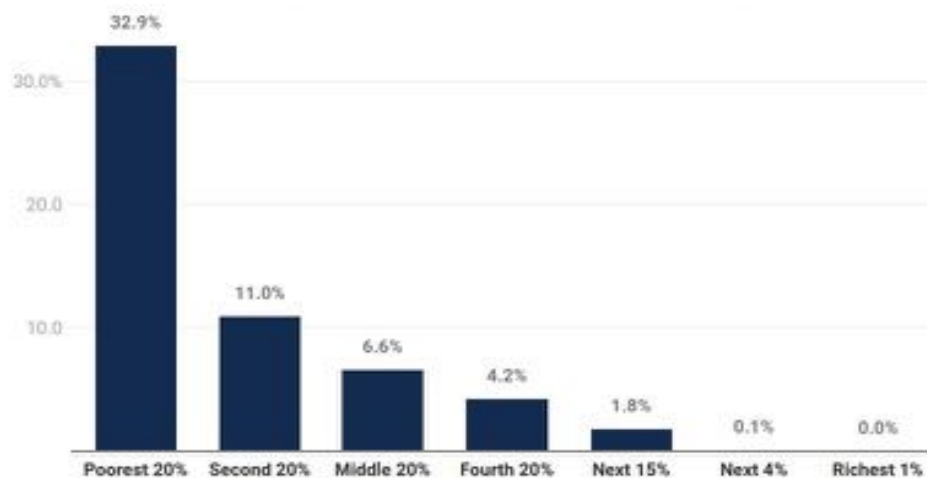
Figur: Kompensationsgrad i forhold til løn før afskedigelse ved Forhøjelse af egentlig understøttelse med 300 respektive 400 dollars om ugen. (6)

Stimuluscheck og børnepenge til familier og hjælp til fattige.

Et andet central del af ”American Rescue Plan Act” handler om hjælp til familier, navnlig lavindkomstfamilier, med børn. Der udbetales til omkring 160 mio. amerikanere en ”stimuluscheck” på 1400 dollars pr. person. Da beløbet er lige stort pr. person, skæpper det relativt set mest i kassen hos lavindkomsthusholdninger. Tilsvarende gælder for en forhøjelse af ”børnepenge” (i form af skattefradrag) med 3.000 dollars om året pr. barn mellem 6 og 17. Disse elementer i hjælpepakken indebærer en betydelig omfordeling til fordel for lavindkomster, navnlig med børn, i USA. De fattigste 20 procent vil i gennemsnit få et løft af deres disponible indkomst med godt 33 procent, mens de rigeste 20 procent kun opnår en stigning på 1,4 procent.

Figur: Gns. procentuel ændring af disponibel indkomst som følge af stimuluscheck og øgede skattefradrag (7), herunder øgede ”børnepenge”, i ”American Rescue Plan Act”, fordelt på indkomstgrupper. (8)

Average Tax Change Shown as a Percentage of Income

Source: Institute on Taxation and Economic Policy, March 2021 | ITEP.org • Created with [Datawrapper](#)

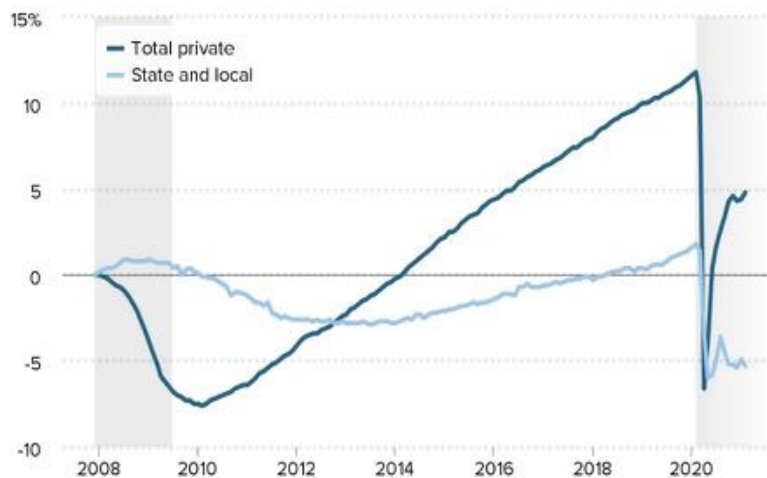
Der er da også stærkt brug for hjælp til de fattige i USA, for Corona – krisen har øget fattigdommen. I 2020 voksede antallet af mennesker i fattigdom i USA stærkt. Ved at hjælpe lavindkomster i det hele taget med stimuluscheck og børnepenge hjælpes naturligvis også de fattige. Herudover rummer hjælpepakken en række yderligere initiativer specifikt målrette fattige: Hjælp til boligudgifter og madhjælp til børnefamilier. Den samlede indsats fra ”American Rescue Plan” påregnes at reducere antallet af amerikanere under den officielle fattigdomsgrænse fra 34 til 26 millioner. (9)

Hjælp til velfærd og stater.

Den offentligt leverede velfærd og den offentlige sektor generelt er også blevet presset af Corona-krisen. Det skyldes, at faldende skatteindtægter og øgede udgifter til Corona – bekæmpelse har presset staterne til besparelser. Det har i den offentlige sektor medført afskedigelser af mere end 1½ mio. ansatte.

Figur: Udvikling i beskæftigelse i privat og offentlig sektor USA. (10)

Cumulative percent change in employment, private sector and state and local government, December 2007 – February 2021

Source: EPI analysis of Bureau of Labor Statistics Current Employment Statistics public data series.

Economic Policy Institute

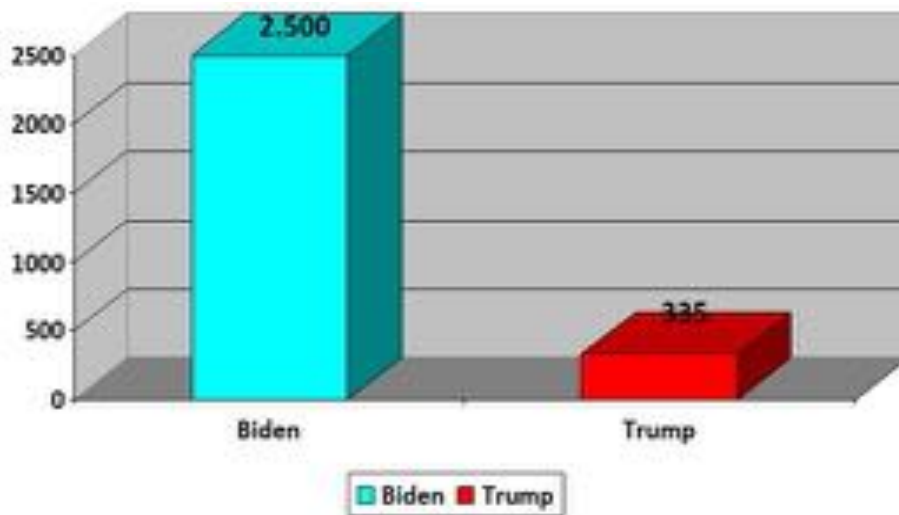
Disse besparelser på offentlig beskæftigelse og velfærd søger ”American Rescue Plan Act” at modvirke ved at yde 360 mia. dollars i tilskud til enkeltstaterne.

Særligt hårdt ramt indenfor offentligt leveret service har børnepasning, undervisning og uddannelse været pga. nedlukninger. Derfor afsættes specifikt yderligere 130 mia. til grundskoler og 40 + 40 mia. dollars til henholdsvis børnepasning og universiteter.

En ”turn – around” i forhold til Trump

Bidens hjælpepakke repræsenterer et afgørende skifte i forhold til Donald Trumps økonomiske krisepolitik. For det første har Bidens ”Redningsplan” en langt større stimuleffekt end Trumps ville have haft, fordi Trump planlagde at gennemføre store velfærdsbesparelser.

Figur: Netto stimuleffekt på samfundsøkonomien af Bidens respektive Trumps valgprogram 2021 – 2024. (1000 mia. dollars, afrundet). (11)

Og hvor Trump gennem skattelettelser og velfærdsbesparelser ville have afstedkommet en betydelig forøgelse af uligheden, reducerer Bidens pakke gennem omfordeling til fordel for lavindkomster og fattige for det andet tværtom uligheden markant.

Ny progressiv økonomisk politik hos Demokraterne.

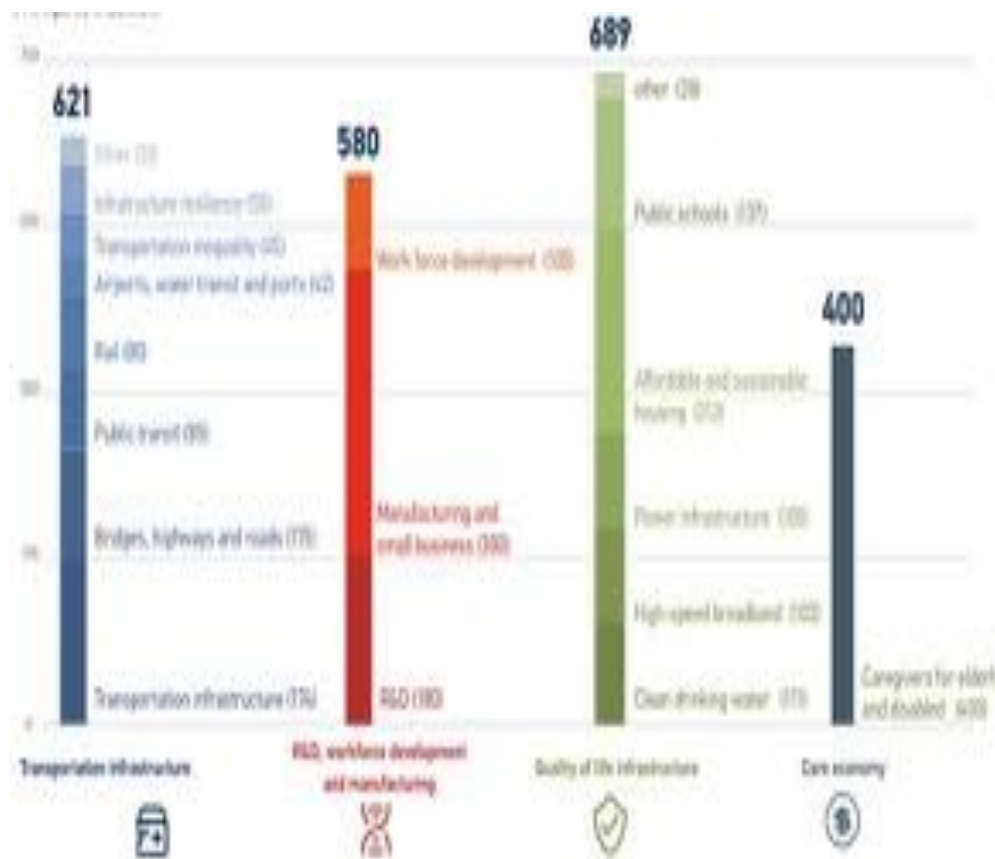
Men hvad mere er: Bidens hjælpepakke repræsenterer nok så væsentligt et markant skifte i den økonomiske politik fra Det Demokratiske Parti i forhold til under Clinton og tildels Obama. Under Clinton var Demokraternes økonomiske politik stærkt neoliberalistisk inspireret med forringelse af sociale ydelser af hensyn til statsfinansiell balance og med omfattende deregulering af finanssektoren med deraf følgende løssluppen spekulation. Under Clinton steg uligheden derfor med raket fart, fordi de rige med spekulationsgevinster i den grad stak af i indkomstudviklingen. Heroverfor prioriterer Biden ikke – som Clinton – balance på de offentlige finanser, men bekender sig tværtimod til en klassisk keynesiansk ekspansiv finanspolitik, der gennem underbudgettering og øgede offentlige udgifter prioriterer at skabe beskæftigelse. Og Biden prioriterer modsat Clinton at hjælpe lavindkomster og fattige gennem øgede forsørgelsesydelse.

Bidens videre økonomiske planer.

Biden planlægger ikke at blive stående ved den akutte ”Redningspakke”. Tværtimod er hans administration på vej med en stor ”Infrastruktur” plan til over 4.000 milliarder dollars, dog over en 10 - årig periode. Sammen med ”American Rescue Plan” forventes ”Infrastrukturplanen” samlet set at skabe 18 -19 millioner nye arbejdspladser i USA.

Pakken består af to dele. Første halvdel udgøres af ”American Jobs Plan” til 2.300 milliarder dollars, som primært omfatter infrastruktur, byggeri og teknologiudvikling samt klimaindsats.

Figur: Oversigt over ”American Jobs Plan” – elementer og beløb (mia. dollars). (12)

Anden halvdel af ”Infrastrukturpakken” skal ifølge Bidens valgprogram udgøres af en ”American Families Plan”, som især omfatter renovering af velfærdsrammer for det amerikanske samfund samt indførelse af nye orlovsordninger og velfærdsydelser.

Tabel: Forslag om øgede bevillinger i ”American Families Plan” til overførselsindkomster (13)

Overførselsindkomst i spil:	Milliarder dollars
Betalt familie og sygeorlov:	225
Videreførelse af udvidet adgang til sygesikring (fra "American Rescue Plan")	200
Videreførelse til 2025 af øget skatte-fradrag for boen (fra "American Rescue Plan")	400
Videreførelse af øget beskæftigelses-fradrag fra "American Rescue Plan")	250 *
Ialt	1075

* skøn

En ny velfærdsæra?

Bidens økonomiske politik repræsenterer således et væsentligt skifte i hvert tilfælde i Demokraternes økonomiske politik i mere progressiv retning. Men markerer Bidens pakker – som hævdede af nogle – ligefrem starten på en tredje stor social reformfase i USA efter Roosevelt og Johnson, ja "kimen til en regulær amerikansk velfærdsstat"?

På den ene side må det anerkendes, at Biden planer er stærkt nødvendige og progressive med deres sociale profil. Og det må videre anerkendes, at Biden med de 3 pakker ikke bare er i gang med et økonomisk – politisk skifte, men også med en meget tiltrængt udbedring af velfærden, den sociale sikring og ligheden.

MEN: Det gode spørgsmål er på den anden side, om Bidens videre planer kan gennemføres i det samspilsramte og polariserede amerikanske politiske system og samfund. I Kongressen har Republikanerne stemt imod "American Rescue Plan" og meget tyder på, at de vil fortsætte med at forsøge at blokere også for Bidens "Infrastrukturpakke".

Og det er ikke givet, at den måde, som "ARP" blev vedtaget, ved simpelt flertal gennem brug af de såkaldte "Reconciliation" – regler for budgetlove, kan overføres til de to nye planer. I den amerikanske Kongres kræver den såkaldte "Filibusterregel", at kvalitativt ny lovgivning skal have 60 procent flertal for at kunne vedtages. Dvs. at mindst 10 republikanske senatorer skal stemme for. Republikanernes og højrefløjdemokraters blokering for strukturelle reformer a la forhøjelse af minimumslønnen indikerer, at de også vil blokere for kvalitativt ny politik fra Bidens side såsom klimainsats eller nye orlovsordninger. Hertil kommer, at Biden i sit eget parti også kan forvente modstand fra konservative Demokrater.

Så hvad angår yderligere, egentligt nye reformer tegner mulighederne ganske usikre. Minimum kræves, at Det Demokratiske Parti vil tage et opgør med "Filibuster-reglen" og det hermed følgende krav om 60 procents flertal i Senatet?

Biden er i gang, men der er lang vej igen.

NOTER:

(1) Dette notat udgøres af konklusionen af den kritiske minrapport: BIDENS ”AMERICAN RESCUE PLAN OG VIDERE ØKONOMISKE POLITIK: Et progressivt skifte i amerikansk (økonomisk) politik”, 200 sider, april 2021. <https://henrikherloevlund.dk/wp-content/uploads/2021/04/BidensRescuePlan.pdf>

(2) Kilde: Heather Long, Alyssa Fowers and Andrew Van Dam: *Biden stimulus showers money on Americans, sharply cutting poverty and favoring individuals over businesses.* New York Times. 06.03.21. <https://www.washingtonpost.com/business/2021/03/06/biden-stimulus-poverty-checks/>

(3) Moodys: The Biden Fiscal Rescue Package, s. 3. Feb. 2021. <https://www.moodysanalytics.com/-/media/article/2021/economic-assessment-of-biden-fiscal-rescue-package.pdf>

(4) Også jf. Edelberg, Wendy and Louise Steiner: *Macroeconomic implications of Bidens 1.9 trillion fiscal package.* 23.01.21, Brookings. <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2021/01/28/the-macroeconomic-implications-of-bidens-1-9-trillion-fiscal-package/>

(5) The New York Times: Coronavirus in the US. 17.03.21. <https://www.nytimes.com/interactive/2020/us/coronavirus-us-cases.html>

(6) Kilde: Iacurci, Greg: *Here’s how a \$300 and \$400 unemployment boost compare.* CNBC, updated 10.03.21. <https://www.cnbc.com/2021/03/09/covid-stimulus-update-how-300-vs-400-unemployment-boost-compare.html>

(7) Child Tax Credit og Earned Income Tax Credit.

(8) Kilde: Institute on Taxation and Economic Policy: Targeted Relief and the American Rescue Plan, s. 2. 10.03.21. <https://itep.org/targeted-relief-and-the-american-rescue-plan-in-five-charts/>

(9) Jf. Corum, Samuel: Bidens Corona – og stimuluspakke kan indlede æra med skelsættende reformer. Information, 09.03.21. <https://www.information.dk/debat/leder/2021/03/bidens-corona-stimuluspakke-kan-indlede-æra-skelsaettende-reformer>

(10) Kilde: Cooper, David m. fl: The American Rescue Plan clears a path to recovery for state and local governments and the communities they serve Economic Policy Institute. 15.03.21.

<https://www.epi.org/blog/the-american-rescue-plan-clears-a-path-to-recovery-for-state-and-local-governments-and-the-communities-they-serve/>

(11) Kilde: Moodys Analytics: The Macroeconomic Consequences: Biden versus Trump, s. 4 og 6, table 2 og 4. 23.09.20.

<https://www.moodysanalytics.com/-/media/article/2020/the-macroeconomic-consequences-trump-vs-biden.pdf>

(12) Kilde. CGTN: Biden's infrastructure plan: What, why and its global economic impacts. 10.04.21.

<https://news.cgtn.com/news/2021-04-10/Biden-s-infrastructure-plan-What-why-and-global-economic-impacts-ZllJFbjghG/index.html>

(13) Kilde. Mattingly, Phil: Biden's family plan to lay out economic ambition -- and underscore the long road ahead. CNN, 26.04.21.

<https://edition.cnn.com/2021/04/26/politics/american-family-plan-state-of-play/index.html>

og Stein, Jeff. White House's new \$1.8 trillion 'families plan' reflects ambitions — and limits — of Biden presidency. 24.04.21.

<https://www.washingtonpost.com/us-policy/2021/04/24/biden-families-plan-tax/>

Historien om dansk kapitalisme

Del 1.

Kapitalen indtil 1980

Anders Lundkvist, politisk økonom.

Artiklen falder i tre dele, der bringes i tre successive numre af Kritisk Debat.

Nærværende Del 1 ser på kapitalismens udvikling, fra den spæde start i 1800-tallet over den langsomme udvikling frem til 1980.

Del 2 beskæftiger sig med det virkelige gennembrud herefter, i den nyliberale epoke hvilket leder frem til en analyse af dansk kapitalismes aktuelle struktur, herunder koncentrationstendenser og finanskapitalens rolle.

Del 3 undersøger kapitalismens subjektive side, altså menneskernes organisering i klasser, og hvordan styrkeforholdet mellem disse udvikler sig; vi vil dér se at lønmodtagerne, både privatansatte og offentligt, ansatte vinder i styrke, mens selvstændige kontinuert mister vægt.

Indledning

Der kan sættes tal på alle disse udviklingstendenser, så der er ikke tale om fornemmelser.

Kapital er penge, der gives ud for at generere en profit, altså blive til flere penge, og kapitalisme er et økonomisk system, hvor denne profitmaksimering er den herskende økonomiske drivkraft (1).

Hverken i dag eller for 200 år siden var dansk økonomi 100% kapitalistisk.

Der er også en offentlig sektor, hvis indretning bestemmes demokratisk af Folketing og kommunalbestyrelser; der er i dag stærke tendenser til kommercialisering, men målsætningen er stadig typisk at skaffe velfærd til befolkningen, altså ikke profitmaksimering. Og der er stadig dele af den private sektor, hvor den økonomiske aktivitet ikke sigter på profit og ekspansion, men at sikre udkommet for en familie; her er målsætningen brugsværdi/nytte.

Når man er interesseret i en analyse af dansk kapitalisme, må man derfor opdele økonomien i tre sektorer: den *kapitalistiske sektor* og dens to alternativer, nemlig den *offentlige sektor* og den *ikke-kapitalistiske del af den private sektor*.

Opgaven i denne artikel bliver først og fremmest at kvantificere de tre sektorer og beskrive den historiske udvikling i styrkeforholdet mellem dem.

Den årlige værdi af produktionen af varer og tjenesteydelser i den danske økonomi beskrives bedst af bruttofaktorindkomsten (BFI). Opgaven er at bestemme, hvor stor en andel, de tre sektorer bidrager med.

Vi véd alle, at i de sidste par hundrede år har den offentlige sektor og den kapitalistiske sektor fået langt mere vægt i forhold til den tredje sektor, men kan vi sætte tal på forskydningen? I 1800-tallet foregik den meste økonomiske aktivitet på landet, hvor husmænd og gårdejere bestræbte sig på at få det til at løbe rundt for sig selv og familien; i dag varetages den private del af økonomien helt overvejende af selskaber, der stræber efter maksimal profit. Men kan vi måle denne vægtforskydning? 10%'s kapitalisme i 1850, 85% i 2019?

I 1800-tallet er det statistiske materiale for spredt og usikkert til at foretage en sådan måling - her må vi nøjes med mere upræcise vurderinger - men efter 1901 øges kvaliteten af det statistiske materiale (2).

Som det vil fremgå benytter jeg mig her af to metoder: Frem til 1973 inddeler jeg den private sektor i kapitalistiske og ikke-kapitalistiske (eller mindre kapitalistiske) *brancher*, fx industri versus håndværk. Derefter ser jeg i stedet på *ejerforholdene*, idet selskaber vurderes at være kapitalistiske, mens de små enkeltmandsvirksomheder kategoriseres som ikke-kapitalistiske.

Til sagen! Vi starter med et kort blik på forhistorien til den danske kapitalisme, nemlig 1800-tallet.

1800-tallet: Mellem feudalisme og kapitalisme

I 1700-tallet var den danske produktionsmåde feudalistisk. Det meste af jorden ejedes af godsejerne (oftest adelige) og noget af den af Kongen. Bønderne var fæstebønder, idet der var meget få selvejere. Dermed var den danske feudalisme en af de 'reneste' i Europa, fx var selvejet betydelig mere udbredt i Frankrig og Norge.

Afviklingen af denne produktionsmåde begynder med landbrugsreformerne i slutningen af 1700-tallet.

De tidligere fæstebønder køber deres gårde og bliver selvejere, enten som husmænd eller som gårdmænd; taberne i denne proces bliver landarbejderne, der berøvet den relative sikkerhed i landsbyfællesskaberne må arbejde som mere eller mindre frie lønarbejdere for gårdmændene eller godsejerne (der stadig ejer den jord, der er umiddelbart knyttet til godset).

Hvordan skal vi karakterisere den nye produktionsmåde?

Nogle har talt om 'agrar kapitalisme' (3), men det er kun godserne, der profitmaksimerer, især ved at sælge korn til udlandet. Den største del af produktionen varetages af de nye selvejere, og de bestræber sig på at få et udkomme for sig selv og familien; den økonomiske ekspansion, der er indbegrebet i den kapitalistiske profitmaksimering, ligger dem fjernt og er faktisk umulig helt frem til omkring 1960, fordi det indtil da er forbudt at sammenlægge gårde. Produktionsmåden kan bedst karakteriseres som ikke-kapitalistisk markedsøkonomi, også kaldet *simpel vareproduktion*.

I starten af århundredet var der en betydelig grad af selvforsyning hos landboerne, fx i form af 'husflid'; man producerede en stor del af livsmidlerne selv. Men efterhånden begynder man at sælge til og købe fra byerne; varehandlen næsten firedobler sin vægt, fra 3,2% af BFI i 1820 til 11,8% i 1890 (4). Anderledes udtrykt får pengeøkonomien stigende betydning. Endnu i midten af 1850'erne betalte sogneboerne over halvdelen af skatterne i naturalier, men i slutningen af perioden (1900) var denne naturalieøkonomi helt forsvundet (5).

Kapitalismen eksisterer i udkanten af produktionsmåden, i form af først handelskapital, senere også finanskapital, med oprettelsen af Privatbanken (Tietgen) i 1857 og Landmandsbanken (Glückstadt) i 1871, men bortset fra godsdriften har den endnu ikke fået greb om produktionen. Dette forudsætter iflg. Marx en *oprindelig akkumulation*, nemlig dels pengeophobning, dels etableringen af frie lønarbejdere. Pengene kommer fra godsernes overskud og fra handelskapitalen, mens en urban arbejderklasse får betydning fra 1870'erne, da overskudsbefolkningen fra landet begynder at søge til byerne.

I 1890'erne er scenen således sat for det kapitalistiske gennembrud.

1901-1957: Stækket kapitalisme

Den periodeinddeling, man opererer med, afhænger af ens forskningsinteresse. Forskellige valg af perioder giver meget forskellige billeder af udviklingen.

I en generel fremstilling af Danmarks økonomiske historie er det fx naturligt at betragte de to verdenskrige som skel, for her sker der dramatiske begivenheder, også på det økonomiske område, fx er vilkårene i 1930'erne og i efterkrigstiden meget forskellige. Når interessen, som her, er kapitalismens strukturelle udvikling er der andre kriterier på spil.

De store industrivirksomheder inkarnerer byernes kapitalisme, og denne produktion går kraftigt frem i 1890'erne, så industriens bidrag til BFI i 1901 er nået op på paritet med håndværket, der indtil da var dominerende; de to erhverv bidrager nu med hver 10% til BFI og i de følgende år lægger industrien stadig mere afstand til håndværket (6). Kapitalismen har nu fået greb om produktionen. Når jeg netop vælger 1901 skyldes det også, at vi det år får parlamentarisme og dermed demokrati; tidligere måtte folket (Folketinget) dele magten med Kongen og

overklassen i Landstinget, og som Estrup viste var det disse to spillere der fik sin politik igennem indtil ca. 1895. Det betyder at den offentlige sektor ændrer fundamentalt karakter i 1901, fra at være et redskab for overklassen til at være demokratisk.

Der er tre grunde til at afslutte perioden i 1957.

Indtil slutningen af 50erne foregår den økonomiske vækst, dermed også kapitalismens udvikling, i et moderat, for ikke at sige langsomt tempo. Først derefter buldrer den højkonjunktur, der varer frem til 1973. Videre er det i slutningen af 50erne, at landbrugets nedtur for alvor tager fart; Danmark ophører med at være et landbrugsland, og med det danske landbrugs overvejende ikke-kapitalistiske karakter betyder dette i sig selv en relativ styrkelse af kapitalen. Endelig markerer vedtagelsen af folkepensionen i 1957 begyndelsen til en grundlæggende ændring i den danske kapitalismes karakter, idet velfærdsstaten og med den en stor offentlig sektor vokser frem, således at en betydelig del af økonomien undrages direkte kapitalistisk styring.

Lad os nu se på forskydningerne mellem de tre hovedsektorer i denne periode.

Bestemmelsen af den offentlige sektor og dens bidrag til landets BFI giver sig selv, men hvordan skelne indenfor den private sektor mellem den kapitalistiske og den mindre kapitalistiske del? Jeg bruger her den metode at se på de forskellige brancher og vurdere i hvilken udstrækning de er kapitalistiske. Vi starter med at se på udviklingen i de forskellige erhvervs relative (procentvise) bidrag til landets samlede BFI, jf. Tabel 1.

Tabel 1. Erhvervsudviklingen 1901-1957, andel af BFI (procent)

	1901	1914	1922	1925	1929	1935	1939	1948	1957
Landbrug m.v.	31½	32	23½	24½	23	18	18½	21	17½
Håndværk	10	7½	7	5½	8	9½	9½	8½	8½
Bygge og anlæg	5	3	3	3	4½	5	4½	5½	6½
Industri	10	10	10½	11½	11	14½	15½	19	18½
Varehandel	14	15	18	19½	18	17	17½	16	14
Privat transport	4	5	7	5	7	5	7	6½	7
Finans	2½	4	2½	2	2½	2	2½	2½	2½
Bolig-	7½	7	6	6½	7½	8½	8	4½	5

benyttelse									
Det offentlige	9	10½	14	12½	12	13	12½	13½	15½
Øvrige	6½	5	8½	10	5½	7½	4½	3	5
I alt	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kilde: Beregnet ud fra Hansen (1974) *Økonomisk vækst i Danmark, Bd. II, Appendix, Tabel 3.*

Note: 'Øvrige' er hoteller, restauranter, biografer og teatre, der trods enkelte større virksomheder, helt er præget af smådrift, samt liberale erhverv og husgerning, der naturligvis er ikke-kapitalistiske.

Ikke overraskende er hovedtendenserne, at landbruget går kraftigt tilbage, mens industrien og den offentlige sektor oplever en betydelig fremgang; håndværket går tilbage, men ikke meget, dvs. det udkonkurreres ikke af industrien.

Hvilke erhverv er kapitalistiske?

Industrien er oplagt en del af kapitalismen, for det er store virksomheder, med over 5 ansatte, mens håndværksvirksomheder har mindre. Modsat håndværket styres industrien ikke af hensynet til familiens levestandard, men af markedet, og her er det nødvendigt at profitmaksimere for ikke at tabe i konkurrencen.

Varehandel består af de store *engros virksomheder* (og agenturer) og detailhandelens utallige småbutikker; de første er helt klart kapitalistiske, de sidste ikke. Bidraget til BFI fra de to typer handel kan adskilles, omend det med det foreliggende statistiske materiale ikke er let. Det afgørende er her ikke om snittets lægges det helt rigtige sted, men at kriterierne for inddelingen fastholdes gennem perioden; tendensen er det vigtige (7).

Privat transport (den offentlige del er inkluderet i 'det offentlige') består overvejende af en mængde små vognmandsforretninger og et mindre antal store *rederier* af klar kapitalistisk karakter.

Indenfor den finansielle sektor er *banker og til dels forsikring* kapitalistiske, mens sparekasser og kreditforeninger var knyttet til andelsbevægelsen og dermed det økonomiske demokrati på landet. Den kapitalistiske andel har i de fleste år ligget mellem 33% og 40%.

Den sidste korrektion vedrører 'boligbenyttelse', hvis bidrag til BFI er værdien ved at bo i en lejlighed eller et hus. Dette er huslejen. Denne foreligger direkte ved beboelse af udlejningsejendomme, mens 'huslejen' ved beboelse af eget hus skønnes ud fra huslejen for en tilsvarende bolig. Mennesker, der ejer deres bolig

eller bor i almenyttigt byggeri, er ikke drevet af profitmotivet, men *privat udlejning af boliger* er klart en kapitalistisk aktivitet (ofte af spekulativ karakter).

Endelig skal nævnes at landbruget stadig er familiebaseret, altså ikke kapitalistisk orienteret (godserne mister hurtigt økonomisk betydning), og at bygge og anlæg i denne periode er klart håndværkspræget; de store entreprenørvirksomheder hører en senere epoke til.

Vi kan nu kvantificere de kapitalistiske branchers bidrag til BFI, hvilket sker i Tabel 2:

Tabel 2. Den kapitalistiske sektor 1901-1957, andel af BFI (procenter)

	1901	1914	1925	1935	1948	1957
Industri	10	10	11½	14½	19	18½
En gros og agenturer	7½	8	10½	8	8½	8
Rederier	2	2	2½	2	2	3½
Finanskapitalen	½	1½	1	½	1	1
Udlejningsfirmaer	3	3	2½	3½	2	2½
I alt	23	24½	28	28½	32½	33½

Kilde: Erhvervstællingerne for 1925, 1935, 1948 og 1958; Hansen, 1974; II: Tabel 3.

Den private sektors bidrag til BFI er landets samlede BFI minus den offentlige sektors bidrag (jf. Tabel 1), og ovenstående bestemmelsen af den kapitalistiske del efterlader residuallet som den ikke-kapitalistiske del.

Vi kan nu sammenfatte udviklingen i de tre sektorer relative bidrag til BFI, jf. Tabel 3:

Tabel 3. De tre hovedsektorer 1901-1957, andel af BFI (procenter)

	1901	1914	1925	1935	1948	1957
--	------	------	------	------	------	------

Offentlige sektor	9	10½	12½	13	13½	15½
Private sektor	91	89½	87½	87	86½	84½
- kapitalistiske del	23	24½	28	28½	32½	33½
- ikke-kapitalistiske del	68	65	59½	58½	54	51
I alt	100	100	100	100	100	100

Når den ikke-kapitalistiske del af den private sektor mister vægt i økonomien, skyldes det helt overvejende landbrugets tilbagegang; i byerne går håndværket kun marginalt tilbage, men det kompenseres af fremgangen for bygge og anlæg (Tabel 1).

Tabel 2 viser at den relative fremgang for den kapitalistiske sektor alene skyldes industrien. Den danske økonomi bliver mere kapitalistisk, men det går langsomt, og i efterkrigstiden frem til 1957 sker der næsten ikke noget, hvilket må skyldes at økonomien generelt stagnerer. Kapitalen klarer sig rimeligt gennem 30'ernes krise, dels fordi konkurrencen fra udlandet stort set falder bort, dels fordi politiske indgreb holder hånden under byerhvervene.

For at kunne sammenligne må kategorierne have samme kvalitet over tid, men er specielt 'industri' det samme 'dyr' i 1901 og 1957? Det er det, for så vidt som definitionen - fremstillingsvirksomheder med mere end 5 ansatte - forbliver den samme. Men branchen ændrer karakter, fordi der bliver flere store virksomheder; kapitalen koncentrerer sig. Denne tendens gælder hele perioden, men især i årene frem til første halvdel af 20'erne, da kapitalen stort set var ureguleret; karteller florerede og der var mange fusioner og overtagelser:

Det er åbenbart, at de danske kapitalinteressers greb omkring det politiske liv som helhed strammedes under krigen /1. Verdenskrig/ og ikke mindre i de nærmeste år derefter. Koncentrationsprocessen i erhvervslivet havde før krigen taget nogle vældige skridt fremad, og den kapitaleksponering, som krigen skabte, øgede yderligere storfinansens opfattelse af egen styrke og prestige, en vurdering, som underbyggedes af, at meget få lovmæssige bånd begrænsede dens aktiviteter, og ved at statsmagten under krigstidens reguleringer og handelsforhandlinger i væsentlig grad støttede sig til de store finansielle foretagenders ledere. I de nærmeste efterkrigsår, inden krisen og Landmandsbankkrakket havde pillet glorien af

stormagnaterne, talte man ligefrem om 'Det tredje Ting', som udtryk for den indflydelse, som storfinansien øvede på politisk administration og presse (Hansen og Henningsen (1984) Dansk Social Historie, Bd. 7, s, 66).

Dermed er vi fremme ved *finanskapitalen*.

Dennes magt udtrykkes slet ikke ved dens meget beskedne bidrag til landets BFI (Tabel 1). I stedet må vi se på den kapital (de aktiver), som den råder over, for det er gennem især udlån til erhvervslivet, at den gør sin indflydelse gældende.

Kapitalen er selvfølgelig ikke en del af landets BFI, men ved at sætte den i relation til landets BFI i de forskellige år, kan vi få et indtryk af udviklingen. Her viser det sig at hele den finansielle sektors vægt falder fra 179% af BFI i 1914 til 100% i 1957, og for så vidt foreligger der - måske overraskende - en affinansialisering af den danske økonomi; ser vi specielt på den egentlige finanskapital (banker og livsforsikring) er faldet fra 64% til 44%. *Perioden er realøkonomiens, ikke 'pengeøkonomiens' tidsalder.*

1957-1982: Velfærdskapitalisme

Som nævnt begynder perioden i 1957. Den internationale højkonjunktur buldrer nu ind over Danmark, og med indførelsen af folkepension begynder opbygningen af velfærdsstaten, med en kraftigt ekspanderende offentlig sektor. Perioden slutter i 1982, da denne sektor når sit maksimum; samtidig kommer Schlütter til magten og drejer politikken i nyliberal retning, på et tidspunkt, da landet stander i våde, med høj arbejdsløshed, kraftig inflation og stort underskud på betalingsbalancen.

I øvrigt består perioden af to skarpt adskilte dele, før og efter 1973. I det år vender jordskredsvalget op og ned på det politiske landskab, og i 1974 kommer oliekrisen til landet, med kraftigt stigende arbejdsløshed. Der er samtidig et jordskred på det metodologiske plan, for efter 1973 ophører Danmarks Statistik med at skelne mellem industri og håndværk; et nyt redskab, nemlig opdeling af økonomien på ejerforholdet må nu tages i brug for at bestemme den kapitalistiske sektors vægt i økonomien.

1957-1973: Højkonjunktur

Med samme metodologi som i forrige afsnit, altså baseret på branchernes kapitalistiske eller ikke-kapitalistiske karakter, fortæller Tabel 4 historien.

Tabel 4. De tre hovedsektorer 1957-1973, andel af BFI (procenter)

	1957	1965	1973
Offentlige sektor	15,7	19,3	25,7
Private sektor	84,3	80,7	74,3
- kapitalistiske del	33,0	32,0	31,5
- ikke-kapitalistiske del	51,3	48,7	42,8
I alt	100	100	100

Kilde: Se Lundkvist (2017) *Dansk kapitalisme*, Kapitel 5; efter 1970 opgøres den offentlige sektor lidt anderledes, hvilket formentlig har øget dens andel med ca. 2% af BFI.

Det, der springer i øjnene, er den voldsomme stigning i den offentlige sektors vægt. Det beror udelukkende på en vækst i offentlige tjenester (især uddannelse og sundhed), idet offentlige virksomheder (især værker, jernbaner og post) ligger konstant på godt 6%. Indkomstoverførsler (især offentlig pension, dagpenge og kontanthjælp) omfordeler blot, dvs. de bidrager ikke til BFI, men de øges også kraftigt i perioden, bl.a. grundet folkepensionen. De offentlige *udgifter* er således betydeligt højere end den offentlige sektors bidrag til BFI.

Denne relative vækst i den offentlige sektor går især ud over den ikke-kapitalistiske del af den private sektor; det skyldes at landbruget går voldsomt tilbage, nemlig med næsten 10 procentpoint (stadig som andel af landets BFI), mens håndværket ligger forbløffende stabilt og bygge/anlæg går faktisk frem. Men også den kapitalistiske del af økonomien mister vægt, omend i marginalt omfang (fra 33% til 31,5% af BFI); industrien ligger stabilt, men engros handel og især rederier går lidt tilbage.

Det samlede billede er at den private styring af økonomien, herunder kapitalens, fortrænges af den offentlige sektor, altså af demokratisk styring.

1973-1982: Krise

I stedet for den branchebaserede metode skelner jeg nu mellem kapitalistisk og ikke-kapitalistisk aktivitet ud fra *ejerforhold*.

Statistikken opdeler virksomhederne i de små enkeltmandsvirksomheder og selskaberne, nemlig aktieselskaber, anpartsselskaber (der er mindre aktieselskaber)

og 'ansvarlige selskaber' (interessentskaber og kommanditselskaber). Enkeltmandsvirksomhederne havde i 1982 en gennemsnitlig omsætning på 0,6 mio kr, aktieselskaberne 25,8 mio, anpartsselskaberne 2,5 mio og de 'ansvarlige selskaber' 2,2 mio. På det grundlag vurderer jeg, at enkeltmandsvirksomhederne drives ikke-kapitalistisk, altså især fokuserer på nyttemaksimering, mens alle tre typer af selskaber har profitmaksimering som drivkraft, altså er kapitalistiske. Hertil kommer andelsforeningerne; målt på omsætningen er de større end aktieselskaber, men deres status er i denne periode uklar, fordi de er på vej til at blive forandret fra brugerstyrede foreninger til kapitalstyrede selskaber (i dag er de sammenfattet i de to multinationale selskaber Arla og Danish Crown); derfor får de deres egen kategori, altså hverken kapitalistiske eller ikke-kapitalistiske.

Problemet er nu at Danmarks Statistik indtil 1982 kun giver tal for virksomhedstypernes *omsætning*, ikke deres bidrag til BFI, så derfor kan vi ikke direkte sammenligne med tidsserierne frem til 1973. Omsætningen er naturligvis betydeligt større end bidraget til BFI. Tabel 5 angiver disse andele af privat omsætning.

Tabel 5. Procentuel andel af privat omsætning 1973-1982

	1973	1982
Enkeltmandsfirmaer	30,6	20,4
Aktieselskaber	51,2	50,3
Anpartsselskaber	-	8,9
Ansvarlige selskaber	6,0	6,4
Andelsforeninger	12,2	14,0
I alt	100	100

Kilde: Statistisk Årbog 1985; i 1973 var anpartsselskaber endnu ikke oprettet.

Det ses at enkeltmandsvirksomhederne i løbet af blot 10 år på dramatisk vis har mistet vægt i forhold til de kapitalistiske selskaber; det kan tilføjes at de i 1958 stod for 36,3% af den private omsætning.

For at kunne sammenligne, dels med tidligere perioder, dels med den offentlige sektors bidrag til BFI, går jeg nu ud fra at omsætningsandelen er et rimelig godt mål for andelen af BFI; det er - indrømmet - et upræcist mål, men der er ikke andre, og der er ingen grund til at tro at *tendensen* i omsætning mellem 1973 og 1982 adskiller sig fra *tendensen* i BFI. Lidt forholdstalsregning giver da bidragene fra de tre hovedsektorer (plus andelsforeningerne) til BFI, jf. Tabel 6.

Tabel 6. De tre hovedsektorer (plus andelsforeningerne) 1973-1982, andel af BFI (procenter)

	1973	1982
Offentlige sektor	25,7	30,6
Private sektor	74,3	69,4
- kapitalistiske del	42,5	45,5
- ikke-kapitalistiske del	22,7	14,2
- andelsforeninger	9,1	9,7
I alt	100	100

Kilde: Se Lundkvist (2017) *Dansk kapitalisme*, s. 169 (Tabel 5.2) om den offentlige sektor.

Vi ser at den *offentlige sektor* stadig går frem, trods Glistrups skatteoprør.

Krisen dengang gav altså ikke anledning til en nedskæringspolitik som efter krisen i 2008, snarere blev velfærdsstaten og det offentlige udbygget som kompensation for den private sektors krise. I 70'erne var de ledende politikere og økonomer Keynesianere, så man førte overvejende en ekspansiv finanspolitik for at stimulere efterspørgslen og dermed mindske arbejdsløsheden; offentligt forbrug og offentlige investeringer blev øget (mens private investeringer faldt med en tredjedel mellem 1973 og 1981). Før 1973 var der råd til at udvide den offentlige sektor, derefter var der ikke råd til at lade være.

Alt dette krævede øget beskatning, kulminerende med et skattebidrag på omkring 50% i 1982, således at halvdelen af rigdommen nu var fælles; husk at skatten ud over sundhed, uddannelse etc, der indgår i BFI, også finansierer overførselsindkomsterne.

Vi ser også at *kapitalismen* nu igen går frem, relativt set, efter stagnationen mellem 1957 og 1973. Dette til trods for at den økonomiske vækst blev halveret, fordi meget af den udenlandske efterspørgsel faldt bort, fordi omkostningerne i form af energipriser og renter steg kraftigt, og fordi de fortsatte reallønstigninger pressede profitten.

Den store taber var den *ikke-kapitalistiske del af den private sektor*, der mister mere end 8 procentpoint i vægt; det afspejler som sædvanlig landbrugets tilbagegang, men beror formentlig også på at mindre byvirksomheder ikke har volumen til at klare krisen; der luges ud.

I alle brancher går enkeltmandsvirksomheder tilbage, mens aktieselskaber vinder frem. Indenfor fremstilling (industri plus håndværk) mister enkeltmandsvirksomhederne 13 procentpoint, indenfor bygge/anlæg er forskydningen endnu

kraftigere, fordi de store entreprenører nu vinder frem, og ved engros handel ud-slettes enkeltmandsvirksomheder næsten. Indenfor detailhandel stod enkelt-mandsvirksomheder i 1958 for 68% af omsætningen, men dette tal er faldet til 38% i 1982; den lille købmand henne om hjørnet erstattes af supermarkeder. Disse tendenser betyder i øvrigt, at den branchebaserede metode ikke ville kunne anvendes efter 1973, selv i tilfælde af at statistikken fortsat skelnede mellem in-dustri og håndværk: *Alle* brancher bliver mere kapitalistisk prægede, så det ville ikke længere give mening at udpege nogle som særlig kapitalistiske.

Lad os endelig se på *finanskapitalen*, hvor det nu atter går frem.

Efter lavpunktet i 1957, hvor dens aktiver (balance) kunne måles til 44% af BFI, er vi i 1982 kommet op på 79% (8). Men som vi skal se kommer gennembruddet for finansialisering først i den nyliberale periode efter 1982.

Sammenfattende står kapitalismen i stampe frem til krisen i 1973, og oplever der-efter en behersket fremgang i relativ vækst. Årsagen er at den offentlige sektor tordner frem og beslaglægger en stadig større del af økonomien, men at dette kompenseres af at den ikke-kapitalistiske del af den private økonomi går kraftigt tilbage.

Noter:

1. Artiklerne er baseret på min bog *Dansk kapitalisme. Gennembrud, storhed og stagnation*, forlaget Hovedland 2017, 395ss. Læseren henvises hertil for detaljerede kildeangivelser til det empirisk-statistiske materiale.
2. *Statistisk Årbog går tilbage til 1896; herudover har jeg især støttet mig på klassikeren indenfor dansk økonomisk historie, nemlig Svend Aage Hansen: Økonomisk vækst i Danmark, bind I og II, hhv. Gads forlag 1972 og Akademisk forlag 1974.*
3. *Benito Scocozza (1984), Den borgerlige revolution i Danmark i slutningen af det 18. århundrede, Historisk Tidsskrift, Bd.14, række 5.*
4. *Sv. Aage Hansen (1974), Økonomisk vækst i Danmark, Bd. II, (tabel 3).*
5. *Kr. Hvidt (1990): Det folkelige gennembrud og dets mænd, 1850-1900, Gyldendals og Politikens Danmarkshistorie, Bd. 11, s. 157.*
6. *Anders Lundkvist (2017), Dansk kapitalisme, s. 82 (Tabel 3.1).*
7. *Ibid, s. 116, note 11.*
8. *Ibid, s. 176.*

Radikal reformisme og nordisk socialisme. Interview med Pelle Dragsted.

Af Carsten Jensen, medlem af KD's redaktion.

Den første maj udgav Pelle Dragsted, tidligere medlem af Folketinget for Enhedslisten, bogen *Nordisk Socialisme. På vej mod en demokratisk økonomi* (København, Gyldendal, 2021). Det er baggrunden for denne artikel. Dragsted har været et fremtrædende medlem af Enhedslisten i mange år, og nogle har kaldt ham partiets fremmeste tænkende hoved. Derfor har bogen, med rette synes jeg, også været imødeset med spænding.

I den snak, der blev til denne artikel, sagde Dragsted at ”Det der især adskiller min tankegang fra andres er, at den så tydeligt lægger vægt på, at økonomi kan være pluralistisk. Socialistisk økonomi er ikke kun én ting, men kan være en blanding af mange måder at lave virksomheder på, mange måder at styre dem på og mange måder at kombinere dem med resten af samfundet på. Hvis der er en ny tilgang, er det på dette punkt.”

I *Nordisk socialisme* hedder det i forlængelse heraf at ”Denne bogs hovedformål er at fremlægge idéer og forslag til, hvordan vi kan udvikle en sådan pluralistisk demokratisk og socialistisk økonomi (side 29)”. Det formål forfølges ret konsekvent bogen igennem, hvilket er en af dens store styrker. Paradoksalt nok er det set fra en politisk vinkel måske også en mindre svaghed, men mere om det nedenfor.

’På vej mod en demokratisk økonomi’

Bogens første del handler om kapitalismens problemer og klimakrisen. Da interviewet blev til i regn, blæst og kulde på cafeen *Promenaden* på Frederiksberg Allé, sprang vi imidlertid dette tema (der alligevel må antages at være Kritisk debats læsere kendt) over i interviewet og går direkte til et tema fra del to, der handler om, hvordan man kan være nødt til af ’aflære’ nogle gamle forestillinger for at ruste sig til den aktuelle virkelighed:

Hvorfor er du så skeptisk over for venstrefløjens forestillinger om, hvordan en socialistisk økonomi skal se ud? Er der nogen mening i at tale om alternativer til nyliberalismen i dag, hvis man end ikke holder fast i disse traditioner?

Jeg vil helst opløse de gamle dikotome eller binære opfattelser af kapitalisme og socialisme. Det er ikke enten eller stat eller marked. Forestillingen om blandingsøkonomi er her central. Det burde den også være i almindelig politisk hverdagsdiskurs, for blandt nogle teoretikere og økonomer har den været det længe.

Der findes en slags skræmmeopleveling om 'kapitalismen' på venstrefløjen. Man ser den nærmest som altædende og uundgåelig. Men det binder folk i en situation, hvor det bliver næsten umuligt at se potentialerne i den virkelighed, vi står i. To kvindelige forfattere, der skriver sammen under synonymet J. K. Gibson-Graham, har påstået, at det er muligt at åbne for mere realistiske visioner om politik, hvis man forlader den binære tænkning, hvor fx kapitalismens globalisering ikke bare er et skræmmebillede, men også en altomfattende realitet, vi alle lever i. Hvis man først har besluttet sig for, kun at ville se kapitalisme omkring sig, bliver alle de alternative projekter usynlige. Kapitalisme bliver noget, der helt fylder den tid vi lever i og det samfundsmæssige rum, vi bevæger os i. Socialisme bliver højst noget, der kommer en gang, men som vi dybest set ikke kender endnu. Det kan være en farlig og politisk lammende tankegang.

Hvis man i stedet ser på kapitalisme, som noget der fylder for meget, men ikke alt, kan man også se alternativerne, herunder de socialistiske, bedre. Ikke al økonomisk aktivitet er kapitalistisk i dag, der er også socialistiske træk og ejendomsformer. Og for dens sags skyld frivilligt arbejde i mange organisationer. Ifølge Gibson-Grahams forslag til en ikke-binær, eller pluralistisk, synsvinkel bliver det også muligt at se de sociale og kollektive organisationsformer, som kan bruges til at bygge videre på i socialistisk retning. Jeg har i snart mange år fundet inspiration og energi i den tankegang: vi starter ikke altid fra bunden, men har et vist historisk medløb allerede.

Men det medløb, der også omgiver os, og som du med Donald Trump har kaldt 'Nordisk socialisme' bliver usynligt, hvis man kun vil se fx Danmark som 'kapitalistisk'. Kan du give eksempler på, hvad du mener mere konkret?

Jeg mener sådan set, at den form for pluralistisk tænkning er specielt vigtigt, når vi betragter Danmark. Hele andelsbevægelsen fra det 19. århundrede og fx de ideer som socialdemokrater som Borgbjerg i starten af det 20'ende havde om andelsorganisering som alternativ til kapitalistisk ejendomsret skal medtænkes. I min bog nævner jeg utallige eksempler på virksomheder, der har været og ikke mindst er organiseret uden den kapitalistiske tvang til at skulle skabe overskud til et lag af ejere. Andelsbevægelsens mejerier var et eksempel, brugsforeningerne et andet. Og findes lyslevende blandt os under navnet Coop i dag.

En helt anden indfaldsvinkel kunne være de diskussioner, der tidligere har været i arbejderbevægelsen om indflydelse på den kapitalistiske økonomi. Her kunne man nævne den forestilling om 'Økonomisk Demokrati', der blev udviklet af Socialdemokratiet og fagbevægelsen i 1970'erne. Den faldt på politisk modstand fra både højre- og venstrefløj. Selv om jeg set fra i dag synes, at de konkrete forslag så alt for centralistiske ud, kan jeg dog også se dem som et udviklet forsøg på at gå nogle skridt i den retning, jeg diskuterer i bogen.

Tidligere fandtes der også en stor finansiel økonomi, der var baseret på almindelige menneskers indskud, men ikke på den egentlige finanskapitals profittænkning. Desværre blev en stor del af økonomi lagt øde under indtryk af nyliberalismen. Det samme gælder for en stor del af den offentlige produktive økonomi, som blev privatiseret. Se blot på fx telesektoren. Erfaringerne fra den slags virksomhed og økonomisk organisering er blevet marginaliseret i de en række årtier, men de er hverken helt væk eller helt glemt. De kan vækkes til live.

Der findes også mange nyere firmaer, hvor folk organiserer sig omkring projekter, som de simpelthen synes er nødvendige, som fx økologer, men ikke nødvendigvis fødte til at give profit. Der er blevet startet non-profitvirksomheder omkring mange nye aktiviteter inden for rådgivning, udvikling med videre. Også selveje er på vej tilbage. I dag er mange selv deres eget firma – nogle dog mere af tvang andre af lyst – men venstrefløjten skal også have en politik for dem.

Ikke alt samfundsmæssigt i Danmark kan klemmes ned i den kasse, der står kapitalisme på. Der findes store nicher i det dominerende, eller bare mest udbredte, billede. En femtedel af vores samfundsøkonomi er ikke 'kapitalistisk'. Den indsigt skal åbne for nye erkendelser og indsigt i muligheder. Det vigtige er hele tiden at huske, at det spiller en rolle, hvem der ejer en virksomhed. Lige som det spiller en rolle om den kun skal være tilknyttet en markedsøkonomi eller om den også indgår i et generelt økonomisk miljø, hvor demokratiske beslutninger og klimahensyn sætter rammer.

Historisk blok, Rød blok og venstrepopulisme

Pelle Dragsteds bog anmeldes andetsteds i denne udgave af Kritisk debat (Se Bent Gravesens anmeldelse), så vi forlader det mere bognære her og vider perspektivet ud til de bredere politiske forhold, som bogens temaer og forslag skal realiseres i.

Hvad ville du kalde din tilgang, hvis du skulle placere den i den europæiske socialismes reformistiske og revolutionære traditioner?

Man kunne sige, at det er en radikal reformisme. André Gorz' brugte udtrykket 'ikke-reformistiske reformer'. Men det er ikke en sprogbrug, jeg selv benytter mig af, fordi begrebet om 'non-reformist reform' fastholder en binær opfattelse af reform og revolution, selvom begrebet erkender, at den ikke er der.

Den amerikanske sociolog Eric Olin Wright har talt om, at man bør se på de muligheder, der er for at undergrave, eller erodere, kapitalismen her og nu. Han anbefaler at se samfund parallelt med den måde, man ser på økosystemer på. Jeg har allerede nævnt forestillingen om en pluralisme i økonomien, og det ligger helt på linje med Whrights idéer. Økonomier er kombinationer af forskellige logikker, og derfor er det også muligt at lave reformer, der eroderer kapitalismen. Så jeg tror mere på erosion end på revolution, hvis man kan sige det på den måde.

Jeg vil omvendt klart afgrænse mig fra socialdemokratisk reformisme i fx den betydning Tony Blair, Gerhard Schröder og lignende udviklede i 1990'erne efter Murens fald. Det var en tilgang til politik, der lignede og lod sig inspirere af nyliberalismen. Den slags 'centrum-venstre' lægger jeg afstand til. Reformen i den tradition fører ingen vegne.

Hvad forstår du egentlig ved ordet venstrefløj? I Nordisk socialisme betyder det nogle gange, så vidt jeg kan se, alt til venstre for de radikale, mens det andre gange er noget, der ligger til venstre for socialdemokratiet.

PD. Jeg opfatter venstrefløjen bredt som det, der ligger til fra socialdemokratiet og ud. Jeg omfatter bogen igennem socialdemokratiet, og taler gerne om to grene af venstrefløjen og arbejderbevægelsen. Bogen er henvendt til både socialdemokrater og dem, der ligger til venstre for dem.

Når jeg skriver 'vi' i bogen, 'vi på venstrefløjen', er det et inkluderende vi. Det vil sige, at den er henvendt til venstrefløjen i den brede forståelse. Jeg skriver ikke *kun* for Enhedslisten, og bogen er ikke skrevet af Enhedslisten, men af Pelle Dragsted.

Jeg har måske behandlet SF lidt stedmoderligt i bogen, men jeg vil gerne pege på en forgængerbog, som Gert Petersens *Om socialismens nødvendighed*, som jeg i det store og hele kan tilslutte mig. Men når man læser denne bog, er der også ting, jeg er uenig med. Gert Petersen ville fx helt afskaffe den private ejendomsret. Der ser jeg lidt bredere på tingene og anerkender, at der også kan være plads til privat ejendomsret i 'Nordisk socialisme'.

Hvad skal man gøre-spørgsmålet rejser sig naturligt, hvis man vil lave så store reformer som du forestiller dig. Din bog er sjældent tyk på historiske eksempler og sammenfatninger omkring erfaringer med den form for socialisme, du taler om og foreslår udviklet videre. Den er også tyk på konkrete reformforslag, der kunne realiseres her og nu, hvis der var politisk opbakning. Men som du også selv er inde på, at den er lidt tyndere på forestillinger om de politiske kampe, der skal til, for at skabe opbakning nok til at realisere ideerne. Du skriver fx hen mod slutningen at "Opgaven med at samle det, som den italienske socialist Antonio Gramsci kaldte en historisk blok, er den vigtigste opgave, venstrefløjen står over for, men ikke en opgave, som denne bog giver svaret på (...). (side 338.)

Det er rigtigt, at jeg ikke har set det som min opgave med denne bog at give den slags svar. Jeg har, hvad det angår, tænkt mere snævert i de økonomiske spørgsmål, som forestillingen om socialisme i Danmark stiller. Der venter netop nogle opgaver fremover i debatten om, hvordan man skaber en blok, som Gramsci skriver om.

Når det er sagt, tager jeg nu alligevel fat på nogle af opgaverne i bogen. Fx har jeg selv haft stor glæde af den forestilling, som vi allerede har snakket om, nemlig at det er nødvendigt frigøre nogle af vores forestillinger om socialisme fra de gamle rammer. Fremadrettet bliver en af opgaverne fx at gøre os klart, at 'socialisme' er et redskab til at udvikle et bedre samfund. Det er ikke et mål i sig selv, men et middel til i den bredere kamp for demokrati. Helt banalt vil jeg pege på, at det her handler om at gøre samfundet mere demokratisk, men ikke om at ødelægge det parlamentariske demokrati, vi har i forvejen. Radikalt demokrati udvider demokratiet, men respekterer de rettigheder, fx individuelle, vi har i forvejen. Alle de reformer, jeg har foreslået i bogens del 5 skal måles på dette, og de skal afprøves i praksis undervejs.

Jeg kunne også pege på nogle andre områder, som burde gentænkes på venstrefløjen. En af de historiske erfaringer er, at fx andelsbevægelsen også havde en 'åndelig' dimension. Ejvind Larsen har ofte og utrætteligt påpeget dette. Hvis man skal begejstre og skabe opbakning for samfundsudvikling i den målestok vi her taler om, skal der også en 'åndelig vækkelse' og subjektive faktorer med.

Men når alt kommer til alt, er nogle ting også uændrede i forhold til gamle socialistiske forestillinger. Arbejderbevægelsens organisation kommer man ikke uden om. Alle initiativer i den retning jeg taler om, bliver nødt til at anerkende arbejderklassens rolle. Omvendt er det lige så klart, at arbejderklassen ikke er nok. Den privat ansatte arbejderklasse udgør ikke et befolkningsflertal mere^[PD1]. Vi er også nødt til også at organisere og mobilisere de nye grupper, som ikke fandtes, da den nordiske socialismes oprindelige erfaringer blev gjort.

Hvordan har du det med den brede populismedebat, der har været på den europæiske venstrefløj i det seneste årti, hvor nogle har set populismens udskiftning af arbejderklassen med 'folket' som vejen frem? For nogle år siden så det ud til at du flirtede med inspirationen fra Latinamerika, Syriza og Podemos. Jeg hørte dig holde et oplæg på et læsermøde arrangeret af information, hvor du var meget imødekommende overfor disse erfaringer, og ved et andet møde i Enhedslistens regi, snakkede du om, at det største problem ved at tale 'venstrepopulisme' i Danmark egentlig var, at ordet 'folk', som falder let på fx spansk, godt kunne lyde enten kejtet eller for pompøst på dansk. Hvordan ser du på det i dag? Hele den forestilling om en 'historisk blok' eller bred alliance, som du påkalder dig i afslutningen af Nordisk socialisme, kræver jo både intens folkelig deltagelse og en slags bevidsthed om at være 'folk'. Er det nok at være 'bredt fortolket arbejderbevægelse', hvis man skal være nok til at bære kampen om 'radikale reformer' og et 'et pluralistisk ejerskab', der kan håndtere klimakrise mv igennem?

En af de store styrker ved venstrepopulisterne i Latinamerika og Sydeuropa har været, at de har kunnet givet udtryk for nogle meget klare folkelige frustrationer

i finanskrisens politiske efterspil. I en kulturel sammenhæng, hvor det passer ind, kan det at henvise til 'folket', være en stærk måde at skabe let forståelige politiske billeder på. Fx er Pablo Iglesias god til det og i øvrigt en helt fantastisk taler. Desværre er det jo nærmest netop nu, som vi sidder her og taler, at han er i færd med at afvikle hele sit aktuelle politiske liv. Efter valgnederlaget til lokalvalgene i Madrid, har han annonceret, at han fratræder alle sine poster, også de nationale, i og for Podemos. Både nederlaget og tabet af ham kaster partiet ud i en politisk krise. Det gik noget bedre fra den tidligere Podemosleder Enigo Errejón og hans *Mas Madrid*-liste, men ikke nok til at det for alvor batter noget. Så lige nu er det ikke nogen særlig opmuntrende signaler om 'venstrepopulismens succes', der kommer derfra.

Men hvordan det nu end er med den aktuelle situation, så har fx Podemos-folkene peget på en erkendelse, som ikke bare går væk, selvom de selv er i krise. Nemlig at det er nødvendigt med et stort fokus på det nationale spørgsmål. Det er ikke blevet unødvendigt eller overflødigt, selvom om mange på venstrefløjen føler sig som internationalister og andre støtter EU. Nationalstaten er stadig den mest relevante ramme for politik fra neden. Det gælder uanset om man anerkender nogle af fordelene ved samarbejde i EU eller ej. Så venstrepopulismen var med til at få en del socialister til at tage nogle ting alvorligt igen, som måske var ved at blive glemt med globaliseringen. Den erfaring kan man tage med, uanset hvordan det går de konkrete partier.

Hvis de reformer, du taler om, skal realiseres kræver det vel et politisk samarbejde i Rød blok omkring, hvordan man kan lave lovgivning og reformer fra oven, der understøtter udviklingen af fx de nye former for ejendom?

Ja, og derfor er der også god grund til bekymring i dag. Som det ser ud nu, presser regeringen venstrefløjen til det yderste. Hvordan kan socialdemokraterne forvente, at venstrefløjen skal blive ved med at lægge navn til den aktuelle politik overfor flygtninge? Syrienskrisen har været meget hård ved tilliden til Mette Frederikssens vilje til at lede regeringsprojektet. Hun har sådan set været bedre til at formidle partiernes samarbejde end Helle Thorning-Schmidt var i sin tid, men der er åbenbart også grænser. Det må også være klart for socialdemokraterne, at vi nu er tæt på rammen for, hvor langt støttepartierne kan gå. Det handler jo ikke bare om politikerne og partierne selv, men også om deres bagland, og her tror jeg, at mange har svært ved at se sig som repræsenteret af den aktuelle linje.

Med Pelle Dragsted på vej mod en demokratisk økonomi

Bent Gravesen, medlem af Kritisk Debats redaktion

Lad mig starte med en advarsel. Dette er en dårlig anmeldelse. Vel at mærke ikke en anmeldelse, der fortæller, at Pelle Dragsted med *Nordisk socialisme. På vej mod en demokratisk økonomi* har skrevet en dårlig bog. Det har han ikke. Pelle Dragsted har skrevet en god og relevant bog. En bog, der bestemt er en nærmere diskussion værd. Det er derimod selve anmeldelsen, der er dårlig. Hvorfor? Fordi anmeldelsen på en måde er unfair mod bogen. Jeg tillader mig nemlig at gøre det, som kun dårlige anmeldere gør. Nemlig at kritisere bogen for ikke at være den bog, jeg gerne havde set Pelle Dragsted skrive.

Som læser bliver jeg selv sur, når en anmelder bruger en anmeldelse af andres bøger til at advokere for netop den bog eller det synspunkt, som de selv enten har skrevet eller gerne ville have skrevet. Den slags kommer der sjældent noget godt ud af. Som mulig læser vil man gerne kunne bruge en anmeldelse til at få et indtryk af, hvad man kan forvente sig, hvis man vælger at læse bogen. Her duer det ikke, hvis det eneste, man får fortalt, er, hvad man ikke kan læse i den anmeldte bog.

Når jeg alligevel har valgt at løbe risikoen for at begå denne dødsynd for en anmelder, har det en særlig grund. Det skyldes et helt særligt forhold ved Dragsteds bog. Dragsted bruger nemlig de første 100 sider af bogen til at give læseren en grundig og velskrevet analytisk begrundelse for, hvorfor vi som socialister har brug for netop den bog, som Dragsted har skrevet.

Skal jeg tage Dragsted på ordet og anmelde bogen som en indledning til på en debat om udviklingen af en moderne socialisme, er jeg derfor nødt til at trykprøve Dragsteds egen argumentation for at indlede debatten om moderne socialisme på netop den måde, han gør i bogen.

Leder debatten i en bestemt retning

Det er en styrke ved Dragsteds bog, at han argumenterer både grundigt og klart for at lede debatten om moderne socialisme i én bestemt retning. Tilmed en retning, som jeg på store strækninger er enig i. Men inden vi alle sammen tager debatten fuldt og helt på Dragsteds præmisser – eller står helt af på at tage debatten -, er det nødvendigt at stille spørgsmålet, om ikke der også kan argumenteres for andre tilgange til den samme debat.

Udover en indledning, der præsenterer bogens tema og formål, indeholder Dragsteds bog 5 kapitler og en epilog. I det kapitel gives der først en diagnose af den moderne kapitalisme som oligarkisk og ubæredygtig. I det andet kapitel analyserer Dragsted, hvorfor det ikke er lykkedes for hverken de socialdemokratiske eller venstreorienterede partier at vinde tilstrækkelig folkelig opbakning til de

socialistiske ideer. Disse to kapitler på tilsammen omkring 100 sider bruger Dragsted til at begrunde, hvorfor vi som socialister har brug for hans bog. Umidledbart kan det forekomme både omstændeligt og selvsmagende. Det er det ikke. Hverken omstændeligt eller selvsmagende. Det er derimod både velskrevet og selvkritisk.

Dragsteds udgangspunkt er den vigtige konstatering, at vi socialister selv bærer selv en betydelig del af skylden for, at vi ikke har formået at vinde større opbakning end sine flertal for vores ideer om en demokratisk/socialistisk økonomi. Denne fiasko skyldes ifølge Dragsted enten, at vi som socialdemokratiske partier 'helt har opgivet at sætte socialistiske ideer i spil og accepteret forestillingen om, at kapitalismen er afslutningen på historien', eller at de ideer, vi har fremlagt (på venstrefløjen), 'ikke har haft overbevisningskraft', men tværtimod blevet opfattet som 'utopiske, urealistiske og virkelighedsfjerne'. De socialistiske ideer har kort sagt årti efter årti tabt kampen om folkelig opbakning, enten fordi man som de socialdemokratiske partier slet ikke er mødt op til kampen, eller fordi man som venstrefløjen er mødt op med utroværdige ideer.

Fortælling med klare roller

I fortællingen af socialismens fiasko uddeles der klare roller. Helterollen tildeler Dragsted tydeligvis det potentielle flertal i befolkningen, der gerne vil bakke op bag socialisme og demokratisk økonomi, hvis de vel at mærke præsenteres for ideer herom i en tilstrækkeligt realistisk og virkelighedsnær form. Skurkerollen går – udover selvfølgelig de kapitalistiske kapitalejere – til den hidtidige praksis i arbejderbevægelsens socialdemokratiske og venstrepartier. Disse partier har på hver deres måde undladt at præsentere befolkningsflertallet for tilstrækkeligt realistiske og virkelighedsnære bud på demokratisering af økonomien. Socialdemokratiet har ifølge Dragsted slet ikke præsenteret nogen, mens venstrefløjen har stået for det utopiske og urealistiske. Endelig udnævner Dragsted også, indirekte ganske vist, sig selv og bogen til den hjælperrolle, der er i alle eventyr, der skal ende godt med prinsessen og det halve kongerige. Hjælperen er i bogen ham eller hende, der påtager sig opgaven med at hjælpe arbejderbevægelsens partier med at give de realistiske og troværdige bud på reformskridt mod en mere demokratisk økonomi.

Selve bogens denne grundfortælling er langt fra ny. Dragsted videregiver i bogen nogle figurer og roller, som man nemt kan genkende fra dansk politik, hvis man blot har en smule kendskab til mange års interne diskussioner i arbejderbevægelsen og på venstrefløjen. Det nye i bogen er, at den velkendte kritik af både de socialdemokratiske partier og af venstrefløjens forskellige partier kommer samme sted fra og tilmed fra et fremtrædende medlem af Enhedslisten. Den kritiske pegefinger peger både udad og indad. Både kritik og selvkritik.

Som læseren opdager man imidlertid hurtigt, at samlingen af kritik og selvkritik ikke er det egentligt nye i Dragsteds bog. Det rigtigt nye er, at Dragsted forklarer både selvkritikken og kritikken af de socialdemokratiske partier med, at alle de forskellige dele af arbejderbevægelsen indtil nu har abonneret på en fastlåst opfattelse af kapitalismen som et altomfattende økonomiske system. Ifølge Pelle Dragsted har begge grene i den socialistiske bevægelse – den socialdemokratiske og den revolutionære/kommunistiske – populært sagt brugt det samme misvisende analytiske kompas til at løbe ind i hver sin politiske blindgyde.

Ifølge Pelle Dragsted har både de socialdemokratiske partiers opgivelse af de socialistiske ideer og de revolutionære partiers forestillinger om en samlet total afskaffelse af kapitalismen og erstatning med en socialistisk økonomi den samme forklaring. De har alle tegnet abonnement på en opfattelse af kapitalismen som et totalt system, der omfatter hele samfundet og økonomien.

Har man en sådan opfattelse af kapitalismen, er der ifølge Dragsted kun to politiske muligheder. Enten lever man med kapitalismen og nøjes med at forsøge at regulere eller fjerne dens værste vildskud. Man helbreder kapitalismen, når den bliver syg, som Mette Frederiksen ynder at udtrykke det. Eller også satser man på, at det på et tidspunkt bliver muligt at gennemføre et revolutionært brud med kapitalismen og opbygge en helt ny samfundsform. Som det engang var moderne at udtrykke det i Enhedslistens program.

Opfatter man kapitalismen som et altomfattende økonomisk system er det derfor ifølge Dragsted – nærmest udelukket, at der vil kunne skabes et folkeligt flertal for socialistiske ideer. Enten udvikles og præsenteres de socialistiske ideer slet ikke, eller også er ideerne så utopiske og urealistiske, at chancen for at opnå bred folkelig opbakning er noget nær nul.

Syndefaldsfortælling

I bogen får denne tese nærmest karakter af en syndefaldsfortælling. Ligesom Adam og Eva spiste af den forbudte frugt fra "træet til kundskab om godt og ondt" og dermed brød Guds regler, har både de socialdemokratiske partier og de revolutionære strømninger indtaget forbuden frugt ved at opfatte kapitalismen som et totalt system, der omfatter hele samfundet og økonomien, og som følge heraf bliver de af demokratiets Gud, folkeflertallet, forment adgang til det socialistiske paradys.

Jeg vil ikke helt fraskrive denne fortælling en vis forklaringskraft. Den rummer et vis mængde sandhed, når det gælder om at forklare, hvorfor vi som socialister endnu ikke har kunnet få flertal for socialistiske ideer. Men derfra og til i den grad at gøre det til hele forklaringen på bl.a. Socialdemokratiets og Enhedslistens udvikling og aktuelle politiske strategi, som Pelle Dragsted gør, er der langt.

Jeg finder ganske enkelt ikke historien om Socialdemokratiets politiske syndefald over de seneste 30-40 år retvisende. Tilsvarende har jeg svært ved at købe dette som den altafgørende forklaring på, at en række indbyrdes meget forskellige såkaldt revolutionære strømninger kun har formået at fremlægge mere eller mindre utopiske, urealistiske og virkelighedsfjerne ideer om socialisme. Jeg ved fra egen erfaring, at der også har været andre fejltagelser og politiske utilstrækkeligheder på spil.

Det forekommer mig, at Pelle Dragsted her har gjort opgaven nemmere for sig selv, end godt er. Det har han gjort ved at tage udgangspunkt i ret endimensionale karikaturer af både det socialdemokratiske og det revolutionære standpunkt.

I det ene ringhjørne finder vi i Dragsteds beskrivelse socialdemokratiske regeringer overalt i Europa, ”som en underkuet ægtefælle, har tilpasset sig til at stadig mere brutal og enerådige økonomisk elite” (s. 86), mens vi i det andet hjørne finder de revolutionære, der tilskrives det synspunkt, at ”socialismen ikke kunne indføres gennem gradvise reformer, men måtte tage form af et omfattende systemskifte, hvor kapitalismen blev erstattet af et socialistisk samfundssystem, hvor den private ejendomsret til produktionsmidlerne blev ophævet, og markedsøkonomien blev erstattet af demokratisk planlægning.” (s. 96)

Det er let – for let – at forstå socialismens manglende opbakning de sidste 150 år ved at lade som om, det eneste, befolkningsflertal er blevet tilbudt de sidste 150 år, er disse to karikaturer i hvert sit ringhjørne af arbejderbevægelsen. Gid det var så enkelt. Men det er det desværre ikke.

Hvis man er interesseret i en nærmere analyse af de socialdemokratiske og kommunistiske partiers forfaldshistorie de sidste 50 år, er det ikke Dragsted bog, man skal gribe til. Det har da heller ikke været Dragsted formål med bogen. Men ved på den måde at overdrive sin pointe gør Pelle Dragsted sig unødvendigt sårbar. Alle de, der givetvis vil forsvare henholdsvis et socialdemokratisk og et venstreorienteret standpunkt over for Pelle Dragsteds kritik får det på den måde for nemt. De vil med en vis ret kunne anklage Dragsted for stråmandsargumentation. Det er en skam. Dragsted – og vi andre – risikerer dermed, at de, der føler sig udsat for Dragsteds karaktermord, lukker af for at tage stilling til det, der er Dragsteds egentlige ærinde, at få en diskussion om, hvordan en moderne demokratisk socialistisk økonomi kan indrettes, og hvordan der kan opnås tilstrækkelig støtte og magt til at demokratisere økonomien.

Nye positioner

Pelle Dragsteds opfodrer med sin bog både Socialdemokratiet og den revolutionære venstrefløj til at indtage nye positioner i det mere end 100 år gamle stridspunkt i arbejderbevægelsen: Skal socialismen indføres ved en revolution eller ved gradvis at erobre magt fra kapitalen? Det er Pelle Dragsteds efter eget udsagn måske naive håb, at en vision om en demokratisk og pluralistisk økonomi kan

være med til at bygge bro over splittelsen i arbejderbevægelsen om dette spørgsmål. Dragsted har et håb om, at en sådan vision vil kunne forene den revolutionære venstrefløjs ønsker om grundlæggende samfundsforandringer med 'reformisternes' insisteren på en gradvis strategi, der lægger sig i slipstrømmen på de socialdemokratiske partiers mangeårige succeser med at udvikle velfærdsstaten, stærke fagforeninger og en række sociale bevægelser og politiske reguleringer på en lang række forskellige livsområder.

Det er dette politiske projekt, som Pelle Dragsted forsøger at tegne et økonomisk omrids af i sin bog. Bogen kan således på mange måder ses som et forsøg på at genoptage et oprindeligt socialdemokratiske projekt om at forene konkrete, gradvise forbedringer af det arbejdende folks liv med en politisk erobring af stadigt flere magtpositioner i samfundet. Som et bud på en strategi for gradvist at svække kapitalinteressernes økonomiske og politiske magt og indflydelse på samfundets udvikling for så efterhånden at tilendebringe afskaffelsen af den kapitalistiske produktionsmåde til fordel for en socialistisk. I den forstand springer Pelle Dragsted ud som en moderne version af fortidens socialdemokrati.

Når jeg her bruger udtrykket 'springer ud', som normalt bruges bl.a. i forbindelse med annoncering af en ikke-heteroseksuel identitet, så skyldes det, at jeg ønsker at understrege det bevidst intentionelle med Pelle Dragsted bog. Der er for Dragsted tale om en bevidst bekendelse til og argumenteret annoncering af et særligt standpunkt i arbejderbevægelsens lange diskussion om reform og samfundsrevolutionering, der i sit kvalitative indhold bedst kan karakteriseres på linje med mange af fortidens socialdemokratier, herunder bl.a. det svenske og østrigske socialdemokrati i mellemkrigstiden. Pelle Dragsted annoncerer ganske vist ikke selv helt sit standpunkt som tilbagevenden til fortidens socialdemokratiske standpunkter. Men han kommer tæt på. Det gør han ikke mindst sin til tider overdrevne hyldest til fortidens socialdemokratiske resultater for velfærdsstat og kooperation. Allertydeligst kommer det måske til udtryk i bogens åbenlyse fascination af det svenske socialdemokratiske partis såkaldte funktions-socialistiske strategi, der kort sagt gik ud på at socialisere stadigt større dele af dispositionsretten over produktionsmidler, boliger, mv. uden nødvendigvis at ændre på den formelle juridiske ejendomsret.

Udtrykket om 'at springe ud' er også brugt for at understrege, at noget, man *ikke* med bogen som argument retvisende kan beskylde Pelle Dragsted for at afsløre sig selv som socialdemokrat. Det gør han på ingen måde. Tværtimod er bogen ét langt argument – ikke hele vejen lige overbevisende – mod virkelighedens socialdemokratier anno 2021.

Socialistisk sameksistens

Ifølge Dragsteds forståelse sameksisterer kapitalisme og socialisme i et samfund som det danske, selv om der hele tiden bølger en kamp frem og tilbage. Dragsted beskriver f.eks., hvordan den privatejede kapital ikke mindst inden for den finansielle sektor over de seneste 30 år har vundet frem på bekostning af demokratisk

styrede virksomheder som Girobank, andelssparekasser og realkreditinstitutter. Han giver i bogen Socialdemokratiet et afgørende ansvar herfor. Socialdemokratiet har ifølge Dragsted både har tilladt og aktivt medvirket til denne udvikling.

Selve Dragsteds empiriske analyse er meget overordnet. Den bidrager ikke med ny analytisk indsigt, hvad der heller ikke har været formålet for Dragsted. Hans ærinde er et andet. Han ønsker med gennemgangen blot at understrege nogle bestemte analytiske pointer. Disse pointer peger frem mod bogen sidste del, hvor han diskuterer forskellige økonomiske reformer, som han mener vil være hensigtsmæssige skridt mod en mere demokratisk økonomi.

Den første og i bogen mest udfoldede pointe er netop selve sameksistensen af kapitalisme og socialisme. I et land som Danmark er der ikke en altdominerende kapitalisme, men både kapitalisme og socialisme. Vi har langt mere socialisme, end Pelle Dragsted og Enhedslisten hidtil har fortalt os. Danmark er ifølge Dragsted nærmere lige så socialistisk, som Trump har fortalt amerikanerne. Og vi kunne have været endnu mere socialistisk og den privatejede kapital fortrængt endnu mere fra den økonomiske og politiske magt, hvis ikke Socialdemokratiet havde valgt at føje kapitalen så meget. Og hvis Enhedslisten og andre ikke havde været så forblændet af at se en altdominerende kapitalisme på hvert gadehjørne og i hver afkrog af samfundet, som kun kunne afskaffes gennem en mere eller mindre revolutionær omvæltning.

På et meget, meget overordnet plan køber jeg noget af Dragsteds pointe. Jeg er helt enig med Pelle Dragsted i at betone mulighederne for gradvist at gennemføre forskellige former for demokratisering af økonomien og tilbagetrængning og begrænsning af kapitalens magt. Men at det skulle være helt så enkelt, som Dragsted gør det, tror jeg til gengæld ikke. Men at det både kan og bør gøres, er jeg enig i.

Jeg er også enig i analysen så langt, at det har ligget rigelig tungt med venstrefløjens anerkendelse af, at de socialdemokratiske partier ikke mindst i de nordiske lande er lykkedes med at udvikle velfærdsstat og andre former for demokratisering af økonomien. Tilsvarende har det kun modstræbende været erkendt og sagt, at dette har betydet konkrete forbedringer for mange mennesker, mindsket uligheden og fravristet den private kapital økonomisk og dertil knyttet politisk magt til at præge samfundsudviklingen.

Mindre enig er jeg derimod i Pelle Dragsteds måde at opfatte den samlede samfundsøkonomi som en slags indbyrdes kæmpende, men grundlæggende fredelig sameksistens mellem kapitalisme og socialisme. Jeg er enig i, at kapitalismen ikke er en slags automat, der uafbrudt og altædende vil kværne løs, indtil den eventuelt bryder sammen under enten de indre modsætningers tryk eller en ydre revolutionær 'storm på Vinterpaladset'. De, der har læst Karl Marx 's værker på den måde, og overført det til såkaldt revolutionær strategi, uden blik for, hvordan århundreders praktiske klassekamp mellem kapitalister og arbejdere har formet

og forandret samfundsøkonomien, har intet forstået. Hverken af Karl Marx eller virkelighedens kapitalisme i det 21. århundrede.

I min optik har fremvæksten af den kapitalistiske produktion kridtet banen op for en økonomisk og politisk klassekamp, mv. I lande som de nordiske har denne klassekamp historisk vist sig at føre til en række fremskridt og sejre for det, som Karl Marx i sin tid kaldte arbejderklassens politiske økonomi.

Men arbejderklassens politiske økonomi aflejrer sig ikke nødvendigvis, men ofte kun undtagelsesvist som en særlig sektor i samfundsøkonomien, som Pelle Dragsted lægger op til med sit begreb om sameksistens af kapitalisme og socialisme. Arbejderklassens politiske økonomis principper indlejres derimod typisk i selve den kapitalistiske økonomi som særlige farvninger, strukturer og dynamikker. Det sker på utallige måder og samfundsniveauer. Fra de associerede arbejderes særlige kooperationsformer på tværs af produktionskæder over en ny frihed og tryghed på et politisk styret og reguleret arbejdsmarked til demokratiets allokering af samfundsmæssige ressourcer til velfærd, miljø og klima.

Arbejderklassens politiske økonomi

Der foregår således løbende en kamp for arbejderklassens politiske økonomi – eller med Pelle Dragsteds ord for demokratisk økonomi, og den føres på alle samfundets niveauer og selvfølgelig ikke mindst gennem udøvelse af politisk magt gennem staten og internationale politiske institutioner. Disse mange kampe rummer i deres mest organiserede og generaliserede former ansatser til en anden og ny samfundsorden, som passende kan kaldes socialisme i mangel af bedre begreb.

Dragsteds noget rosenrøde og firkantede fremstilling af socialismens fremmarch i Danmark som en ganske vist skrøbelig sameksistens af socialisme og kapitalisme bruges i bogen som argument for, at arbejderbevægelsens partier vil kunne få succes med at skabe opbakning til socialistiske ideer hos et flertal i befolkningen ved at gå i brechen for en række nye rent økonomiske reformudkast. Dermed har Dragsted også i bogens første del argumenteret for bogens anden del, der netop er et forsøg på at opstille en række økonomiske reformudkast, som ifølge Dragsted vil kunne tjene til at igangsætte en fornyet holdbar fremmarch for demokratisk økonomi. Vejen til socialisme og demokratisk økonomi kan passende brolægges med Dragsteds forslag til ti reformer på vejen mod en demokratisk nordisk socialisme.

Ti reformforslag

Inden Dragsted præsenterer læseren for de ti reformforslag, præsenterer han læseren for sin vurdering af de historiske erfaringer i specielt de nordiske lande med forskellige former for demokratisk fællesskabsøkonomi, som han kalder det. Her kommer han hele vejen rundt: andelsbevægelse, Kooperation, brugsforeninger,

sparekasser, alment boligbyggeri, forsyningsvirksomheder, velfærdsstat, økonomisk demokrati, mv. Samtidig inddrages undervejs, men i langt mindre systematiseret form, en præsentation og kort diskussion af fortidens internationale diskussioner om planøkonomi, socialistisk markedsøkonomi, udenlandske medarbejderkooperativer, demokratiske fællesejede sociale velstandsfonde, der fordele kapitalafkast til hele befolkningen samt den nu afdøde amerikanske sociologiprofessor Erik Olin Wrights store Real Utopia-forskningsprojekt om at planlægge og opbygge forskellige samfundsprojekter baseret på demokratiske og egalitære principper.

For de læsere, der i forvejen er bekendt med disse diskussioner og erfaringer, er der her ikke meget at hente i bogen. Men for de givetvis mange læsere, for hvem disse debatter hidtil har været uinteressante, giver bogen både gode argumenter for at interessere sig for dem og en udmærket introduktion til de enkelte temaer.

De ti afsluttende reformforslag præsenteres som 'reformer på vejen mod en demokratisk nordisk socialisme'. Selve de 10 forslag er der ikke så meget nyt i. Men det udelukker på ingen måde, at Dragsted skal have tak for at sætte de konkrete forslag til debat. Jeg kan være enig i nogle og er uenige i andre. Men det skal ikke udfoldes nærmere her.

Her blot et par mere overordnede observationer. Flere af forslagene bygger på Pelle Dragsteds påstand om, at jo mere kapital, der investeres med udgangspunkt i demokratiske beslutninger, jo mere vil de investeringer tage brede samfundsmæssige hensyn. Hvis denne påstand ikke skal tages som en ren tautologi – at demokratiske beslutninger modsat privatøkonomiske beslutninger tager sit afsæt i argumenter for bestemte samfundsmæssige hensyn – udtrykker påstanden en overdreven tiltro til, at disse samfundsmæssige hensyn så nødvendigvis også er udtryk for et progressivt samfundsmæssigt fremsyn. Selv demokratiet – også demokratiet i økonomien – kan 'tage fejl'. Demokrati udgør ingen forsikring mod politisk legitimering af kortsigtede eller snævre særinteresser som fælles samfundsinteresse. Det er snarere demokratiets dyd, at det kan 'tage fejl' og lade det samfundsmæssige fremsyn tage andre og nye beslutninger.

Magtspørgsmålet

Når man læser de enkelte forslag, opdager man hurtigt at Pelle Dragsted næsten udelukkende præsenterer reformforslagene som rent økonomiske skridt mod en mere demokratisk økonomi. Derimod forbigår han næsten helt spørgsmålet om, hvilke forandringer af samfundet reformerne skal fremme, og hvordan der skal skabes tilstrækkelig folkelig opbakning bag forslagene.

Dermed bliver det alt for nemt for Dragsted at indfri det formål med bogen, som han opstiller i indledningen, og som han bruger bogens første 100 sider til at begrunde. Nemlig at fremlægge ideer til socialistiske reformer, der er tilstrækkeligt realistiske, virkelighedsnære, og som giver troværdige svar på centrale spørgsmål og indvendinger, at det formår at overbevise et flertal i befolkningen.

Her er der efter min opfattelse brug for langt mere klare og præcise overvejelser over, hvordan de enkelte reformforslag kan begrundes i nutidens og fremtidens konkrete udfordringer for den samfundsmæssige produktion. Samtidig er det en selvstændig opgave at begrunde forslagene normativt. Uden det er det svært for ikke at sige umuligt at se, hvordan Dragsteds 10 reformforslag skal kunne danne grundlag for en historisk blok, der både vil og kan gennemføre forslagene.

Selve magtspørgsmålet om, hvordan den historiske blok skal udvikles, og hvordan reformerne skal gennemføres og bringes til at virke efter sit formål, undlader Dragsted udtrykkeligt at behandle i bogen. Givetvis af bl.a. pladsmæssige årsager. Men det forekommer mig, at dette fravalg også er sket med baggrund i Dragsteds særlige tilgang til samfundsanalysen som beskrevet ovenfor. Ifølge denne tilgang vil det nemlig kunne give de socialistiske ideer den tiltrængte, folkelige vind i ryggen, hvis blot man er i stand til at se mulighederne for at gennemføre økonomiske reformer, der gradvis trænger den oligarkiske privatkapital tilbage. Det tvivler jeg meget på, og netop derfor tillader jeg mig at kritisere Dragsted for ikke at have skrevet en anden bog. En bog, der også inddrager spørgsmålet om, hvordan demokratiske økonomireformer udformes og begrundes, så de kan indgå i en bredere hegemonisk blok, der vil kunne skaffe sig tilstrækkelig politisk magt til at gennemføre reformerne.

En anden væsentlig mangel ved bogen, er at den er meget vag og uafklaret på det internationale aspekt. Det skyldes ikke blot Dragsteds afgrænsning af bogens emne, men måske nok så meget, at bogens kapitalisme-analyse kun i meget ringe udstrækning analyser vor tids kapitalisme som et internationalt system med helt uoverskuelige myriader af globale kapital og produktionskæder. Endelig skyldes det givetvis Pelle Dragsteds egen politiske uafklarethed omkring internationale politiske institutioners rolle i en demokratiske økonomi. Det gælder ikke mindst EU, hvor det mest konkrete Dragsted kan svinge sig op til er, at Danmarks tilknytning til EU må vurderes løbende ud fra, hvilken vej samarbejdet bevæger sig hen. Man ser det for sig: EU som et bussystem, hvor Dragsted står med sine økonomireformer ved stoppestedet og tjekker om den næste EU-bus kører i den rigtige retning.

En god bog at diskutere

Alt i alt har Pelle Dragsted skrevet en vigtig bog om et demokratisk alternativ til den økonomi, vi har i dag i et land som Danmark. Det er en bog, der giver en række politiske begrundelser, hvorfor vi har brug for en demokratiske økonomi og ikke mindst forsøger at anviser økonomiske veje hertil.

Inden man starter på at læse bogen, kan man være i tvivl om, hvorvidt der først og fremmest er tale om en debatbog om politik eller en bog om økonomi og økonomiske reformer. Når man har læst den velskrevne bog, er man ikke længere i tvivl. Det er det sidste. Bogens titel skal tages meget bogstaveligt. Bogen handler først og sidst om Pelle Dragsteds bud på et demokratisk alternativ til den

nuværende økonomi. Det er en samfundsøkonomi, som Dragsted selv kalder nordisk socialisme.

Analysen af den nuværende økonomis revner, sprækker, modsætninger og udviklingsdynamik fylder meget lidt og indeholder få politiske kalorier. Bogens anden del, der udelukkende handler om rent økonomiske reformer som mellemstationer på vejen til en demokratisk økonomi, har desværre meget lidt, ja nærmest intet at sige om de politiske og magtmæssige veje hertil. Kan man affinde sig med disse for mig væsentlige begrænsninger (og det kan jeg trods alt godt), kan bogen kun anbefales. Læs den, uanset om du politisk hælder mest til Socialdemokratiet, Enhedslisten eller folkesocialismen. Læs den og tag debatten. Både med Pelle Dragsted og hinanden.

(1)Jf. Steffen Lund Skov Madsen: *At springe ud af skabet – en lingvistisk-etnografisk, queerteoretisk undersøgelse af homo- og heteroseksuel identitetsarbejde* (speciale). Her omtaler han flere forskellige praksisser, der falder ind under betegnelsen at springe ud og være i skabet, bl.a. det han kalder præannoncering: ”Der er noget, jeg skal fortælle jer”, som efterfølges af en slags nyhedsannoncering: ”Jeg er homoseksuel.”

Debatindlæg

Enhedslisten, EU og demokratiet

Anders Lundkvist, politisk økonom

Jeg er medlem af et netværk i Enhedslisten, hvor vi arbejder for at kravet om udmeldelse af EU fjernes fra det EU-delprogram, som skal vedtages på årsmødet næste år. Det er lykkedes os over al forventning at få åbnet for denne debat i EL.

Det nuværende EU-delprogram (<https://enhedslisten.eu/det-mener-vi-om-eu/del-program-det-mener-enhedslisten-om-eu/>) ser EU's nyliberalisme og forpligtethed overfor kapitalismen som skåret i marmor, fordi det Indre Marked med dets frihed til kapitalen til at gøre, hvad den vil, er traktatfæstet.

Reaktionen på corona-krisen har i det sidste års tid imidlertid vist, at nyliberalismen med dens nedskæringspolitik (som vi så i forbindelse med finanskrisen) er på tilbagetog. I stedet for sparekrav til Sydeuropa har vi fået en Genopretningspakke, og samtidig er kravet om balancerede offentlige budgetter blevet suspenderet, således at en Keynesiansk ekspansiv finanspolitik er blevet mulig.

Derfor giver det mening for socialister at være med i EU og prøve at påvirke indefra. Hvis vi trækker os ud, kan vi i hvert fald ikke gøre os håb om at kontrollere kapitalen, for prøver et lille land som Danmark noget sådant vil vi være støvsuget for kapital den næste dag.

Og hvad er alternativet til EU? Samarbejde med Boris Johnson's UK? Med de nordiske lande, som ikke er interesseret?

I praksis vil alternativet være, at vi trækker os ind i os selv og bliver nationalkonservative – en vej som Mette Frederiksen desværre er slået ind på med en fremmedfjendsk udlændingepolitik og en mere end skeptisk EU politik. Tænk på vaccineturen til Israel, der prøvede at undergrave en fælles EU politik, og tænk på vort skamfulde medlemskab af 'firebanden', der prøvede at udvande Genopretningspakkens hjælp til Sydeuropa. Udenfor EU vil vi for alvor få en 'Denmark First' politik.

I dette indlæg vil jeg imidlertid se på demokrati-aspektet i diskussionen.

Mens Dansk Folkeparti og Nye Borgerlige vil ud af EU af nationale grunde, er hensynet til demokratiet hovedgrunden i EL's delprogram. Men det nationale spiller også ind, idet et velfungerende demokrati må basere sig på nationalstaten, altså forudsætter 'national selvbestemmelse' (som det hedder).

EU er 'udemokratisk', endog 'antidemokratisk', hedder det i delprogrammet.

Men er det rigtigt? Lad os se nøjternt på sagen.

EU ses generelt som en sump af byråkrati og lobbyisme, men der er dog et enkelt lyspunkt, nemlig *Europa-parlamentet*, hvor man ikke kan komme uden om, at det har direkte demokratisk legitimitet i kraft af valgene hvert 5. år.

Men dette parlament er 'ikke et rigtigt parlament', hævdes det. Grunden er at det kun er Kommissionen, der kan foreslå love (og disse skal i øvrigt vedtages af parlamentet og Ministerrådet). Tja, men parlamentet har én overordnet magtbeføjelse (som delprogrammet glemmer at nævne), nemlig at det kan afsætte Kommissionen. Det skete faktisk for nogle år siden, og det betyder i praksis, at den ikke kan tillade sig at ignorere parlamentet.

Retten til at afsætte en regering er helt central i ethvert demokrati. Derfor var det først med parlamentarismens indførelse i 1901, at vi fik virkeligt demokrati i Danmark (før da kunne Kongen og højre-regeringen under Estrup ignorere folketinget).

Men det er da klart at Enhedslisten skal arbejde for at parlamentet får initiativret, når den politiske struktur i EU engang skal revideres.

Men hvad så med de øvrige EU-institutioner?

Mens Europa-parlamentet har sin demokratiske legitimitet direkte fra borgerne i EU, er de øvrige institutioner baseret på medlemsstaterne, og de er demokratiske (selv om det kniber med Ungarn).

Vi har som nævnt *Ministerrådet*, der består af skiftende fagministre; det har altså direkte indflydelse på lovgivningen. Dernæst er der det *Europæiske Råd*, der består af topmøder mellem statscheferne, mindst hver 3. måned. Endelig er der *Kommissionen*, hvis medlemmer udpeges af medlems-staternes regeringer.

Disse tre institutioner har fuldt ud demokratisk legitimitet, ikke direkte som Europa-parlamentet, men indirekte derved at de udspringer af demokratisk valgte regeringer. Derfor er det mere end misvisende at kalde EU 'udemokratisk' eller 'antidemokratisk'.

Demokrati er mere end valg. Det forudsætter også politiske frihedsrettigheder såsom ytringsfrihed, og det forudsætter en retsstat, hvor EU og medlemslandene retter sig efter lovene. Disse frihedsrettigheder er garanteret i EU-traktaterne. Det må vi som demokratiske socialister værdsætte, men det gør EL's delprogram ikke: alle disse positive ting nævnes ikke med et ord.

EU er også en allieret for os i kampen mod de nationalkonservative, for i selve sin eksistens er EU det modsatte af en 'sig selv nok'-nationalisme. EU er med til at værne os mod de nationalkonservatives stormløb. Et værn som der desværre bliver mere og mere brug for.

Alt dette betyder selvfølgelig ikke at demokratiet i EU er perfekt. Det opleves ofte som fjernt, og det er derfor at beslutninger kan opleves som taget af magtfuldkomne euro-teknokrater. EU er bevidst om dette og har derfor som princip, at beslutninger skal tages så tæt på borgerne som muligt: Aalborgenserne skal beslutte det, som overvejende er relevant kun for dem selv, hvilket sker i kommunalbestyrelsen; danskerne skal i Folketinget beslutte det, som stort set ikke vedrører andre lande; og europæerne skal gennem EU-institutioner bestemme de grænseoverskridende temaer. Det kaldes 'subsidiaritetsprincippet', og det er givetvis ikke implementeret konsekvent. Men er man tilhænger af dette princip, må man erkende at vi for de grænseoverskridende spørgsmål må give afkald på national selvbestemmelse. Det vil EL's nuværende EU-delprogram ikke.

Demokrati i EU forudsætter også en europæisk offentlighed, så vi kan supplere vores danske identitet med en europæisk. Sådanne grænseoverskridende diskussioner kniber det givetvis med, som delprogrammet understreger. Ja, men så må svaret være at vi engagerer os mere i fælleseuropæiske debatter og initiativer, jf. Varoufakis, der forud for sidste Europa-parlamentsvalg stiftede et fælleseuropæisk parti, men de fik desværre ikke valgt nogen, men det var da en start.

Endelig svækkes folkemagten af kapitalmagten. Det gælder i EU som det gælder i Danmark. Begge steder må svaret være at arbejde for kapitalkontrol, - ikke at forkaste det politiske demokrati med henvisning til at det er ufuldkomment så længe økonomien er undtaget.

Venstrefløjen i Europa står i dag i en historisk svag position. Den styrke vi har, bør sættes ind på de to fronter i EU-politikken: For det første skal vi i EU støtte omstillingen fra nyliberal sparepolitik til Keynesiansk finanspolitik; og når styrkeforholdene bliver til det, da arbejde for at det Indre Marked erstattes med en mere demokratisk regulering af økonomien, hvilket først og fremmest kræver, at kapitalens frihed udvandes, begrænses eller afskaffes; vi skal have kapitalkontrol, som vi havde i EU og medlemsstaterne før 1980; og styringen af den Europæiske Centralbank skal demokratiseres (i dag er den uafhængig af politikerne).

For det andet skal vi bekæmpe de nationalkonservative, og her er EU en klar allieret.

Det gælder for kampen mod kapitalismen som kampen mod nationalismen, at indenfor EU er den svært, men udenfor EU er den umulig.

PS. Enhedslisten bør overveje hvordan det kan være, at en meningsundersøgelse for to år siden viste at kun 25% af vores vælgere er enig i delprogrammets afvisende holdning til EU; 65% var positive overfor EU.

